

T.C.
ÇORUM VALİLİĞİ

7. ÇORUM KAZI ve ARAŞTIRMALAR SEMPOZYUMU

İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ

T.C.
Çorum Valiliği
İl Kùltür ve Turizm Mùdùrlùđù

7.

**ÇORUM
KAZI VE ARAŞTIRMALAR
SEMPOZYUMU**

ÇORUM / 2021

T.C.
Çorum Valiliği
İl Kùltür ve Turizm Müdürlüğü
Yayın No:21

ISBN
978-975-17-5374-8

Yayına Hazırlayanlar
Sümevra BEKTAŞ
Osman YÜZTGENÇ

Kapak Fotoğrafi
1907 yılı Alaca Höyük kazıları ve
ortostatların bulunuşu

Grafik Tasarım
Pegasus Görsel İletişim Hizmetleri

Baskı
Emsal Matbaası / Ankara

“7 . Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu”

Not: Bildiriler, sahiplerinden geldiği şekliyle ve bildiri sırasına göre yayınlanmıştır. Kitapta yayınlanan yazıların tüm sorumluluğu yazarlarına aittir. Çorum Valiliği İl Özel İdaresi'nin katkıları ile basılmıştır. Kitaptaki tüm belge ve bilgiler kısmen veya tamamen izinsiz alınamaz, kopyalanamaz. Tüm yayın hakları Çorum İl Kùltür ve Turizm Müdürlüğüne aittir. Para ile satılmaz.

ÇORUM / 2021

İÇİNDEKİLER

Sunuş	5
Ön Söz	7
Duygu ÇELİK, Funda ŞENSOY Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU (11 Kasım 1941- 4 Kasım 2019)	9
Duygu ÇELİK Yeni Dönem Alaca Höyük Kazılarında Hitit İmparatorluk Çağı Yapılarına Genel Bir Bakış	17
Duygu ÇELİK Alaca Höyük'te Yeni Bir Hitit İmparatorluk Çağı Binası	45
Emine KOÇAK Çorum Müzesi Koruma Planlaması Çalışmaları	67
Gonca DARDANEZ, Tayfun YILDIRIM Resuloğlu Maden ve Vitriye Buluntu Grupları Üzerinde Yürütülen Arkeometrik Çalışmalar	83
Dr. Öğr. Üyesi Hülya ÇALIŞKAN AKGÜL Alaca Höyük Kırmızı-Siyah Açıklı Mal Grubunun M.Ö. 4. Bin yıl Yukarı Fırat Bölgesi Çanak Çömlek Üretimi ile İlişkisi: Eski Bir Konunun Yeniden Değerlendirilmesi	97
Esmâ REYHAN LÜHAZANNU: Hitit İdari Yapısında “Belediye Başkanı”	113
İbrahim Tunç SİPAHİ 2016 Yılı Kazısının Işığında Eskişehir Höyük	125
Bülent ARIKAN Çorum Delice Vadisi Arkeoloji, Jeoarkeoloji ve Tarih Öncesi Madencilik Yüzey Araştırması 2016 İlk Sonuçları	141
Evangelia PİŞKİN Şapınuva'da Hayvan Kurbanı	149

Hanife Nuran HAKYEMEZ Çorum Ulu Camii Minberi	157
Resul İBİŞ- Sümeyra BEKTAŞ- Ali ÜVEYİK Bilim Heyetleri ve Çorum Müzesi Tarafından Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmalarında Tespiti Yapılan Arkeolojik Alanların Tescil Çalışmaları	187
Aygül SÜEL, Sedef AYYILDIZ, Murat AYDIN, Semih GERÇEK Ortaköy-Şapinuva 2016 Yılı Kaz Çalışmaları	195

SUNUŞ

İnsanoğlunun oluşturduğu ve geleceğe bıraktığı medeniyetlere bakıldığında bir bölgede yaşayan insanların; yaşamlarını nasıl şekillendirdikleri, sosyal çevreleri içerisinde neler üretilip neler tükettikleri, mimarileri, sanatları, gündelik yaşama dair materyalleri, inançları, yaşadıkları döneme ait flora ve fauna kalıntıları kültürel mirası oluşturmaktadır. Her kültürel miras, kendinden öncekini örnek almış, kendinden sonrakine de yol göstermiştir. Bugünkü medeniyet seviyesine ulaşmamızda çok önemli bir yeri olan bu kültürel mirası yeniden keşfeden, bizlere ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan ise arkeoloji bilimidir. Bu yönden bakıldığında yapılan arkeolojik kazı ve araştırmaların önemi çok daha iyi anlaşılmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığının izinleri ile ilimizde yürütülmekte olan arkeolojik, filolojik ve diğer bilimsel çalışmalar her geçen gün bilim dünyasına son derece önemli bilgiler kazandırmaktadır. Alaca Höyük, Boğazköy Hattuşa, Ortaköy Şapinuva, Sungurlu Resuloğlu, Alaca Eskiypar Bilimsel Kazıları, Bayat Derekutuğun ve Alaca Örukaya Roma Barajı Müze Kurtarma Kazı çalışmaları Kalkolitik, Tunç Çağı, Hatti, Hitit, Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin aydınlatılmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

2010 yılında ilki düzenlenen “Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu” ilimizde yapılan kazılar ile Müze koleksiyonunda yer alan birçok eser üzerinde devam eden bilimsel çalışmaları geniş kitlelere ulaştırmak ve elde edilen sonuçların tartışılmasına imkan sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiş ve sunulan bildiriler İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından kitap halinde yayımlanmıştır. Sempozyum kitabının basımı için gerekli koordinasyonu ve hazırlığı sağlayan İl Kültür ve Turizm Müdürü Sümeyra BEKTAŞ ve Şube Müdürü Osman YÜZGENÇ’e, sempozyuma bildirimleri ile katkı sunan değerli bilim insanlarına teşekkür ediyor, basımı yapılan bu kitabın ilimize, ülkemize ve bilim dünyasına faydalı olmasını diliyorum.

Mustafa ÇİFTÇİ
Çorum Valisi

Ön Söz

“Bir vatanın sahibi olmanın yolu, o topraklarda yaşanmış tarih olaylarını bilmekten, burada doğmuş uygarlıkları tanıyıp onlara sahip çıkmaktan geçer.”

M. Kemal Atatürk

Anadolu, sahip olduğu yer altı, yer üstü ve su altı arkeolojik kültür varlıkları ile dünya kültür mirası listesinde önemli bir yere sahiptir. Bu niteliği ile ulusal ve uluslararası düzeyde bilim dünyasına kıymetli veriler sunmaktadır. Arkeoloji alanındaki bilimsel çalışmalara yapılan desteklerin artması sonucu artan kazı çalışmaları sonucu ulaşılan bilgi, belge ve eserler, kültür turizminde önemli bir yere sahip olan Arkeoturizm güzergahlarının sayısının her geçen gün artmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Ülkemizde gün yüzüne çıkarılarak turizm alanında değerlendirilen, Anadolu'nun en eski uygarlıklarından olan, birçok alanda ilklerle anılan, Hitit Medeniyetinin önemli şehirlerinden ve İlk Türk kazılarında birisi olma özelliğini taşıyan Alaca Höyük kazı çalışmaları, arkeo-turizmin ilk öncülerindendir. Alaca Höyük Ören Yeri ziyaretçilerini tarih yolculuğuna çıkarırken, ele geçen eşsiz eserleri ile yeni müzelerin kurulmasına; arkeoloji, sanat tarihi, filoloji, antropoloji, mimarlık, mühendislik ve güzel sanatlar gibi birçok alanda bütünleşmeyi ve gelişmeyi sağlayarak disiplinler arası çalışmaya katkı sunmaktadır.

Arkeolojik verilerin Çorum'un gelişiminde ve tanıtımında elzem bir değeri olduğunu düşünen müdürlüğümüz, bu alanda yapılan çalışmaların sunulduğu Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumunun sürekliliğine katkıda bulunmak amacıyla 7. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumunun bildirimlerini kitap haline getirmiştir. Bildirileriyle katkı sağlayan tüm araştırmacılara, sempozyum ve kitap hazırlıkları sırasında emeği geçen müdürlüğümüz ve müze müdürlüğü çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Sümevra BEKTAŞ
İl Kültür ve Turizm Müdürü

PROF. DR. AYKUT ÇINAROĞLU (11 Kasım 1941- 4 Kasım 2019)

Duygu ÇELİK*
Funda ŞENSOY**

Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, 20 yıldır kazı başkanlığını yürüttüğü Alaca Höyük Kazıları'nın, 2017 yılı kazı sezonunda geçirmiş olduğu talihsiz bir kaza sonucu kalçasını kırmış ve iki yıl süren sağlık sorunları sonucunda 04 Kasım 2019 günü hayatını kaybetmiştir. Değerli hocamızın yaşam öyküsünü sizlere olabildiğince sade ve özenli bir şekilde anlatmaya çalışacağız.

Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, 11 Kasım 1941 tarihinde Ankara'da doğdu. 1960 yılında Ankara'da, Atatürk Lisesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Arkeoloji Bölümüne kaydoldu, 1964 yılında da bu okuldan mezun oldu. Üniversitenin ikinci yılında o zamanki adı Ankara Arkeoloji Müzesi olan bugünkü Anadolu Medeniyetleri Müzesinde açılan memuriyet sınavını kazanarak çalışma yaşamına girdi. Üniversite öğrenciliği ve müzedeki çalışma süreci içerisinde Anadolu'da yürütülen çok sayıda arkeolojik kazıya katılma fırsatını buldu. Bunlardan bazıları; Kültepe (Kayseri); Acem Höyük (Niğde); Patnos (Ağrı); Gordion (Ankara), Yalıncağ (Ankara) ve Altıntepe (Erzincan) gibi belli başlı araştırma merkezleridir.

1964 yılında üniversite diplomasını aldıktan kısa bir süre sonra, hocası Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün isteği üzerine, çalışmakta olduğu müzeden ayrılarak asistan unvanıyla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde göreve başladı. Üniversitedeki görevi süresince Kültepe (Kayseri), Kululu (Kayseri), Acem Höyük (Niğde), Tepebağları (Niğde), Gordion (Ankara), Samsat (Adıyaman) kazılarında heyet üyesi olarak görev aldı.

1972 yılında, Prof. Dr. Tahsin Özgüç danışmanlığında "*Orta Anadolu'da M.Ö. III Binin İkinci Yarısına Ait Madeni Eserler*" konulu doktora tezi ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Arkeolojisi Bölümünde Doktor unvanını kazandı. Ardından, yedek subay olarak Muş'ta askerlik görevini yaptı.

1966-1972 yılları arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Asistanı olarak görev yapan Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, 1977 yılında "*Gri ve Siyah Frig Seramiği*" konulu Doçentlik Tezi ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Arkeolojisi Bölümünde "Doçent" oldu. 1987 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Arkeolojisi Bölümünde Profesörlük Taktim Tezi "*New Discoveries Disinty of Niğde*" ile "Profesör" unvanını aldı.

Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, 1987 yılına kadar sürdürdüğü Doçentlik görevi sürecinde, 1980-1984 yılları arasında Niğde'nin Bor ilçesi Kemerhisar Nahiyesi'ne bağlı Keşlik Yaylası'nda (Melendiz Dağları üzeri), M.Ö. I. Bine ait, açık araziye yapılı, heykeltıraşlık türünde çok sayıda eser bularak arkeoloji âlemine kazandırdı ve buluntuları yayınladı.

1986-1988 yılları arasında Niğde'nin Bor İlçesi Kemerhisar Nahiyesi'nin altında

* Arkeolog, 2000 - 2017 Kazı Heyet Üyesi, Kazı Başkan Yardımcısı

** Beslenme ve Diyet Uzmanı, 2010- 2017 Alaca Höyük Kazı Heyet Üyesi

yatan antik Tyana ya da Hitit Çağlarının Tuvanuva adlı şehrinin arkeolojik kazısının başkanlığını yürüttü.

Niğde, Bor-Altınhisar Keşlik Yaylası'nda yaptığı keşifler ve ortaya çıkardığı eserler dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'ndeki The Metropolitan Museum of Art (New York) tarafından burs verilerek davet edildiği bu ülkede bir yıl kaldı. Bu süre içerisinde hem keşiflerini yayına hazırladı hem de New York, New Jersey, Bryn Newr ve Philadelphia'da Anadolu Arkeolojisi ile ilgili çeşitli konferanslar verdi. Bu arada Metropolitan Museum of Art Müzesinde muhafaza edilmekte olan Anadolu kökenli bazı eserler üzerinde de (Karum Hazinesi v.b.) çalışmaları oldu.

Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, 1994 senesinde başlayan Kastamonu ili, Devrekâni ilçesi Kınık Köyü'ndeki arkeolojik kazının bilimsel başkanlığını yürüttü. Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, 1996 yılında başlattığı Alaca Höyük Kazılarını 2017 yılına kadar kesintisiz olarak sürdürmüştür.

Ankara Üniversitesi'nde bilimsel çalışmaları yanında idari görevlerde üstlenmiştir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekan Yardımcısı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitü Müdürlüğü görevini sürdürmüştür. İdarecilik görevleri sürecinde Ankara Üniversitesi'nde görev alan memur ve uzmanlar tarafından da her zaman saygı ve sevgiyle anılmıştır.

Sayın hocamızın 20 yıl süren Alaca Höyük kazıları, Anadolu arkeolojisine çok büyük katkılar sunmuştur. Alaca Höyük kazıları, yalnızca bir arkeolojik kazı değildir. Burası aynı zamanda arkeoloji ve lisans öğrencilerini her alanda hayata hazırlayan ve eğitim veren bir okul olmuştur. Alaca Höyük kazılarında Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU'nun arkeolojik kazı tekniklerini öğrenen hem arkeoloji öğrencileri hem de bilim insanları yetiştirilmiştir. Akademik yaşantılarını sürdüren bilim insanları kadar çok sayıda müzede görev alan arkeolog uzmanlar da Alaca Höyük kazılarında görev almışlardır. Günümüzde mevcut Müzelerde görev alan çok sayıda uzman arkeolog Alaca Höyük kazılarında yetişmiştir.

Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, hocası Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün ekolünde yetişmiş bir bilim insanı olarak çalışma disiplini, bilimsel bakış açısı ve yeniliklere açık aydınlık düşünce yapısıyla arkeoloji bilimini genç nesillere, geleceğin arkeologlarına aktarmıştır. Alaca Höyük kazılarını 20 yıllık süreci içerisinde bir okul haline getiren Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU'nun gerçekleştirdiği çalışmaların sonuçları ile Anadolu arkeolojisine katkıları, hiçbir zaman yadsınamayacaktır. Özellikle Kastamonu –Devrekâni Kınık ve Alaca Höyük kazılarında açığa çıkarılan çok sayıda eserin üzerinde bilimsel çalışmalar yürütmüştür.

Alaca Höyük Kazılarında gün ışığına çıkarılan çeşitli arkeolojik eserler, aynı zamanda birçok bilim insanının akademik aşamasında, belli başlı malzemeyi oluşturmuştur. Eski Anadolu Tarihi ile ilgili her yayında, Alaca Höyük'e ayrı bir yer verilmiş ve bundan sonra da verilecektir. Bunların dışında, Alaca Höyük kazılarında açığa çıkarılan eserler, bugün başta Alaca Höyük Müzesi olmak üzere, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinin vitrinlerinin en gözde eserlerini oluşturmaktadır. Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, kesintisiz 20 yıl devam ettirdiği Alaca Höyük'te çalışmalarını sürdürürken Kastamonu Devrekâni-Kınık kurtarma kazılarını da gerçekleştirmiştir. Bu kazılarda gün ışığına çıkarttığı gerek mimarlık eserleri gerekse küçük eserler, Anadolu arkeolojisine önemli katkılar sunmaktadır.

Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU hocamızın kişilik özelliklerinden en bilinen özelliği Atatürkçü, aydın bir bilim insanı olmasıydı. Aykut Hoca'nın müthiş bir ışığı vardı, O'nu ilk gördüğünüzde aklınızda kalan tek şey size gülerek bakan mavi gözleriydi. Hoca'nın müthiş pozitif duruşu dışa yansırı, her zaman özenli ve çok şıktı. İstanbul beyefendisi zarafeti ile sizi kendine çeker, bilgisi, mesleki alandaki konulara hâkimiyeti ile entelektüel bir insan olarak insanları çok etkilerdi. Anadolu arkeolojisi konusunda çalışmaları olan Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, öğrencilerine arkeoloji öğretisi yanında her şeyden önce insan olmayı öğretmeyi düstur edinmişti. Hocamız, arkeoloji lisans öğrencilerine, naif-nazik ve babacan tavrıyla mesleği sevdiiren bir hoca olmasıyla da tanınmıştır.

Hocamız; birlikte çalıştığı kişilere değer veren, insanları anlayan, dinleyen ve onların ihtiyaçlarını dikkate alan bir kişiydi. Hem birlikte çalıştığı bizlerin ve öğrencilerin hem de iş yaptırdığı sahada çalışan işçilerin söz konusu işi yapacak zamanları, bilgileri ya da istekleri olup olmadığını tartar ve işleri buna dikkat ederek dağıtırdı. Aykut Hoca, her zaman olaylara iyi yönünden bakmayı dener, her durumda olumlu bir tavır takınırdı. Sahip olduklarını, olumlu yaklaşımını ve mutluluğunu paylaşırdı. Canı çok tez bir kişiydi, bir şey söyler ve yapılması için biz plan yaparken hocamızın o işi yaptığını görürdük. Bazen daha söylerken işi bitirirdi bile. Yerinde duramaz, canlı, aktif, pırl pırl bir kişilikti. Hocamız; kendine, yaşama, çevreye, öğrencilerine, hayvanlara karşı hep anlayışlı, merhametli, sevecen, saygılı, adil ve nazikti. Hepimizin hocamızla duygusal düzeyde bir bağı vardı, onun tavsiyelerini dinler ve bu öğütleri kalplerimizde hissederdik.

Kazı evimizin bahçesinde kedimiz, köpeğimiz hiç eksik olmazdı. Kazı evinin bahçesindeki çiçeklerini hele güllerini eliyle tek tek budar, kocaman bahçeye düzenli bakar ve sulardı. Saksılarda renk renk çiçekler tüm alanı kaplardı. Hocam eşine, kızlarına ve torunu Demir'e çok düşküdü. Kazı ekibinin de hocamızda ayrı bir yeri vardı. Onunla birlikte zaman geçirmeyi çok severdik. Kazıevinde kocaman sofralar kurulur ve kısıtlı bütçemizle mütevazı yemeklerimizle kendimizi krallar gibi hissederdik. Bazen hocamız da yemek yapardı, ama bizlerin yaptığı yemekleri de ayrı severdi.

Meslek hayatının son 20 yılını geçirdiği Alaca Höyük Kazılarında, 2017 yılında geçirmiş olduğu talihsiz kaza sonucunda, ameliyatını Çorum Hitit Üniversitesi Hastanesinde olarak kazı yerinden ayrılmayı kabul etmemiştir. Ameliyatı sonucunda kazı evine dönmüş, istirahat süresini kazı evinde geçirmiş ve iyileşme süreci içinde alanda kazıları bilfiil takip etmeye devam etmişti. Hayatını kazılara ve arkeolojiye adanmış olan hocamız Aykut ÇINAROĞLU, 2018 yılından sonra hastalık süreci artarak devam etmiş, 4 Kasım 2019 günü evinde rahatsızlanmış, kaldırıldığı hastanede vefat etmiştir. 6 Kasım 2019 Çarşamba günü, vasiyeti üzere 20 yılını verdiği Alaca Höyük Kazı alanının bulunduğu, Alaca Höyük Köyü Mezarlığına defnedilmiştir. Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU'nun en sevdiği Türk Sanat Müziği şarkısı "Benim gönlüm sarhoştur yıldızların altında" idi. Şimdi, o çok sevdiği Alaca Höyük'ün yıldızları altında sonsuzluğa intikal etti. Ruhu şad olsun

Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU Özgeçmiş

1941 doğumlu, 1964 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi mezunu, 1966 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Asistanı 1966-1972 Doktora, 19...-19.....Askerlik Görevi, 1977-1987 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doçenti ve 1987 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Profesörü, 1993-1995 tarihleri arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yönetim Kurulu üyeliği. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekan Yardımcısı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitü Müdürlüğü görevlerini yürütmüştür.

KATILDIĞI KAZI ÇALIŞMALARI VE PROJELER

1. Kültepe Kazıları
2. Acem Höyük Kazısı
3. Altıntepe Kazıları
4. Ağrı Patnos Kazıları
5. Gordion Kazısı
6. Samsat Kazısı
7. Niğde Kemer Hisar Kazısı
8. Niğde Kemer Hisar Yüzey Araştırmaları
9. Niğde Tepe Bağları Kazıları
10. Kayseri Kululu Kazıları
11. Alaca Höyük Kazı Çalışmaları (2000- devam)
12. Kastamonu-Kınık Kazıları (2002-2006)
13. “Çorum Güneybatısındaki Volkanik Kayaçların Jeolojik ve Petrolojik Özellikleri ve Alaca Höyük Kazısında Petrolojik Çalışmalar” (2005-2009) Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri Müdürlüğü ve MTA ortak projesi
14. “Alaca Höyük Eski Tunç Çağı Kral Mezarları Canlandırma Projesi” Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu koordinatörlüğünde (2007-2009)
15. “Alaca Höyük Kazısı Belgelendirme ve Arşivlendime Projesi” Alaca Höyük Kazısı Projesi (2012-2014)
16. “Alaca Höyük Sfenskli Kapı ve Mabed-Saray Röleve ve Restorasyon Projesi” Alaca Höyük Kazısı Projesi (2014- 2016)
17. “Alaca Höyük Gölpınar - Hitit Barajı Arkeopark ve Rekroasyon Alanı Projesi” Devlet Su İşleri ve Alaca Höyük Kazısı ortak projesi (2014- 2017)

KATILDIĞI PANEL KONGRE, SEMPOZYUMLAR ve VERDİĞİ BİLDİRİLER

1. “Tepebağları Kazısında Demir Devri” VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976.
2. “Keşlik Yaylasında Bazı Yeni Buluntular”, V. Kazı ve Anadolu Medeniyetleri Araştırma Sonuçları Sempozyumu, 23-27 Mayıs 1983, İstanbul
3. “M.Ö. I. Binde Keşlik Yaylası ve Civarı Buluntuları” IX. Türk tarih Kongresi, 21-25 Eylül 1981, Ankara
4. “Niğde Yöresinde Demir Çağına Ait Yeni Bir Kült Alanı” Anadolu Demir Çağları Sempozyumu, 24-27 Nisan 1984, İzmir.
5. “Yurtdışına Kaçırılmış Bazı Anadolu Kökenli Eserler”, Ankara RotaryKlubü, 1984, Ankara
6. “An Unexpected Discoveries in Inner Anatolia”, Bryn Mawr Collage, 1985, Bryn Mawr.
7. “An Unknown Iron Age Place in Inner Anatolia”, University Museum of Philadelphia, 1985, Philadelphia,

8. “An Unexpected Discoveries in Inner Anatolia” The Metropolitan Museum of Art 1985, New York
9. “New Discoveries in Anatolian Archeology” The Metropolitan Museum Art, 1985, New York
10. “Bazı Yabancı Müzelerdeki Anadolu Kökenli Orijinal Eserler” X. Türk Tarih Kongresi, Eylül 1986. Ankara
11. “Medeniyetlerin Kökeninde Gaziantep, 7000 Yıl Önceki Sakinleri” I. Gaziantep Tarihi ve Kültür Değerleri Sempozyumu, 25-26 Eylül 1987, Gaziantep
12. “Eski Eser Kaçakçılığı ve Anadolu Medeniyetleri” 1987 Adnan Menderes Hava Limanı Kültürel ve Doğal Değerleri Koruma Başkanlığı
13. “Ambartepe 1986 Kazısı” IX. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 3-10 Nisan 1987, Ankara.
14. “Eski Eser Kaçakçılığı ve Anadolu Medeniyetleri” Esenboğa Hava Limanı, Ankara.
15. “Eski Eser Kaçakçılığı ve Anadolu Medeniyetleri” Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara
16. “Ambartepe 1987 Kazısı” X. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 23-27 Mayıs 1988, Ankara.
17. “1987 Niğde Bölgesi Araştırmaları” Ankara Üniversite D.T.C.F II. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Şubat 1988, Ankara
18. “1988 Niğde Bölgesi Araştırmaları” Ankara Üniversite D.T.C.F II. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Nisan 1989, Ankara
19. “Bazı Yabancı Müzelerdeki Anadolu Kökenli Özgün Eserler” Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 1989, Ankara
20. “Early Anatolian Civilization” Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Endüstri Tasarım Mühendisliği Bölümü, 1989, Ankara
23. “1994 Yılı Kastamonu – Kınık Kazısı” XVII. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I, 29 Mayıs-2 Haziran 1995, Ankara.
21. “1995 Yılı Kastamonu – Kınık Kazısı” XVIII. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I, 29 Mayıs-2 Haziran 1996, Ankara.
22. “1996 Yılı Kastamonu – Kınık Kazısı” XVIII. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I, 27-31 Mayıs 1996, Ankara.
23. “Alaca Höyük 1997 Çalışmaları” XX. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I, 26-30 Mayıs 1998, Tarsus
24. “2006 Yılı Alaca Höyük ve Alaca Höyük Hitit Barajı Kazıları” Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 28. Kazı Sonuçları Toplantısı 28 Mayıs- 1 Haziran 2007,
25. “2006 Yılı Kastamonu – Kınık Kazısı” Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 29. Kazı Sonuçları Toplantısı 28 Mayıs- 1 Haziran 2007, Kocaeli
26. “2007 Yılı Alaca Höyük Kazıları” Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 30. Kazı Sonuçları Toplantısı 26-30 Mayıs 2008, Ankara,
27. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 36. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2-6 Haziran 2014, Gaziantep, “2013 Yılı Alaca Höyük Kazıları”
28. “Alaca Höyük During the Phrygian Period” INTERNATIONAL CONFERENCE THE

PHRYGIAN LANDS OVER TIME (FROM PREHISTORY TO THE MIDDLE OF THE 1ST MILLENNIUM AD) Anadolu University, Eskişehir, Yunussemre Campus, Turkey, 2nd - 8th November, 2015.
Ulaşabildiklerimiz. Eksikler varsa özür dileriz.

YAYIN LİSTESİ

Makale

1. 1964 A. Çınaroğlu, “Neolitik Freksler Üzerine Bir Çalışma” ICOM Türkiye Milli Komitesi Haber Bülteni VI, s.86-92 . Çeviri:HeryHodges , “A study on theNeolithicFrescos” BulletinuComiteNatonelTurc de L’ICOM , VI, s. 80-85
2. 1970 A. Çınaroğlu, “Orta Anadolu’da M.Ö. III. Binin İkinci Yarısına Ait Madeni Eserler” Yayınlanmamış Doktora Tezi
3. 1979 A. Çınaroğlu, “Tepebağları Kazısında Demir Devri” VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976. Bildiriler, Türk Tarih Kurumu IX. Dizi Sayı 8, s. 80-85
4. 1983 A. Çınaroğlu, “Gri ve Siyah Frig Seramiği” Yayınlanmamış Doçentlik Tezi
5. 1985 A. Çınaroğlu, “*Ein Neuer Schwarzer Stein Aus Tyana*” *Epicraphica Anatolica* 5, s.5- 7
6. 1986 A. Çınaroğlu, “M.Ö. I. Bin’deKeşlik Yaylası ve Cıvırı” IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara 21-25 Eylül 1981. Bildiriler, Türk Tarih Kurumu IX. Dizi Sayı 9, s. 323-332, Lev.127-139
7. 1986 A. Çınaroğlu, “Bazı Yabancı Müzelerdeki Anadolu Kökenli Orijinal Eserler” X. Türk Tarih Kongresi, Eylül 1986. Ankara
8. 1987 A.Çınaroğlu “Ambartepe 1986 Kazısı” IX Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 3-10 Nisan 1987, Ankara
9. 1988 A. Çınaroğlu “Ambartepe 1987 Kazısı” X Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 23-27 Mayıs 1988, Ankara.
10. 1988 A. Çınaroğlu “1987 Niğde Bölgesi Araştırmaları” Ankara Üniversitesi D.T.C.F II Araştırma Sonuçları Toplantısı, Şubat 1988, Ankara
11. 1988 A. Çınaroğlu, “Kemerhisar-Ambartepe 1986 Kazısı” IX. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara 6-10 Nisan 1987, Bildiriler I (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü) s. 351-360
12. 1989 A. Çınaroğlu, “A ContributiontotheFindsFromTheRoyalTombs ofAlaca Höyük” *Anatolia andThe Ancient Near East Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ankara s. 63-65
13. 1989 A. Çınaroğlu “1988 Niğde Bölgesi Araştırmaları” Ankara Üniversitesi D.T.C.F II Araştırma Sonuçları Toplantısı, Nisan 1989, Ankara
14. 1989 A. Çınaroğlu, “Bazı Gri-Siyah Frig Bira Kapları” Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı, Ankara
15. 1989 A. Çınaroğlu, “New Iron Age DiscoveriesAround Niğde” Ankara
16. 1991 A. Çınaroğlu, “Kastamonu Kökenli Bir grup Hitit Gümüşü (?) Eseri” Müze sayı 4, Ankara s. 53-58
17. 1993 K. Emre, A. Çınaroğlu, “A Group of Metal HittiteVessels from Kınık-Kastamonu” *Anatolian and Its Neighbors: Aspects of Art and Iconography, Honor of Nimet Özgüç*, Ankara s. 675-713
18. 1995 A. Çınaroğlu “1994 Yılı Kastamonu – Kınık Kazısı” XVII Uluslararası Kazı,

- Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I, 29 Mayıs-2 Haziran 1995, Ankara.
19. 1996 A. Çınaroğlu “1995 Yılı Kastamonu – Kınık Kazısı” XVIII Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I, 27-31 Mayıs 1996, Ankara.
20. 1997 A. Çınaroğlu “1996 Yılı Kastamonu – Kınık Kazısı” XVIII Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I, 27-31 1997, Ankara.
21. 1997 A. Çınaroğlu “Alaca Höyük 1997 Çalışmaları ” XX Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I, 26-30 Mayıs 1998, Tarsus
22. 2000 A. Çınaroğlu, “Alaca Höyük 1999 Yılı Kazı Çalışması” Eski çağ Bilimleri Enstitüsü, Haberler Sayı 9, Ocak, s.12-13
23. 2000 A. Çınaroğlu, E.Genç. “Alaca Höyük 1998 Yılı Kazı Çalışmaları” 21. Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I” 24-28 Mayıs 1999 Ankara, s. 327-334
24. 2001 A. Çınaroğlu, “Alaca Höyük 2000 Yılı Kazı Çalışmaları: Hitit Dönemine Ait İki Yeni Monumental Yapı” Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Haberler Sayı 11, s. 12
25. 2002 A. Çınaroğlu, E.Genç, “Alaca Höyük 1999-2000 Yılı Kazı Çalışmaları” 23. Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I” 28 Mayıs 1 Haziran 2001 Ankara, s. 427-434
26. 2003 A. Çınaroğlu, E.Genç, “Alaca Höyük 2001 Yılı Kazı Çalışmaları” 24. Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı 2” 27-31 Mayıs 2002 Ankara, s. 509-518
27. 2004 A. Çınaroğlu, E.Genç, “Alaca Höyük ve Alaca Höyük Hitit Barajı Kazıları 2002” 25. Uluslararası Arkeoloji, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I” 26-31 Mayıs 2003 Ankara, s. 279-288
28. 2004 A. Çınaroğlu, E.Genç, “Kastamonu-Kınık 2002 Yılı Kazısı” 25. Uluslararası Arkeoloji, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I, 26-31 Mayıs 2003 Ankara, s.355-366
29. 2005 A. Çınaroğlu, E.Genç, “2003 Yılı Alaca Höyük ve Alaca Höyük Hitit Barajı Kazıları” 26. Uluslararası Arkeoloji, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I” 24-28 Mayıs 2004 Konya Selçuk Üniversitesi, s. 265-276
30. 2005 A. Çınaroğlu, E.Genç, “2003 Yılı Kastamonu-Kınık Kazısı” 26. Uluslararası Arkeoloji, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı I” 24-28 Mayıs 2004 Konya-Selçuk Üniversitesi, s. 277-290
31. 2006A. Çınaroğlu, D. Çelik, “2004 Yılı Alaca Höyük ve Alaca Höyük Hitit Barajı Kazıları” 27. KST I, s. 1-6, Ankara.
32. 2006 A. Çınaroğlu, D. Çelik, “2004 Yılı Kastamonu – Kınık Kazısı” 27. KST I, s. 7-18, Ankara.
33. 2007 A. Çınaroğlu, D. Çelik, “2005 Yılı Alaca Höyük Kazısı” 28. KST II, s. 305-316, Ankara.
34. 2007 A. Çınaroğlu, D. Çelik, “Alaca Höyük Kazıları – 2006”, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Bülteni Mayıs 2007/24: 12.
35. 2008 A. Çınaroğlu, D. Çelik, “2006 Yılı Alaca Höyük Kazısı” 29. KST 2 Cilt, s. 525-530, Ankara.
36. 2008 A. Çınaroğlu, D. Çelik, “2006 Yılı Kastamonu – Kınık Kazısı” 29. KST 2 Cilt, s. 513-524, Ankara.

-
37. 2009 A. Çınaroğlu, D. Çelik, “2007 Yılı Alaca Höyük Kazıları” 30. KST 3. Cilt, s. 91-104, Ankara
 38. 2009 A. Çınaroğlu, D. Çelik, “Alaca Höyük Kazılarında 100. Yıl” Aktüel Arkeoloji, Nisan 2009/ 11
 39. 2009A. Çınaroğlu, D. Çelik, “Alaca Höyük Kazıları – 2008”, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Bülteni Ocak 2009 /27: 12
 40. 2010 A. Çınaroğlu, D. Çelik, “2008 Yılı Alaca Höyük Kazıları” 31. KST 3. Cilt Ankara, s. 89-102
 41. 2011 A. Çınaroğlu, D. Çelik, “2009 Yılı Alaca Höyük Kazıları” 32. KST 4. Cilt Ankara, s.183-193
 42. 2012 A. Çınaroğlu, D. Çelik, “2010 Yılı Alaca Höyük Kazıları” 33. KST Cilt Ankara
 43. 2012A. Çınaroğlu, D. Çelik “Alaca Höyük Kazıları – 2008”, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Bülteni Mayıs 2012 /34: 22.
 44. 2013 A. Çınaroğlu, D. Çelik, A. Güney “2011 ve 2012 Yılı Alaca Höyük Kazıları” 34. KST Cilt, Ankara
 45. A. Çınaroğlu, D. Çelik “Alaca Höyük ’de Frig Çağı” 4. Çorum Kazı Araştırma Toplantısı,
 46. A. Çınaroğlu, D. Çelik, “ 2013 Yılı Alaca Höyük Kazıları” 36. KST
 47. A. Çınaroğlu, D. Çelik “Alaca Höyük During the Phrygian Period”12. INTERNATIONAL CONFERENCE THE PHRYGIAN LANDS OVER TIME (FROM PREHISTORY TO THE MIDDLE OF THE 1ST MILLENNIUM AD) baskıda
 48. A. Çınaroğlu, “Alaca Höyük’te ilk Yıllar”
 48. A. Çınaroğlu, D. Çelik “Hitit Çağında Kuraklık “ Aktüel Arkeoloji. 2019 Mart.
 49. A. Çınaroğlu “ Alaca Höyük Erken Tunç Çağı Krali Mezarları ve İkiz İdoller” Arkhaia Anatolika 1 (2018) 1-14 DOI:
 50. A. Çınaroğlu, H. Çalışkan Akgül, D. Çelik “ 2017 Yılı Alaca Höyük Kazıları Çalışmaları Ön Rapor” Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Bülteni 2019 /44

Kitap

1. 2010, A. Çınaroğlu, D. Çelik “Atatürk ve Alaca Höyük” Ekici Yayın ve Ofset, Ankara
2. “New Discoveries Disinty of Niğde” 1989, Ankara

Kitap Bölümü

1. 2013 A. Çınaroğlu, D. Çelik “Alaca Höyük - Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/ Hittites: An Anatolian Empire”, Anadolu Uygarlıkları Serisi, (Eds. M. Doğan-Alparslan -M. Alparslan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

YENİ DÖNEM ALACA HÖYÜK KAZILARINDA HITİT İMPARATORLUK ÇAĞI YAPILARINA GENEL BİR BAKIŞ

Duygu ÇELİK*

Özet

Alaca Höyük Hitit Dönemi tabakalarını daha iyi inceleyebilmek adına geliştirilen kazı stratejisi iki önemli çalışma aşamasını içermektedir. Birinci aşama, bu mimari kalıntıların değerlendirilmesinde, arkeolojik çalışmaya bağlı olarak Alaca Höyük ve çevresinin arazi özellikleri genel olarak bulunduğumuz günün şartları ile önem kaydedilecek kadar farklılık göstermediği kabul edilerek Alaca Höyük'ün Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama Teknikleriyle Pleo-landuse (geçmişe yönelik arazi kullanımı) çalışmasına yöneliktir. Bu çalışma ile bölgenin jeomorfolojik özellikleri ve hidrografik özellikleri ile bir kültürel birikimi yansıtan arazi kullanım özellikleri ortaya konulacaktır. İkinci aşamayı ise mimari kalıntılar ve bu mimariye bağlı buluntu gruplarının incelenmesi ve Hitit Dönemi'nde Alaca Höyük'ün çevresel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini saptamak oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alaca Höyük, Hitit İmparatorluk Çağı, Mabet, Tünel, Din/İnanç

Giriş

Hitit Çağı'nda önemli bir kült merkezi olan Alaca Höyük/Arinna?¹ Başkent Boğazköy/Hattuşa'nın 25 km kuzeydoğusunda yer alır. Çorum ilinin Alaca ilçesine bağlı, Höyük Köyü'nde bulunur (Harita 1). Denizden ortalama 1080 m yüksekliktedir. Höyük, Kızılırmak'a akan Horamözü'nün suladığı vadide yer alır. Hem dere hem de pınarlarla sulanan verimli bir araziye sahiptir. Civarında çok sayıda orman bulunmaktadır. Kesintisiz kronolojiye sahip Alaca Höyük tüm tarihsel süreci boyunca coğrafi, hidrolojik, jeolojik ve bitki örtüsü açısından tüm uygarlıklar için tercih edilen bir alan olmuştur.

Alaca Höyük'ün bölgedeki referans noktalarından biri olmasının başlıca nedeni, prehistorik dönemlerden modern cumhuriyet köyüne kadar kesintisiz bir tabakalaşmaya sahip olmasına dayanmaktadır (Çelik 2020: 53). Alaca Höyük, coğrafi konum olarak verimli Hüseyinabad Ovası içerisinde yer almaktadır. Etrafı taş ve ağaç gibi hammadde kaynakları barındıran yüksek kesimlerle sınırlanmıştır. Bu coğrafi özellikleri ve bitki örtüsü göz önüne alındığında, Hatti ve Hitit Dönemlerinde önemli bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Alaca Höyük, binlerce yıllık yerleşim tabakasını verebilmesi açısından bölge için önemli ancak Anadolu için tipik bir höyüktür. Hitit yerleşimi gösteren höyüklerden küçük boyutta olanlar çiftlik köyleri, orta ve büyük boyutlu höyükler ise kült merkezleri olarak hizmet eden kasabalardı (Yakar 2007: s...). Alaca Höyük ise orta ölçekli bir höyük olup Hitit Döneminde bir kült merkezi konumundadır.

* Duygu Çelik MA, Korkutreis Mahallesi, Strazburg Caddesi, No: 5/4 Sıhhiye, Çankaya/ Ankara. e-mail: sin_duygu@hotmail.com

1 Filologlar tarafından yürütülen antik kentlerin lokalizasyonları çalışmalarında, yeri konusunda hala tartışmaların sürdüğü Arinna antik şehrinin lokalizasyonu konusunda ortak kanaatin Arinna Alaca Höyük eşleştirmesinde ağırlık kazandığı görülmektedir. Bkz. Erkut, 1992; Arinna=AlacaHöyük eşitliği için ayrıca bkz. Alp, 2002, Haas, 1994, Gorny, 1997; Gurney, 1995; Sir Gavaz, 2012

Alaca Höyük antik kenti, Hititler Döneminde fiziki coğrafya parametreleri ile (SYM, Eğim, Bakı, Görülebilirlik, vb. analizler ile sahadaki jeomorfolojik anomaliler) güvenlik ve savunma açısından görünürlük kriterleri bakımından güvenli bir noktada yer almaktadır. Şehrin çevre ile bağlantısının kontrolü ve ulaşımı açısından uygun bir alandır. Ayrıca güneşlenme ve rüzgâr gibi koşullar bakımından, analiz sonuçlarına göre en isabetli tercih olduğu görülmektedir. Alaca Höyük ve çevresinin Hitit Döneminde arazi eğim değerleri, tarım alanları, yerleşme, baraj ve su kanalı gibi su yapılarının yer seçimleri için çok önemli jeomorfolojik veri türünün bilinçli olarak değerlendirildiği görülmektedir (Çelik 2020:57). Höyük, Hitit Döneminde de güneyden kuzeye doğru bir eğimle yükselmektedir. Jeolojik formasyonda, Höyük'ün kuzey batısındaki çakıltaşı-kumtaşı oluşumu konglomera ana kaya ile doğal bir bağlantısının olduğu tespit edilmiştir (Atakay Gündoğdu et al. 2014: 161). Höyük, kuzey-doğu yönünde doğal bir yükselti oluşumu çepeçevre sarılmış ve güvenli bir alan oluşturmuştur. Kuzey-doğudaki bu konglomera ana kaya güneye doğru bir eğimle inmekte ve sfenksli kapının bulunduğu noktada son bularak verimli bir ovaya açılmaktadır (Harita 2,3). Ancak daha sonraki dönemlerde höyüğün doğu yönünde bir yol açılarak bu jeolojik oluşum ana bölümden koparılmıştır.

Bölge, su kaynakları açısından değerlendirildiğinde Alaca Höyük kenti sınırları içerisinde Horamözü Deresi ile Karakayaözü Deresi birleşerek Sungurlu yakınlarında bulunan Budaközü Deresi'ne bağlanır. Budaközü Deresi ise Kızılırmak'a akar. Horamözü Deresi ve oluşturduğu vadi, çağlar boyu bu alanın yerleşim görmesinde etkin olmuştur (Apaydın, et al. 2020: s.18-) (Harita 1). Hititler, sahanın doğal drenaj ve akım potansiyelini su yapılarının amaç, lokasyon seçimi ve kapasite belirlemede çok iyi kullanmış bir uygarlıktır. Su potansiyelini yılın tümüne yayarak kullanabilecekleri bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Kurak aylar dikkate alınarak yer altı suyu kullanılmış ve su rezervuar alanları oluşturularak depolanması sağlanmıştır.

Hititlerin bu refah seviyesine ulaşmalarında yaşadıkları sahanın fiziki coğrafya ve jeolojik özelliklerini bilinçli bir şekilde kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu olumlu coğrafi şartlar Hitit uygarlığı tarafından da görülmüş ve alanın hem coğrafi hem de geçmiş kültürlerin önemi göz önüne alınarak Hititler için özellikli bir dini kent olarak ayrıcalık görmüştür.

Alaca Höyük, Hitit çekirdek bölgesinde yer almaktadır. Kentin tabii oluşumlarla çepeçevre sarılmış olması doğal bir korumanın oluşmasına sebep olmuştur. Buna karşın; kenti çevreleyen surun 10 m genişliğe sahip olması ve istinat duvarları ile desteklenmesi bu kentin ayrıcalıklı ve korunaklı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Filologlar tarafından güçlü bir önerme ile Alaca Höyük ile lokalizasyonu yapılan Arinna'nın Hititler için önemli bir kült merkezi olması Alaca Höyük'ü dini açıdan Hitit Döneminde özellikli bir konuma koymaktadır. Hiçbir Hitit şehrinde bulunmayan, dini özellikte estetik vurgusu güçlü yapıların inşa edildiği Alaca Höyük/Arinna'da? yeni dönem kazı çalışmalarında ele geçen tapınak (B Binası) ve tünel yapısı, politeist bir yapıya sahip Hitit dini yapısının aydınlatılması açısından yeni ve farklı katkılar sunmuştur. Alaca Höyük'te açığa çıkartılan Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen yeni mimari kalıntıların işlevinin anlaşılabilmesi için filolojik belgeler ışığında arkeolojik bulguların değerlendirmesi yapılmıştır.

Hitit İmparatorluk Çağı Mimari Buluntularının Genel Değerlendirmesi

Yeni dönem Alaca Höyük kazılarında 1997 yılından bu yana höyüğün kuzey-doğu yönünde yürütülen kazılarla farklı kültür evreleri araştırılmıştır.² Höyüğün doğusunda, kuzey-güney istikameti boyunca araştırmalar 50x50 metrelik karalojlar içinde kalan ve bu alanlarda da 10x10 metrelik 20 açmada (Pl.1,2) yapılan çalışmalar sonucunda Hitit İmparatorluk Çağı'na tarihlenen yapılar açığa çıkartılmıştır.

Höyüğün J3 ve J4 alanlarında farklı plankarelerinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda açığa çıkartılan II. Şev/istinat duvarının devamı ve bu yapının batısında yer alan Hitit İmparatorluk Dönemine tarihlenen dini özellik gösteren birbiri ile bağlantılı; Tapınak (B Binası) ve Tünel Yapıları gün ışığına çıkartılmıştır. Tapınak (B Binası) ve Tünel yapısı Topografik planda J3 alanında 4 ayrı açmada (12) (13) (17) (18) (22) ve (23) No.lu plankarelerde yer alır ve höyüğün kuzey doğusunda yüksek bir yamaç üzerinde konumlanmıştır (Pl.2).

Höyüğün kuzey doğusunda rakım olarak yüksekte olan bir nokta da Geç Frig Çağı'nın çok fazla tahrip ettiği Hitit İmparatorluk Çağı'nın kalıntılarının yoğun geldiği bir yapılar grubu, Hitit İmparatorluk Çağı'nın geç/2a evresine tarihlendirilmiştir. Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait Oda 28, Element³ 20 ve 23, Duvar 29 ve B Binasının geç evresi olarak kazı sisteminde isimlendirilen mimari kalıntılar, Kapı 1 ve tahkim duvarı? olarak yorumlanabilecek yapı kalıntıları açığa çıkartılmıştır (Pl.3). Bu yapı kalıntılarının tamamı bir kompleksin parçaları olmalıydı; ancak yapılar yığıntı halinde ve çok tahrip olmuş bir şekilde bulunduğu için Hitit İmparatorluk Çağı'nın geç evresindeki (2a yapı katında) bu yapı kalıntılarının amacı ve işlevi hakkında fazla bir bilgi edinilememiştir. Bu yapı kalıntılarının içinde bir adet tablet parçası ele geçmiştir. M. Ö. 13. yüzyıla tarihlendirilen bu tablet parçası dini bir törenin talimatnamesini içermektedir (Belkis 2017:226). Hitit İmparatorluk Çağı'nın geç/2a evresinde ele geçen seramik buluntular ve tablet parçası tarihlendirmeye yardımcı olmuştur.

Alanda seviye inme çalışmalarında, mimari bütünlük veren ve belli planda işlevleri konusunda bir öngörüye sahip olunan yapılar, II. Şev /istinat Duvarı, Tapınak (B Binası) erken evresi ve Tünel Yapıları Hitit İmparatorluk Çağı'nın erken/2b evresine tarihlendirilmiştir. Kazılar sonucunda iki evreli olduğu anlaşılan tapınak (B Binası) yapısının erken evresinde ve tünel içerisinde ele geçen seramik buluntular ve C14⁴ sonuçları itibarıyla 2b evresi M.Ö 15/14. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

II. şev/istinat duvarı Hitit İmparatorluk Çağı'nın erken evresine aittir. Ancak II. Şev/İstinat duvarı kendi dönemi içerisinde kistli bir dolgu ile iptal edilerek yeni ve daha zayıf özellikte, tahkim duvarı olabilecek bir yapı oluşturulmuştur. Sonuç olarak Hitit İmparatorluk Çağı'nın farklı evrelerinde tahkim duvarlarında yenileme yapıldığı ve

2 Höyüğün karalojlama sisteminde 50x50 m. Alanlara ayrılmış J 3 (8) (9) (12)(14)(16) (17) (18) (19) (19) (22) (23) (24) No.lu açmalarda, J4 (4)(9)(10) (15)(19)(20)(24) ve J 5(4) plankarelerinde 10x10 m. Ölçülerinde 20 ayrı açmada çalışmalar yürütülmüştür.

3 Kazı sisteminde tanımlanamayan ancak bir mimari kalıntı olduğu tespit edilen mimari kalıntılar içinde kullanılan bir kod isimdir.

4 ODTÜ Biyoloji Bilimleri antik DNA grubu ile çalışmalar devam etmektedir. C14 sonuçları başka bir yayında detaylı olarak bilim camiası ile paylaşılacaktır.

şehirde yeni bir düzenlemeye gidildiği görülmektedir. 2a evresinde tespit edilen tahkim duvarı ve Kapı 1 (Tahkim duvarı) yapısının güney kanadında görülen yapı malzemeleri daha gelişi güzel, faklı cins taşların örülmesi ile oluşturulmuş ancak, kuzey kanadındaki duvar yapısı daha düzenli ve tek tip taş cinsi ile Hitit yapı tarzına yakın olarak inşa edilmiştir. Tünel yapısının giriş bölümü ile aynı paralelde Kapı 1 tespit edilmiştir. 110 cm Genişliğinde bu giriş geç evredeki tahkim duvarının girişidir.

II. Şev /İhata Duvarı

1997-2015 yılları aralığında farklı kazı sezonlarında J3 (9) (14) (19) (24) J4 (9) (14) (19) (24) No.lu açmalarda yürütülen kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkartılan, II şev/istinat duvarı höyüğün doğu yönünü çepeçevre sarmıştır. Bu duvarın güney ve kuzey uzantılarının devam ettiği kesitten de izlenebilmektedir. II No.lu şev/istinat duvarının belli kısımlarının bir bölümü Geç Frig kalıntısı olan çöp kuyuları tarafından tahrip edilmiştir (Şek. 1). I ve II No'lu istinat duvarları arasında höyüğün güney yönünde Hitit İmparatorluk Çağı'na ait hiçbir buluntuya rastlanmamıştır. II. kültür katının 3. Yapı katına ait Hitit Dönemi depo odaları bulunmuştur (Pl.4; Şek.2a,b). Bu yapılar, İmparatorluk Döneminde şehrin tekrar tanzim edilmesi sırasında doldurulmuş ve alan düzeltilerek tesviyesi yapılmıştır. Bu alanda da güneyden kuzeye doğru bir eğim korunmuş ve her iki şev/ihata duvarı bu eğim doğrultusunda inşa edilmiştir (Şek. 2c).

Duvarın teknik yapısında alttan üste doğru da bir eğim oluşturulmuştur. Duvarın irice taşlarının düzgün kenarları şehre bakan kısma gelecek şekilde yerleştirilmiş, orta kısmı ise küçük taşlarla doldurularak sıkıştırılmıştır. Her iki şev /ihata duvarı damabet-saray yapısına paralel uzanmaktadır. Çok iyi bir işçilikle yapılmış olduğu görülen II istinat duvarının, duvar örgü işçiliği mabet-saray binasındaki duvar işçiliğinden farklı değildir. Gerek duvar örgü tekniği ve gerekse bu seviyede ortaya çıkartılan çanak-çömlek kalıntıları M.Ö. II. bine tarihlendirilmesine yardımcı olmuştur⁵ (Çınaroğlu, Çelik 2009: 135). Daha önceki yayınlarda Hitit kentini çevreleyen bir savunma sisteminden bahsedilmektedir. Bu savunma sistemi inşa edilirken kentin içinden ve dışından büyük ölçüde toprak çekildiği bildirilmiştir. Çekilen bu toprakla yükseltilecek sur bazı istinat duvarları ile desteklenmiştir. Böylece yığılan toprağın kayması önlenmiş ve suru sağlamlaştırmıştır (Koşay, Akok 1966:). Alaca Höyük'te 2. dönem kazılarında tespit edilen II şev/istinat duvarının da toprak sete dayandırıldığı ve duvarın güneyden ve kuzeyden uzantılarının devam ettiği tespit edilmiştir.

1997 yılından bu yana açığa çıkartılan II istinat duvarı höyüğün topoğrafik eğimine uygun olarak güneyden kuzeye doğru yükselmekte olup irice taşlardan yapılmış 1,5 metre yüksekliğindedir. Hitit İmparatorluk dönemine tarihlendirdiğimiz bu duvar daha önceki yayınlarımızda da belirttiğimiz gibi sur duvarının bir parçası mı yoksa şehir

5 I. İhata duvarı eski yayında 13. yy.a tarihlendirilmiştir. Ancak I. İhata duvarı ve buna bağlı yapı içerisinde ele geçen organik kalıntılar üzerinde yapılan C14 analizleri ve ele geçen seramik bulguların değerlendirilmesi sonucunda Hitit İmparatorluk Çağı'nın erken evresi olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmalar sonucunda C14 tarihlendirmeleri ayrı bir yayında detaylandırılacaktır.

surlarını kuvvetlendiren bir teras duvarı mıdır sorularının cevabı bunun bir sur duvarı olmadığı teras duvarı olduğu kesindir (Çınaroğlu, Çelik 2009: 135). II şev/istinat duvarına bağlantılı J3 (13) No.lu açma sınırlarında, güneyden ve kuzeyden uzantıları devam eden 110 cm genişliğinde bir kapı açığa çıkartılmıştır (Şek.3a,b,c).

1935–1983 yılları arasında yapılan kazılarda şehir surları ile ilgili ayrıntılı bilgi verecek kalıntılara rastlanmamasına rağmen, çeşitli yerlerde bulunan bazı izler az da olsa araştırmacıları aydınlatmıştır. Yeni dönem kazılarında açığa çıkartılan II. Şev/ihata duvarına ilişkin Alaca Höyük 1940–48 yıllarına ait raporda belirtilen ve yayında levha I’de sağ üst köşede görülen tamamlamadaki kuleli sur duvarı, sandık biçiminde bir kale olmayıp, yukarıda da belirtildiği gibi II. Şev/istinat duvarının bir parçası olduğu yeni kazılar sonucunda anlaşılmıştır (Çınaroğlu, Çelik 2009: 136). Bu alanda eski çizimlerin revize çalışmaları sorunlu olsa da bu alanda yaptığımız çalışmalarda tünel yapısının üzerinde bir dolgu malzemesi mevcut ancak sur sistemine ait bir kalıntı tespit edilmemiştir. II şev/istinat duvarının, son kazılar neticesinde yapılan C14 analizleri sonucunda, Hitit İmparatorluk Çağı’nın erken evresinde inşa edildiği anlaşılmıştır.

Tünel Yapısı

J3 (13) No.lu açma sınırlarında, güneyden ve kuzeyden uzantıları devam eden II No.lu şev duvarına bağlantılı, 110 cm genişliğinde bir kapı açığa çıkartılmıştır (Şek. 3a,c). Kapının yan duvarlarının temelleri dik, üst kısımları tahrip olsa da tonoz şeklinde ve 3 sıra korunmuş taş sırası bulunmaktadır ve bu kapıda iki basamağı korunmuş bir merdiven kalıntısı da tespit edilmiştir. İlerleyen kazı çalışmaları sonucunda tonoz biçimli bir tünel olduğu tespit edilen yapı kronolojik olarak Alaca Höyük tabakalaşmasında; Hitit İmparatorluk Çağı’nın erken /2b evresine ait bir mimaridir.

Tünel yapısı, batı–doğu istikametinde olup açık ve geniş olan batı kısmı giriş olarak kullanılmıştır. Höyüğün doğu eteklerine doğru devam ettiği görülen tünelin mevcut uzunluğu 23.00 m’dir. Kireçtaşı bloklardan inşa edilmiş taş blokların 15 m’lik bölümünde üst örgü tespit edilmemiştir. Bu yapıya ait taşlar birkaç yüzyıl sonra Geç Frig yapısında kullanıldığı, kazılar sırasında bir üst evre yapılarında tespit edilmiştir. Tünelin kuzey ve güney bölümlerinde sarımsı renkte kistli bir dolgu malzeme, inşa sırasında kullanılmıştır. Yapının tahrip olan kısmında, dar bir alanda yangın tabakası tespit edilmiştir. J3 (14) No’lu açmanın sınırının bulunduğu alanda höyüğün doğu eteklerinde keskin bir inişle birlikte tonoz yapının üst örgüsü tespit edilmiştir. Doğu-batı uzantısında, 23.00 m uzunluğunda, 2.00 m ile 4.00 m genişliğinde ve 5.00 m derinliğindedir. En derin yerde 8 sıra taş dizisi tonoz yapı oluşturacak şekilde üst üste sıralanmıştır (Pl.5; Şek.4)

Mekânın içinden, doğu yönünde kazı çalışmaları yürütülmüş ve tünelin içerisinde 3 ayrı dolgu tespit edilmiştir (Pl.6). 1 No.lu dolgu koyu yanık kahverengi, nemli ve iri taneli bir toprak yapısına sahiptir. Bu dolgunun içerisinde yoğun seramik kalıntı ve kemik parçaları ele geçmiştir (Şek.5,6). Tapınak (B Binası) ve Tünel yapısında ele geçen tüm seramikler Hitit İmparatorluk Çağı’nın erken dönemlerine, 15. ve 14. yy tarihlendirilmektedir. Ele geçen seramiklerin tamamı kırılarak atılmış ve bir şekilde hayvan kemikleri ile istiflenerek bu alana yığılmıştır. Kap-kacak repertuarını tipolojik açıdan değerlendirdiğimizde servis kabı, tek kulplu çeşitli boyutlarda testiler, derin ve sığ çanak-çömlekler, büyük ve orta boyutlu tepsilerden oluşmaktadır (Şek.7,8).

2 No.lu dolgunun içerisinde dört insan iskeletine rastlanmıştır. 3 iskelet yetişkin bireylere bir iskelet ise bebeğe aittir. İskeletlerin genel durumu, alanın çok rutubetli olmasından ve düşen taşların altında kalmalarından dolayı çok iyi değildir. 1 No.lu iskelet daha iyi korunmuş ancak baş hariç diğer uzuvları karışık durumdadır. 2 No.lu iskeletin baş kısmı tahrip olmuştur. Kuzey-güney istikametinde yatay konumdadır. 3 No.lu iskelet ise gelişi güzel atılmış baş kısmı yüzükoyun bir şekilde toprağa gömülmüş ve tünelin en dar bölümünde bebek iskeleti ile birlikte tespit edilmiştir. Mezar olmayan bir alanda bulunan iskeletler herhangi bir gömü düzeninde olmayıp birincil gömülerdir. Seramiklerle birlikte gelişi güzel atılmış pozisyonda tespit edilmiştir. Seramikler bu insan iskeletlerinin üzerine gelişi güzel atılmış bir şekilde yığılarak konulmuştur⁶.

Yapının içinde doğu istikametinde 2 No.lu dolgu temizliği yapılarak belli bir eğimde yapının ana hatları açığa çıkarılmıştır. 1 ve 2 No.lu dolgunun içinden yoğun bir seramik ve hayvan kemiği kalıntıları, 4 insan iskeleti ele geçmiştir. Bu iki dolguyu ayıran tek özellik ise 1 No.lu dolguda yanık izleri görülmektedir.

3 No.lu dolgu ise yine yapının dışında, üstünde ve kuzey-güney kesitlerinde tespit edilen kırmızı kistli bir topraktır⁷. Sıkıştırılan bu toprak taşlaşarak sert bir zemin haline dönüşmüştür. Bu dolgu, tünelin girişinden, basamakların bulunduğu alana kadar eğimli (1 m geçkin) bir şekilde doldurulmuştur. 3 No.lu dolgunun belli bir noktasında yapılan sondajda zeminin taş blokaj ile desteklendiği ve kırmızı kistli bir özellik gösteren

3 No.lu dolgunun bu blokajın üzerine doldurulduğu görülmüştür (Şek.9). Taş basamaklar 3 No.lu dolgu üzerine yerleştirilmiştir. Ancak basamakların büyük bir kısmı tünelin tahrip olan bölümünde tespit edilmemiştir.

Höyüğün doğu eteğinin en eğimli yerinde doğu istikametinde 7 basamak bulunmuştur. Bu basamaklar bir duvar örgüsü ile son bulmuştur. Ancak duvar örgüsünün sonradan iptal edilen yer altına geçişi sağlayan ikinci bir kapı ya da giriş olduğu ilerleyen kazılar sonucunda tespit edilmiştir. Yapının yeraltına açılan ikinci bölümü yine tonoz yapıdır, merdivenlerle iniş devam etmekte ve daha derin bir koddan yer almaktadır (Şek. 10 a, b, c). Kullanılan yapı malzemeleri kireç taşıdır ancak taşların boyutları daha küçüktür. Bu mekânın içi tamamen orta boyutta yığma taş ile doldurularak iptal edilmiştir (Şek. 11). İkinci girişte, sonra mekânın içinde küçük eser niteliğinde hiçbir buluntu yoktur.

Tünel yapısının işlevi çok kesin olmamakla birlikte batısında açığa çıkartılan, 12 odalı Tapınak (B Binası) ile birlikte değerlendirildiğinde dini bir kompleks yapı olduğu görülmektedir (Şek. 12). Konstrüksiyon açısından, Hitit İmparatorluk Dönemi mimarisi içinde en yakın paraleli Vezirköprü Oymağaç'ta bulunmuştur (Czichon2011,238-244). Ancak Oymağaç'taki yapı Demir Devri'nde de kullanıldığı için yapının içerisinde işlevine yönelik buluntu ele geçmemiştir.

B YAPISI (Mabet / Tapınak Yapısı?)

6 İskeletler üzerinde, ODTÜ Biyoloji Bilimleri antik DNA grubu ile ortak yürütülen araştırmalar ayrı bir yayında bilim camiası ile paylaşılacaktır.

7 Alaca Höyük'te Hitit İmparatorluk Çağı katmanında tespit edilen kırmızı kistli bir dolgu malzemesine alanın hemen hemen her yerinde rastlanmıştır. Bu dolgu malzemesinin höyüğün dışından bir yerden alanda tesviye kapatma, doldurma çalışmaları için şehrin dizayn edilmesi sırasında kullanıldığı açıktır. Bu malzeme 1. Dönem kazı çalışmalarında da tespit edilmiştir. Bu bilgi aktarılmıştır. Bkz. Koşay-Akok1966

Höyüğün J3 (12)-(13)-(17)-(18)-(22)-(23) No.lu plan karelerini kapsayan 10x10 m'lik açmalarda 12 odalı bir tapınak yapısı (B Binası) açığa çıkartılmıştır. Korunan ve kazısı yapılan bölümü 288 m²'lik bir alanı kaplamaktadır (Pl.7;Şek.13). Tapınak, yamaca kurulduğu için temeli blokaj ile doldurularak tesviyesi yapılmış ve yapı inşaa edilmiştir. Kazılar sonucunda, iki evreli olduğu anlaşılan yapının genel planı kare formundadır (Pl.8;Şek.14). Binanın geç evresinde batısında ve doğusunda kare planlı 4'er oda ve ortasında 4 adet dikdörtgen planlı odalardan oluşmuştur. Bu odalardan tabanı taş döşemeli Oda 8 daha büyüktür. Bu nedenle erken evresinde binanın ortasında kare planlı daha büyük bir avlu yapısı olmalıydı. Oda 7-8-9-10-11-12 iyi korunmuş durumdadır. Oda 7-8-9 dikdörtgen planlıdır. Ortalama genişlikleri 780x410 cm boyutlarındadır. Oda 8 ve 7 ortak duvarı üzerinde iki adet andezitten, düzeltilmiş taş bloklar tespit edilmiştir. Plaster ya da revak kısımları olması muhtemeldir. Oda 10-11-12 kare planlıdır. Ortalama boyutları 240x310 cm ölçülerindedir. Oda 7, 8, 9, 10, 11,12'nin tabanları taş döşemelidir.

Taş döşemenin olmadığı yerler ise, Oda 2, 3, 4, 5, 6 olduğu gibi sıkıştırılmış kistli toprak ile güçlendirilmiştir. Odaların genelinde Geç Frig kültürüne ait çöp kuyuları tarafından tahribat vardır (Pl.9). İşlevsel olarak odaları, tanımlamaya yardımcı olacak çok fazla küçük eser in-situ olarak ele geçmemiştir. Yapının eski/2b evresinde ele geçen çanak-çömlek parçaları arasında kırmızı astarlı, boğa heykel parçaları (Boynuz, ayaklar, göz ve bir adet boğa başlı riton parçası ele geçmiştir). Boğazköy, Kuşaklı ve Kayalı Pınar'da böyle heykeller M.Ö 15/14 yy'a ait tabakalarda çıkarıldı. Yapının geç/2a evresinde Oda 6 üzerinde bir adet Hitit İmparatorluk Dönemine 13 yy'a tarihlendirilen tören talimatnamesi olan bir tablet parçası ele geçmiştir (Dinçol 2017; 225-226).

İnşaat tekniği olarak Hitit İmparatorluk Çağı yapılarında görülen benzer uygulama burada da saptanmıştır. İki yüzü de muntazamca örülen duvarlar görülmektedir. Yüzleri düzgün taşlarla örülen duvarın orta kısımları "Helik" denilen yumruk büyüklüğündeki taşlarla doldurulmuştur. Alaca Höyük'te daha önceki kazılarda açığa çıkartılan yapılardan bilinen bir sistem olan blokaj üstüne kurulan temeller bu yapıda da görülmektedir. Yapıların temelleri 60-80 cm genişliğinde oluşturulmuştur.

Tapınağın (B Binası) kuzey ucunda J 3 (12) ve (13) No'lu açma sınırlarında Hitit İmparatorluk Çağı'nın geç/2a evresine ait enkazın kaldırma işleminden sonra, Hitit İmparatorluk Çağı'nın erken/2b evresine ait taş döşemeli bir taban kalıntısı da açığa çıkartıldı. (Şek. 15) Bu alanın, Tapınağın (B Binasının) erken/2b evresinde taş döşemeli bir meydan olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu taş döşeme üzerinden kemikten yapılmış insan bacaklı, kuş pençeli (ayaklı) bir küçük heykel ayağı ele geçmiştir (Şek. 16). Kuşların ve kanatlı tasavvur edilen her türlü varlığın şöyle ya da böyle yeraltı dünyası ile bağlantısı vardır. Yeraltı tanrılarına kurban edilen özellikle hayvanlar içerisinde kuşların özel bir konumu vardır. Hatta onlar iki dünya arasında bağlantı kuran varlıklar olarak da düşünülüyor. Bu nedenle yer altı dünyası ile bağlantılı böyle bir yapıda kuş figürlü bir kalıntının ele geçmesi de ayrıca düşünülmesi gereken bir durum oluşturmaktadır.

Sonuç

Hitit metinlerinden edindiğimiz bilgiye göre evren gökyüzü ve yeryüzü olarak ikili şekilde düşünülmektedir. Yeryüzü yer altı dünyasını da kapsamaktadır. Hitit dininde özellikle yeraltı tanrıları ve tanrıçaları ve dini ritüelleri konusunda Hurri etkisi çok güçlü

olmuştur. Ele aldığımız konu yeraltı dünyasıdır ve metinlerde genellikle “kirli” veya “karanlık/kara” kavramıyla tanımlanmaktadır. Yeraltı dünyası aynı zamanda ölümün ve ölümlerin diyarındır. Fakat onunla bağlantı kurmanın zorunlu olduğu durumlar da söz konusudur. Bunlar yer altına gönderilmesi gerektiği düşünülen “kirlilik” durumlarıdır. Böyle durumlarda yere bir çukur kazılır ve yer altıyla ilişkiye geçilirdi. (Erbaş2008: 234-236)

Tapınak (B Binası) ve Tünel Yapıları, biri yer altında ve diğeri yer üstüne yapılmış kompleks yapıdır. Yer üstünde bulunan Tapınak (B Binası) şu ana kadar 12 odası açığa çıkarılmış olup tören hazırlığı ve görevliler için inşaa edilmiş bir mekân olması muhtemeldir. Yapının esas dini işlevinin görüldüğü mekân, yer altına inşa edilmiş tünel yapısıdır. Coğrafi hiçbir doğal oluşumun olmadığı (traverten, sarnıç v.b) bir alanda, tamamen insan gücüyle açılmış ve inşaa edilmiş olan bu yapının özellikle bu noktada ve bu alanda tercih edilmesi de ayrıca irdelenmesi gereken bir konudur. Tünelin yeraltına açılan bir giriş olması nedeniyle, yer altı kültü ya da mezar alanı olarak ata kültü ile ilgili bir bağlantısının olduğu düşünülebilir. Filolojik bilgiler ışığında Yer altı tanrıları için yapılan törenler ya da sunulan kurbanlar için özel tapınakları veya örgütlü bir kültleri yoktur.

Bu nedenle şu anki bilgiler ışığında Hititler’in yeraltı tanrıları için organize bir tapınak mimari inşa etmedikleri doğrultusunda olmaktadır. Hitit İmparatorluk

Çağı’nın geç evresinde yer altı tanrıları için sunulan kurbanları basit çukurlar içerisinde gerçekleştirdikleri görülmektedir (Erbaş 2008: 241). Ancak Alaca Höyük’te açığa çıkartılan tünel Hitit İmparatorluk Çağı’nın erken evresine tarihlendirilmektedir bu dönemde yer altı inancıyla ilgili bilgiye sahip değiliz. Bu nedenle bu yapının yer altı tanrılarını da içinde barındıran ölüm kültü ile alakalı bir inanç mekânı olması ihtimali de düşünülmektedir. Bu bağlamda ölüm ritüellerinde, yer altı tanrıları ile bağlantının ya da inanç seremonisinin gerçekleştirildiği bilinmektedir. Tüm kötülüklerin, hastalıkların, ölümden kaçışın yine yeraltı tanrıları ile uzaklaştırılacağı inancı bu tür bir yeraltı mekânında yapılacak ritüellerle gerçekleştirilmiş olmalıdır. Özellikle tünelin içerisinde ele geçen çok yoğun seramik kap-kacak grubu (törensel servis kapları) ve bunların kırılarak atılması, çok yoğun hayvan kemiklerinin ele geçmesi ritüel bir törenin sonucunda geride kalan kalıntılar olduğu açıktır. Bu nedenle Tünel yapısı yer altına geçişi sağlayan farklı bir ritüel olgunun simgesel bir mekânı olmalıydı.

Tünelin içerisinde ele geçen diğer önemli buluntu grubu ise 4 bireye ait iskeletlerdir. Bir mezar düzeninde olmaması, gelişi güzel kap-kacaklarla buraya bırakılmaları, bu bireylerin bu mekândaki konumlarını belirsizleştirmiştir. Alaca Höyük’te bulunan iskeletlerin ölüm nedenleri bilinmemektedir. Herhangi bir kesici ve darp izine rastlanmamıştır. Yazılı vesikalarda Hititlerin insan kurbanı ya da bedel olacak insanların ölüm şekilleri konusunda elde güçlü veriler yoktur. Tüneldeki iskeletlerin burada bulunma nedenleri de çok iyi anlaşılammaktadır. Tören sonrası özellikle kırılan kap-kacaklarla birlikte buraya bırakıldıkları görülmektedir.

Tünelin 1 ve 2 no.lu dolgusu içerisinde yoğun hayvan kemikleri ele geçmiştir. Kurban kalıntıları olması muhtemel büyükbaş ve küçükbaş hayvan kemiklerinin ritüel bir törenden artakalan kalıntılar olması muhtemeldir. En önemli dinsel fenomenlerden biri olan kurban, Hitit toplumunda da bireysel ya da toplumsal olarak uygulanırdı. Kurban

ritüeli, takvimde belirlenmiş bayramların haricinde acil durumlarda da gerçekleşmekteydi. Kötülükten arınma, kefare, günah çıkarma, büyüden/hastalıktan kurtulma gibi hedefleri olan kurbanlar, genellikle yer altı tanrılarına sunulurdu (Gündüz, 2008: 72; Küçükbezi 2019: 141-144). Bu gruptaki kurban objeleri koç, koyun hatta murdar sayılan köpek, domuz ve hatta insan olabilmekteydi. Bu hayvanlardan domuz ve köpek kalıntıları tünel içinde ele geçmiştir.

Yazılı kaynaklarda Hititlerin törenlerde mekânları/mimariyi ne şekilde kullandıkları hakkında çok fazla bilginin olmaması ve Hititlerde yazılı kaynaklardan bildiğimiz yeraltı tanrıları ile ilgili inanışı ve atakültü ile ilgili bilgiler şimdiye kadar arkeolojik buluntularla tam anlamıyla tespit edilememiş olması Alaca Höyük'te bulunan bu yapı grubunun bu tür bir inanış törenlerini gerçekleştirdikleri mekân olması ihtimali üzerinde durmamıza yol açmıştır.

Tünelin içinde ele geçen 4 birey üzerinde yapılan C14 analizleri sonucunda Erken İmparatorluk Çağı'na denk gelen tarihler, İki evreli olan Tapınak (B Binası)'ın erken evresi/2b evresi ve Tünel yapısı, ele geçen arkeolojik veriler ışığında 15. ve 14. yy aralığına tarihlenmektedir. Tonoz biçimli Tünel yapısının işlevi çok kesin olmamakla birlikte batısın da açığa çıkartılan, 12 odalı Tapınak (B Binası) ile birlikte değerlendirildiğinde Hitit İmparatorluk Çağı'na geçiş evresinde yeraltı dini inanışa ev sahipliği yapan dini bir kompleks yapı olduğu görülmektedir.

Yukarıda sunulan tüm önermeler, Komplekse bağlı her iki yapının (Tapınak (B Binası) ve Tünel Yapısı) kazısının bitmemiş olması ve tünelin bir mekâna ya da mezar odasına? açılmamış olması nedeniyle şu ana kadar ele geçen arkeolojik buluntular ve mimarinin konumu neticesinde varılan kanaattir. Ancak yapıların ritüel ya da dini bir özellik gösterdiği açıktır. İlerleyen kazılar neticesinde bu mekânların hangi tür bir ritüele ev sahipliği yaptığı anlaşılabilir.

Kaynakça

Apaydın A., et al.

2020 "Çorum –Alaca Höyük'te 3260 Yıl öncesine Dönüş: Antik Hitit Barajının İyileştirilmesi ve Hitit Yaşamının Canlandırılması" DSİ Teknik Bülten 135 s.18-35

Atakay Gündoğdu, E. – İ. S. Sayılı – D. Çelik – A. Çınaroğlu

2014 "Alaca Höyük Yerleşim Yerine Ait Jeoarkeolojik Bulgular", 4. Çorum Kazı Araştırmalar Sempozyumu (6 Aralık 2013) (Haz. Ö. İpek – R. İbiş), Çorum: 161-177.

Czichon, Rainerv.D.

2011 "Archäologische Forschungen am Oymaağaç Höyük/Nerik (?) in den Jahren 2007-2010" Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin 143 s. 169-250

Çelik D.,

2019/2020 "Alaca Höyük'ün Cbs Ve Ua Teknolojileriyle Paleo-Landuse Analizi" Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü HarberlerDergisi. 45 s.50-57

Çınaroğlu A.;Çelik D.

2009 Atatürk ve Alaca Höyük . Ekici. Ankara

Dinçol B.,

2017 “A New Tablet Fragment and A Sealed Pottery Fragment from Alaca Höyük”, *Hittitology Today: Studies on Hittite and Neo-Hittite Anatolia in Honor of Emmanuel Laroche’s 100th Birthday / L’Hittitologie aujourd’hui: Études sur l’Anatolie hittite et néo-hittite à l’occasion du centenaire de la naissance d’Emmanuel Laroche*, (ed.) A. Mouton, İstanbul: 225-228.

Erbaş F.S.

2008 “Hititlerde Yeraltı Dünyası” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1) 231-247

Gündüz, Ş.

2008 “Dinlerde Tanrıya yakınlaşma aracı olarak kurban”, *Uluslararası Kurban Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, Turkey, 8-9 Aralık 2007, s. 65-74.

Koşay H.Z. –Akok M.,

1966, *Alaca Höyük Kazısı 1940-1948’deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait ilk Rapor*, Ankara.

Küçükbezi H.G

2019 “Hitit İnançında Farklı Kurban ve Sunu Türleri” *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.(41)*: 139-147

Yakar J.

2007 *Anadolu’nun Etnoarkeolojisi*. Homer Yayınları. İstanbul.

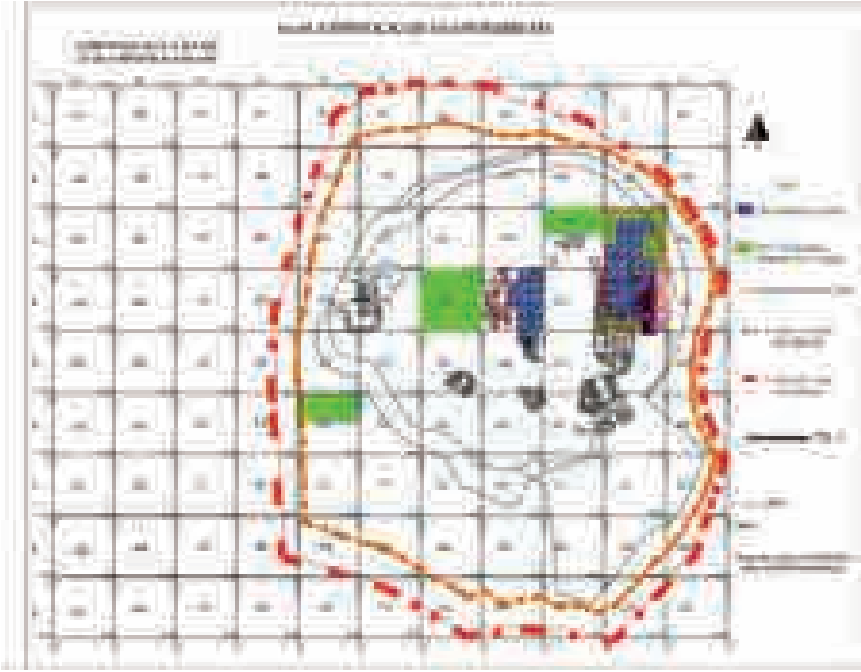
Harita 1: Yer Bulduru Haritası

Harita 2: Sayısal Topografik Harita

Harita 3: Kabartmalı Topografik Harita

Plan 1: Tüm höyükte Plankareleri gösteren Topografik Plan

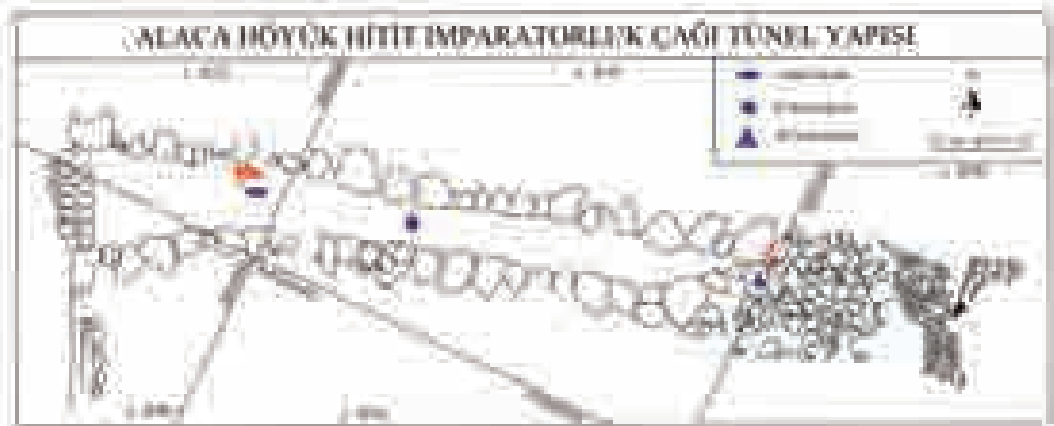
Plan 2: Hitit İmparatorluk Çağı çalışma alanını gösteren Topografik Plan

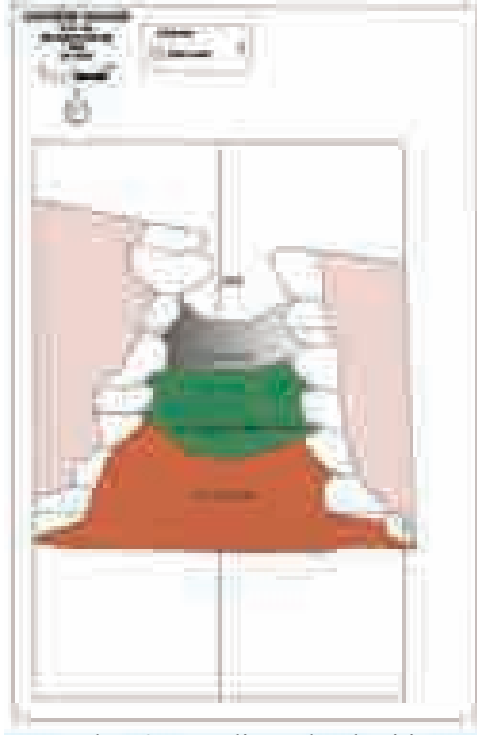
Plan 3: Hitit İmparatorluk Çağı geç evresi mimari kalıntı planı

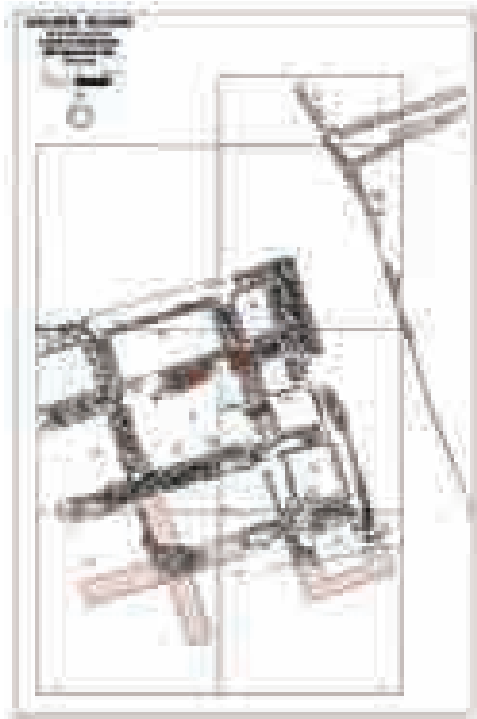
Plan 4: II No'lu şev/istinat duvarı planı

Plan 5: Tünelin planı

Plan 6: Tünelin Dolgu kesiti

Plan 7: B Binası (Tapınak) ve Tünelin genel Planı

Plan 8: Hitit İmparatorluk Çağı 2a ve 2b evlerini birlikte gösteren plan

Plan 9: B yapısı üzerindeki Geç Dönem kuyuları gösteren plan

Şekil 1: II No'lu şev/istinat duvarı detay görünüşü görünüşü

Şekil 2a,b,c: II No'lu şev/istinat duvarının farklı görünüşleri

Şekil 3a,b,c: Tünelin girişinin farklı açılardan görünüşleri

Şekil 4a,b,c: Tünelin doğu-batı uzantısı içten ve üstten genel görünüşü

Şekil 5: Tünelin 1 ve 2 no'lu dolgularda ele geçen seramik kalıntıları

Şekil 6 a,b: Tünelin 1 ve 2 no'lu dolgularda ele geçen seramik kalıntıları

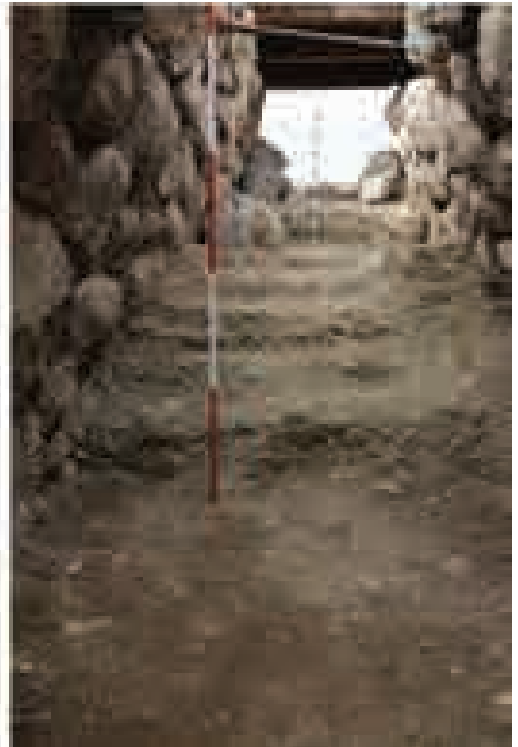
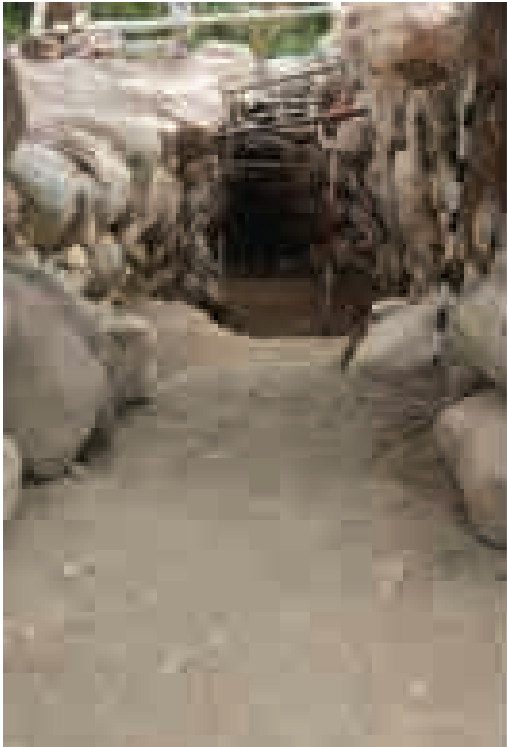
Şekil 6 b

Şekil 7: Tünelin 1 ve 2 no'lu dolgularda ele geçen testiler

Şekil 8: Tünelin 1 ve 2 no'lu dolgularda ele geçen çanak ve tepsiler

Şekil 9 a,b: Tünelin 3 Nolu dolgunun genel görünüşü

Şekil 10 a,b,c: Tünelin basamaklarla yeraltına inişinden genel görüntü

Şekil 11: Tünelin 2 bölümünde dolgunun görünüşü

Şekil 12: Tünelin içten gel görüntüsü

Şekil 13: B yapısının (Tapınak) havadan görünüşü

Şekil 14: B yapısının (Tapınak) kuzeyden görünüşü

Şekil 15: Taş Döşemeli meydanın genel görünüşü

Şekil 16: Kuş pençeli insan bacaklı kemikten minyatür heykel bacağı

ALACA HÖYÜK’TE YENİ BİR HITİT İMPARATORLUK ÇAĞI BİNASI

Duygu ÇELİK *

Özet

Alaca Höyük, Hitit Devletinin çekirdek bölgesinde yer almaktadır. Tabii oluşumlarla çepeçevre sarılmış doğal bir korumanın mevcut olduğu bu alanda kenti çevreleyen surun 10 m genişliğe sahip olması ve istinat duvarları ile desteklenmesi bu kentin ayrıcalıklı ve korunaklı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Filologlar tarafında güçlü bir önerme ile Alaca Höyük ile lokalizasyonu yapılan “Arinna’nın” Hititler için önemli bir kült merkezi olması, Alaca Höyük’ü dini açıdan Hitit Döneminde özellikli bir konuma koymaktadır. Hiçbir Hitit şehrinde bulunmayan ve dini özellikte estetik vurgusu güçlü yapıların inşaa edildiği Alaca Höyük/Arinna’da yeni dönem kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkartılan tapınak (B Binası) ve tünel yapısı, politeist bir yapıya sahip Hitit dininin aydınlatılması açısından yeni ve farklı katkılar sunmaktadır. Bu çalışmada Tapınak (B Binası) ve Tünel yapısının, işlevinin anlaşılabilmesi genel değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alaca Höyük, Hitit İmparatorluk Çağı, mabet/tapınak, tünel,geçit

Giriş

Hitit Çağı’nda önemli bir kült merkezi olan Alaca Höyük, Çorum ilinin Alaca ilçesine bağlı, Höyük Köyü sınırları içindedir. Hitit Devleti’nin Başkenti Boğazköy/Hattuşa’nın 25 km kuzeydoğusunda yer alır. Höyük denizden ortalama 1080 m yükseklikte olup coğrafi konumuna bakıldığında verimli Hüseyinabad Ovası içerisinde yer almaktadır. Kızılırmak’a akan Horam Özü’nü besleyen hem dere hem de pınarlarla sulanan verimli bir araziye sahiptir(Harita 1). Tüm tarihsel süreci boyunca, kesintisiz kronolojiye sahip olan Alaca Höyük, coğrafik, hidrolojik, jeolojik ve bitki örtüsü açısından tüm uygarlıklar için tercih edilen bir konumda yer almıştır (*Çelik, 2020 : s...*).

1997 yılından bu yana höyüğün doğu yönünde kuzey-güney istikameti boyunca yürütülen kazılarda farklı kültür evreleri araştırılmıştır. Höyük de 50mx50m metrelik karalojları içinde kalan ve bu alanlarda da 10 x10 m’lik 20 açmada yapılan çalışmalarda Hitit İmparatorluk Çağı yapıları tespit edilmiştir (*Pl.1,2*).

Höyüğün kuzey doğusunda, J3 (12) (13) (17) (18) (22) (23) no’lu plankarelerinde yer alan 10x10 m’lik açmalarda yürütülen kazı çalışmalarında (*Pl.1*), Geç Frig Çağı’nın (Geç Demir Devri?) hemen altından yoğun bir şekilde tahrip olan Hitit Kültür katının, 2a

* Duygu Çelik MA, Korkutreis Mahallesi, Strazburg Caddesi, No: 5/4 Sıhhiye, Çankaya/ Ankara. e-mail: sin_duygu@hotmail.com

yapı katikalıntılar gelmektedir. Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait Oda 28, Element 20, 23, Duvar 29 ve B Binasının geç evresi, Kapı 1 ve tahkim duvarı olarak yorumlanabilecek bağımsız mimari kalıntılar açığa çıkartılmıştı (Pl.3).

Hitit İmparatorluk Çağı'nın erken evresinde inşa edilen II. İstinat duvarı kendi dönemi içerisinde kistli bir dolgu ile iptal edilerek yeni ve daha zayıf özellikte bir duvar ile tahkim duvarı olabilecek bir yapı oluşturulmuş ve şehirde yeni bir düzenlemeye gidildiğini göstermektedir. İstinat duvarı ve tünel yapısı iptal edildikten sonra inşa edilen bağımsız bir tahkim duvarına bağlı 110 cm genişliğinde bir kapı açığa çıkartıldı. Yapı elamanları yerel mermer denilen iri boyutta kireç taşlarıdır. Güney kanadının ikinci sırasından bir taş sırası korunmuştur. Kapının (?) güneyi ve kuzeyine doğru uzanan duvarlarda kullanılan malzeme birbirinden çok farklı olmasına karşın giriş her iki kanattan da bağlantı sağlamıştır (Şek.1,2 ; Pl.3).

Yukarıda kazı kod numaraları ile isimlendirilen bu yapı kalıntılarının tamamı bir kompleksin parçaları olmalıydı ancak yapılar çok tahrip olduğundan Hitit İmparatorluk Çağı'nın geç evresindeki (2a yapı katında) bu yapı kalıntılarının amacı ve işlevi hakkında fazla bir bilgi edinilememiştir. B Binası geç evrede de kuzeye doğru genişlemiş ve işlevsel olarak dini özellik devam etmiştir.

J3 (12) (13) (17) (18) (22) (23) no'luplankarelerde yürütülen seviye inme çalışmalarında Hitit İmparatorluk Çağı'nın erken evresinde/2b yapı katında II. İstinat duvarı, tünel yapısı? B Binasının erken evresi gelmektedir. Eski evre daha iyi korunmuş ve planı çıkarılabilmektedir.

B YAPISI (Mabet/Tapınak Yapısı?)

Höyüğün kuzey doğusunda, J3 (12) (13) (17) (18) (22) (23) no'luplankarelerinde yer alan 12 odalı bir tapınak yapısı (B Binası) ve tünel yapısı açığa çıkartılmıştır. Bu yapılar grubu höyüğün topoğrafyası sonucunda oluşmuş doğal bir yamaca kurulmuştur. Temeli blokaj ile doldurularak tesviyesi yapılmış ve yapılar inşaa edilmiştir. Tapınağın (B Binası) korunan ve açığa çıkartılan kısmı ile 288 m²'lik bir alanı kaplamaktadır (Şek.3,4; Pl. 4).

Alaca Höyük'te, Hitit İmparatorluk Çağı'na ait mabet-saray ve eski karaloj sisteminde XLVI-XLIV/58-64 karelerinde yer alan diğer yapı grubundan sonra (*Koşay-Akok, 1966, 8*) bağımsız büyük bir bina daha açığa çıkarılmıştır. Kazı sisteminde şimdilik B Binası olarak isimlendirilen yapı, höyüğün kuzey doğusunda, kod olarak yüksek bir yamaca inşa edilmiştir. Daha önceki kazılarda açığa çıkartılan höyüğün güney batı yamacına inşaa edilen küçük mabet olarak isimlendirilen yapı ile paralel konumdadır. Her iki yapıda höyüğün en yüksek noktasındaki yamaçlara inşaa edilmiştir. İki evreli olduğu anlaşılan B Binasının erken evresinin genel planı kare formundadır (*Plan 4*). Kazılar sonucunda 12 odası açığa çıkartılmıştır. Binanın erken evresinde, batısında ve doğusunda kare planlı 4'er oda ve ortasında 4 adet dikdörtgen planlı odalardan oluşmuştur. Bu odalardan Oda 8 daha büyüktür (Şek.3;Pl. 4).

Yapı 2a ve 2b olarak iki ayrı evre de değerlendirilmiştir. 2b evresi eski evredir.

Yapının güneyi tahrip olmuştur. Yapı tekniği olarak Hitit İmparatorluk Çağı yapılarında görülen benzer teknik burada da uygulanmıştır. B Binasının korunan ve kazısı yapılan bölümü 288 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. B Binası yamaca kurulduğu için temeli taş blokaj ile doldurularak güneyden kuzeye oluşan eğim düzeltilerek yapı kurulmuştur. Alaca Höyük'te Hitit İmparatorluk Çağı'nda bu uygulamanın benzer örnekleri vardır. Yapının temelleri 60-80 cm genişliğindedir. İki yüzü de muntazamca örülen duvarlar görülmektedir. Yüzleri düzgün taşlarla örülen duvarın orta kısımları "Helik" denilen yumruk büyüklüğündeki taşlarla doldurulmuştur.

6 odanın (Oda 7, 8, 9, 10, 11,12) tabanında taş döşeme tespit edilmiştir. Taş döşemenin olmadığı yerler de ise (Oda 4,5,6) sıkıştırılmış kistli toprak ile takviye edilmiştir (Şek 3,5). Oda 8 ve 7 ortak duvarı üzerinde iki adet andezitten, düzeltilmiş taş bloklar tespit edilmiştir (Pl.4). Plaster ya da revak kısımları olması muhtemeldir.

Tapınak (B Binası) binasının kuzeyinde J 3 (12) ve (13) No'lu açma sınırlarında tespit edilen büyük bir alanın, Tapınağın (B Binasının) erken evresinde/2b evresinde taş döşemeli bir meydan olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu meydanın doğuya doğru yol verdiği alanda yine erken evreyle/2b çağdaş olan Tünel yapısının giriş kısmı açığa çıkartılmıştır (Şek.6,7).

Kazılar sonucunda iki evreli olduğu anlaşılan tapınak (B Binası) yapısı kronolojik olarak Alaca Höyük tabakalaşmasında; Hitit İmparatorluk Çağı'nın geç evresi/2a (M.Ö. 13 yy) ve erken evresi /2b (MÖ 15/14 yy) katına ait bir yapıdır. Tapınak (B Binası) erken evresi/2b ve Tünel yapısı eş zamanlı olup tapınağın geç evresinde/2a tünel yapısı iptal edilmiştir. Bina geç evrede kuzeye doğru genişlemiş ve işlevsel olarak dini özellikte devam etmiştir. Bu evrede ele geçen bir tablet parçası dini bir törenin talimatını içermekte olup M.Ö. 13 yy'a tarihlenmektedir (Dinçol, 2017:s226). Tapınak (B binası) erken evrede/2b iyi korunmuş durumdadır. Yapının planı, Hitit tapınaklarının genelinde olduğu gibi kare formundadır (Şek.3;Pl 4).

Tapınak (B yapısı) içerisinde in-situ bir buluntu ele geçmemiştir. Ele geçen çok az sayıda küçük eser vardır. Çanak çömlekler ise amorf halde ele geçmiştir. Her iki yapıda ele geçen seramikleri tipolojik açıdan değerlendirdiğimizde servis kabı niteliğinde tek kulplu testiler, derin ve sığ çanak-çömlekler, büyük ve orta boy tepsiler oluşturmaktadır. Yapının erken evresinde/2b ele geçen çanak-çömlek parçaları arasında kırmızı astarlı, boğa heykel parçaları (Boynuz, ayaklar, göz) ve bir adet boğa başlı riton parçası ve kemikten minyatür kuş pençeli insan bacağı ele geçmiştir (Şek.8,9). Mekânları tanımlamaya yardımcı olacak çok fazla küçük eser, in-situ olarak ele geçmemiştir. Boğazköy, Kuşaklı ve Kayalı Pınar'da böyle heykeller M.Ö 15/14 yy ait tabakalarında ele geçmiştir.

II No'lu Şev Duvarı ve Tünel Yapısı

B Binasının doğusunda, 120 m uzunluğunda II şev/istinat duvarı höyüğün doğu yönünü çepeçevre sarmıştır. 1997-2015 sezonu sürecinde tespit edilen, II şev/istinat duvarı höyüğün doğu yönünü çepeçevre sarmıştır. Bu duvarın güney ve kuzey uzantılarının devam ettiği kesitten izlenebilmektedir. I ve II No'lu istinat/şev duvarları arasında höyüğün güney

yönünde Hitit İmparatorluk Çağı'na ait hiçbir buluntuya rastlanmamıştır. II kültür katının 3. Yapı katına ait Hitit dönemi depo odaları bulunmuştur. Bu yapılarda İmparatorluk döneminde şehrin tekrar tanzim edilmesi sırasında doldurulmuş ve düzeltilerek tesviye edilmiştir. Bu alanda da güneyden kuzeye doğru bir eğim korunmuş ihata/çevre duvarları bu eğim doğrultusunda inşa edilmiştir (*Şek.10;Pl.5,6*).

Hitit İmparatorluk Döneminin erken evresine tarihlendirdiğimiz bu duvar daha önceki yayınlarımızda da belirttiğimiz gibi sur duvarının bir parçası mı, yoksa şehir surlarını kuvvetlendiren bir teras duvarı mıdır sorularının karşısında bunun bir sur duvarı olmadığı, teras duvarı olduğu kesindir.

Bu duvarın güneyden ve kuzeyden uzantılarının devam ettiği kesitten izlenebilmektedir. Mevcut yapının bir kısmının ilk 3 sırası Geç Frig kalıntısı olan Kuyu 33 tarafından tahrip edilmiştir.

II no'lu şev/istinat duvarında bir geçit tespit edilmiştir. J3 (13) No'lu Açmada, istinat duvarının bir bölümünde, 110 cm genişliktetünelin giriş kısmı olan kapı tespit edilmiştir. Bu kapıya bağlantılı iki basamağı korunmuş bir merdiven açığa çıkarılmıştır. Kapının yan duvarlarının temelleri dik üst kısımları tahrip olsa da tonoz şeklinde ve 3 sıra korunmuş taş sırası bulunmaktadır. Tünelin girişinde, andezit taşlardan kapı söveleri bulunmaktadır (*Şek.11;Pl.6*). Ancak daha sonraki kültürler tarafından (Geç Frig) taşlar ikincil malzeme olarak kullanılmıştır.

Girişin iki tarafında yer alan kapı bloklarından kuzeydeki korunmuş, güneydeki blok tahrip olmuştur. Höyüğün kuzey doğu eteklerinde, doğu-batı istikametinde inşa edilmiş tonoz biçimli yapı, yoğun olarak kireçtaşı bloklardan inşa edilmiştir. Yapının 15 m'lik kısmının üst örgüsü tahrip olmuştur (*Şek.12a,b*). Ancak J3 (14) no'lu açmanın sınırının bulunduğu alanda höyüğün doğu eteklerinde keskin bir inişle birlikte tünel yapısının üst örgüsü tespit edilmiştir.

Tünelin üst örgüsü üzerine moloz yığma taşlar gelişi güzel yerleştirilmiş olup üzerine kistli özellikte dolgu malzemesi serilerek tesviye/düzenlemesi yapılmıştır (*Şek.13a,b;Pl.6*). Kistli özellikte dolgu toprağı, yapı inşasında kullanılan yığıntı malzeme olması muhtemeldir.

Tünel yapısı, höyüğün kuzey doğu eteğinde, batı-doğu istikametinde konumlanmıştır. Tünel "stone-corbel" tekniğiyle inşa edilmiştir. Üst üste gelen her taş bir öncekinin biraz ötesine uzanıyor. Üst örgü ise kilit taşı ile kapatılmıştır. Ancak tünelin 15 m'lik bölümünde üst örgü çökmüştür, bu noktanın ötesinde, yapı sağlam görünmektedir. Yapı kireçtaşı bloklardan inşa edilmiştir. J3 (14) No'lu açmanın sınırının bulunduğu alandan itibaren höyüğün doğu eteklerinde keskin bir inişle birlikte tonoz yapının üst örgüsü tespit edilmiştir. Doğu-batı uzantısında, 23.00 m uzunluğunda, 2.00 m ile 4.00 m genişliğinde ve 6.30 m derinliğindedir. En derin yerde 8 sıra taş dizisi tonoz yapı oluşturacak şekilde üst üste sıralanmıştır (*Şek.14*).

Tünelin içerisinde 3 farklı dolgu seviyesi vardır (*Pl.5a*). 1 no'lu dolgu yanık bir toprak yapısına sahip ayrıca seramiklerde de yanık izleri mevcuttur (*Şek.15a*). 2 no'lu dolguda yanık izleri kaybolmaktadır. Ancak aynı tür seramik yoğunluğu devam etmektedir

(Şek.15b). 1 ve 2 No'lu dolgunun içinden yoğun seramik ve hayvan kemiği kalıntıları ile 4 insan iskeleti ele geçmiştir (Şek.16a,b). Büyükbaş ve küçükbaş hayvan kemikleri yanında domuz ve köpek kemikleri de ele geçmiştir.

2 No'lu dolgunun bitiminde dört insan iskeleti açığa çıkartılmıştır. 3 iskelet yetişkin bireylere ve bir iskelet bebeğe aittir. İskeletlerin genel durumu alanın çok rutubetli olmasından ve düşen taşların altında kalmalarından dolayı çok iyi korunmamıştır. 139 Numaralı kadın bireye ait iskelet daha iyi korunmuş ancak baş hariç diğer uzuvları daha karışık durumdadır.144 Numaralı erkek bireye ait iskeletin baş kısmı tahrip olmuştur. Kuzey-güney istikametinde yatay konumdadır. 146 Numaralı kadın bireye ait iskelet ise gelişi güzel atılmış baş kısmı yüzükoyun bir şekilde ve tünelin ikinci girişinin önünde bebek iskeleti ile birlikte bulunmuştur.

Mezar olmayan bir alanda bulunan iskeletler birincil gömülerdir. Ancak herhangi bir gömü düzeninde olmayıp üzerlerine atılan seramiklerle birlikte gelişi güzel bırakılmış bir pozisyonda tespit edilmiştir. Yapının içinde doğu istikametinde 2 No'lu dolgu temizliği yapılarak belli bir eğimde yapının ana hatları açığa çıkartılmıştır.

İskeletlerin genel durumu alanın çok rutubetli olması ve yapının üst örgü taşlarının yıkılmasından dolayı iyi değildir. İskeletler üzerinde DNA ve antropolojik çalışmalar devam etmektedir¹

3 no'lu dolgu kistli bir topraktır. Doğu yönünde 1m geçkin bir eğimle tüneli takip eden bu dolgu, yapının inşası sırasında kullanılan malzeme olması muhtemeldir. 3 no'lu dolgunun belli bir noktasında yapılan sondajda zeminin taş blokaj ile güçlendirilerek zeminle bağı kesilmiş ve desteklenmiştir. Kistli toprak dolgu bu blokajın üzerine doldurulmuş ve taş basamaklar bu dolgu üzerine yerleştirilmiştir. Ancak üst örgünün tahrip olduğu alanda basamaklarda tahrip olmuştur. Kistli dolgunun doğuya doğru takibi yapılmış ve dolgunun bittiği yerde, Höyüğün doğu eteğinin en eğimli yerinde, doğu istikametinde J3 (14) plankare içinde 7 basamak tespit edilmiştir. Taş basamaklarda kaymalar vardır. Çok sağlam olarak ele geçmemiştir. Oldukça dik konumdadır. Bir kişinin geçebileceği boyutlarda bir alan oluşturulmuştur. Tespit edilen 7. basamağın bitiminde ikinci bir geçit/giriş açığa çıkartılmıştır (Şek.17). Bu geçit,döneminde taş örgü ile kapatılmıştır (Şek. 15b). Yapının ikinci bölümü daha derin bir koddan, keskin bir inişle devam etmektedir. 8 basamak daha tespit edilmiştir. Bu mekânın içi tamamen orta boyutta yığma taş ile doldurulmuştur ve yapı iptal edilmiştir (Şek.18).

Mevcut kazılar sonucunda Tünelde korunmuş durumda 15 basamak açığa çıkartılmıştır. Bu basamaklar yeraltına geçişi sağlayan ikinci bir kapı ya da giriş ile devam etmiştir. Bu mekânın yeraltına açılan ikinci girişinin içi tamamen orta boyutta yığma taş ile doldurularak kapatılmıştır. Merdivenlerle inilen bu yapı daha derin bir koda doğru devam etmektedir. Tünelin duvarlarında özellikle kuzey cephesindeki taşlarda çatlaklar ve duvarda güneye doğru eğilme gözlenmektedir. Bunun tektonik hareketler sonucu oluştuğu

1 İskeletlerde C 14 Yaş tayini analizi TÜBİTAK-MAM laboratuvarında yapılmaktadır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Biyoloji Bilimleri Bölümünde DoçDr Mehmet Somel ve ekibi tarafından çalışmalar yürütülmektedir.

düşünülmektedir. Bu yeni mekânın içinde küçük eser niteliğinde hiçbir buluntu yoktur. Sadece taş dolgu ile doldurulmuştur.

Tünel yapısı içerisinde ele geçen seramiklerin tamamı kırılarak atılmış ve hayvan kemikleri ile istiflenerek insan iskelelerinin üzerine atılmıştır. Kap-kaçak repertuarını tipolojik açıdan değerlendirdiğimizde servis kabı niteliğinde, çeşitli boyutlarda tek kulplu testiler, derin ve sığ çanak-çömlekler, büyük ve orta boyutlu tepsilerden oluşmaktadır. Tünelin içerisinde ele geçen tüm Seramikler Hitit İmparatorluk Çağının erken evresine aittir.

Sonuç

Tapınak (B Binası) ve Tünel Yapıları, biri yeraltında diğeri yerüstüne yapılmış birbiri ile bağlantılı iki farklı yapılar grubudur. Yerüstünde bulunan Tapınağın (B Binası) şu ana kadar 12 odası açığa çıkarılmış olup tören hazırlığı ve görevliler için inşaa edilmiş bir mekân olması muhtemeldir. Yapının esas dini işlevinin görüldüğü mekân, yeraltına inşa edilmiş Tünel yapısı olması muhtemeldir. Coğrafi hiçbir doğal oluşum olmadığı,(traverten, sarnıç v.b) bir alanda, tamamen insan gücüyle açılmış ve inşaa edilmiş olan bu yapının özellikle bu noktada ve bu alanda tercih edilmesi de ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. Tünelin yeraltına açılan bir giriş olması nedeniyle, yeraltı kültü ile ilgili bir bağlantısının olduğu düşünülebilir.

Tünelin içerisinde ele geçen diğeri önemli buluntu grubu ise 4 bireye ait iskeletlerdir. Bir mezar düzeninde olmaması, kırılmış kap-kaçaklarla buraya bırakılmaları, bu bireylerin bu mekândaki konumlarını belirsizleştirmiştir. Ön çalışmalar neticesinde 1 erkek, 2 kadın ve bir kız bebekten olduğu tespit edilen bu iskeletlerin birbirileri ile herhangi bir akrabalık bağının olup olmadığı konusunda çalışmalar devam etmektedir. Yapı ve iskeletlerin buluntu konumları ve yapının işlevi açısından incelendiğinde bir ritüel törenin sonucunda buraya bırakılmış olmaları bir görüş olarak sunulabilmektedir.

Hititlerin törenlerde mekânları/mimariyi ne şekilde kullandıkları hakkında çok fazla bilginin olmaması ve Hititlerde yazılı kaynaklardan bildiğimiz yeraltı tanrıları ile ilgili inanışı ve atakültü ile ilgili bilgiler şimdiye kadar arkeolojik buluntularla tam anlamıyla tespit edilememiş olması Alaca Höyük'te bulunan bu yapı grubunun bu tür bir inanış törenlerini gerçekleştirdikleri mekân olması ihtimali üzerinde durmamıza yol açmıştır.

B yapısı ve tonoz biçimli tünel yapısı biri yer altında ve diğeri yer üstünden olan iki ayrı yapı grubu olmasına rağmen Hitit İmparatorluk Çağı'nın erken evresine ait birbirine bağlı yapılar kompleksi ve kült içerikli olması muhtemeldir. Hem yapısal ve kronolojik bağlantısı hem de her iki yapısında içerisinde gelen çanak-çömlek grubu bunu teyit eder durumdadır.

Hitit Dönemi mimarisi içinde değerlendirildiğinde en yakın benzerlik gösteren yapı Samsun-Vezirköprü Oymaağaç'ta bulunmuştur (*Czichon 2011, 238-244*).

Tünel, kronolojik olarak II kültür katı 2. Yapı katına yani Hitit İmparatorluk Çağı'nın erken dönemine ait olmalıdır. Mekânın planı göz önüne alındığında höyüğüngüney-batı

yamacında yer alan küçük mabedin paralelinde yer alan ayrı bir mabet yapısı olarak da yorumlanabilir, her iki yapıda höyüğün doğu ve batı yamacına kurulmuş iki yanı yüksek noktaya kurulmuş yapılardır.

Bu yapılar grubu höyüğün topoğrafyası sonucunda oluşmuş doğal bir yamaca kurulmuştur. Temeli blokaj ile doldurularak tesviyesi yapılmış ve yapılar inşaa edilmiştir. Tapınağın (B Binası) korunan ve açığa çıkartılan kısmı ile 288 m²'lik bir alanı kaplamaktadır (Plan 4). Kazılar sonucunda iki evreli olduğu anlaşılan tapınak (B Binası) yapısı kronolojik olarak Alaca Höyük tabakalaşmasında; Hitit İmparatorluk Çağı'nın geç evresi/2a (M.Ö. 13 yy) ve erken evresi /2b (MÖ 15/14 yy) katına ait bir yapı olmalıdır. Tapınak (B Binası) erken evresi/2b ve Tünel yapısı eş zamanlı olup tapınağın geç evresinde/2a tünel yapısı iptal edilmiştir. Bina geç evrede kuzeye doğru genişlemiş ve işlevsel olarak dini özellikte devam etmiştir. Tapınak (B binası) erken evrede/2b iyi korunmuş durumdadır. Yapının planı, Hitit tapınaklarının genelinde olduğu gibi kare formundadır.

Anadolu ve Yakın Doğu'daki tonozlu tüneller bir surun her iki tarafını birbirine bağlayan geçitlerdi. Ancak Alaca Höyükyeni dönem kazılarında açığa çıkartılan ve Oymağaç'ta-Nerik'te bulunan tüneller farklı bir işleve sahip olmalıdır. Oymağaç-Nerik Tüneli tepenin dibinde bulunan bir su kaynağına veya gizli bir kaynağa açıldığı kazılar sonucunda tespit edilmiştir (Czichon, Rainerv.d. 2016:s.31-37). Bu tür yapıların Tunç Çağı Anadolu'sunda çok yaygın olmadığı görülmektedir. Şimdilik bu tür yapılar iki unik örnekle temsil edilmektedir.

Yukarıda sunulan tüm önermeler, Komplekse bağlı her iki yapının tapınak (B Binası) ve Tünel Yapısı kazısının bitmemiş olması ve tünelin bir mekâna açılmamış olması nedeniyle şu ana kadar ele geçen arkeolojik buluntular ve mimarinin konumu neticesinde varılan kanaattir. Ancak yapıların gerek mimari düzenlemesi gerekse de ele geçen in-situ buluntular sonucunda dini bir özellik gösterdiği açıktır.

Kaynakça

Czichon, Rainerv.d.

2011 “Archäologische Forschungen am Oymağaç Höyük/Nerik (?) in den Jahren 2007-2010” Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin 143 s. 169-250

Czichon, Rainerv.d.

2016 “Archäologische Forschungen am Oymağaç Höyük/Nerik 2011–2015 Spätbronzezeitliche Bebauung: der unterirdische Treppengang (Dirk Paul Mielke)” Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin 148 s.31-37

Çelik D.,

2020 “Alaca Höyük'ün Cbs Ve Ua Teknolojileriyle Paleo-Landuse Analizi” Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Dergisi. 45 s.

Dinçol B.,

2017 “A New Tablet Fragment and A Sealed Pottery Fragment from Alaca Höyük”, Hittitology Today:

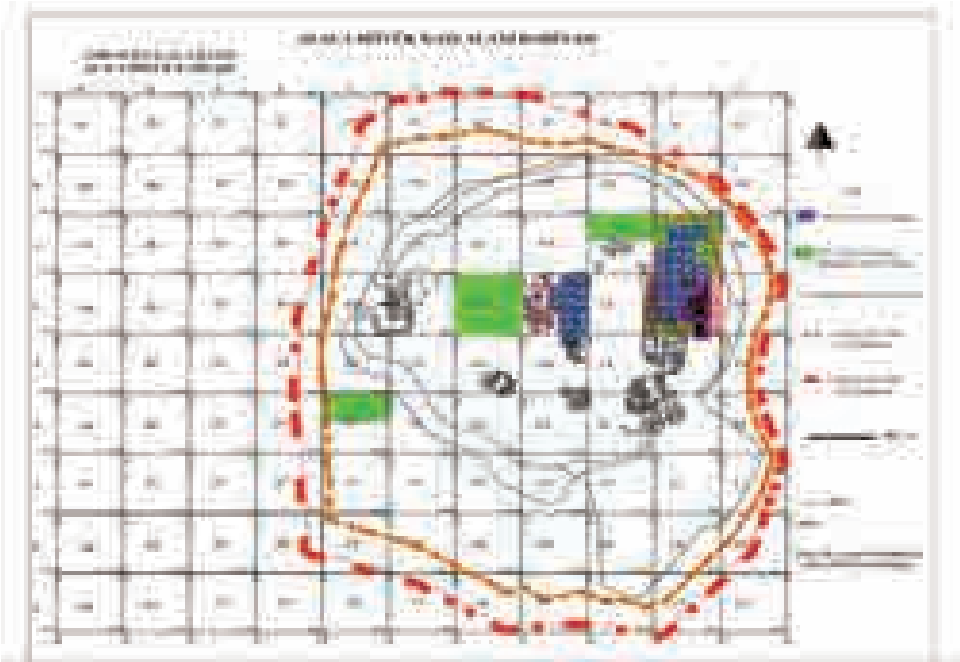
Studies on Hittite and Neo-Hittite Anatolia in Honor of Emmanuel Laroche's 100th Birthday / L'Hittologie aujourd'hui: Études sur l'Anatolie hittite et néo-hittite à l'occasion du centenaire de la naissance d'Emmanuel Laroche, (ed.) A. Mouton, İstanbul: 225-228.

Koşay H.Z. –Akok M.,

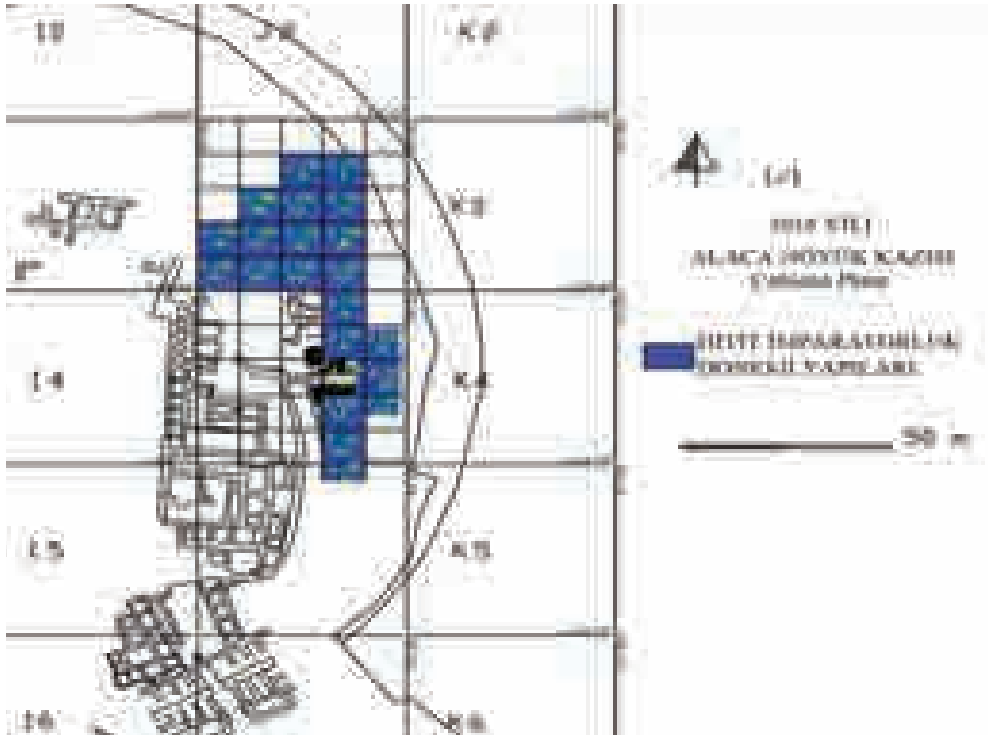
1966, Alaca Höyük Kazısı 1940-1948'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait ilk Rapor, Ankara.

Harita 1 Alaca Höyük Buldur Haritası

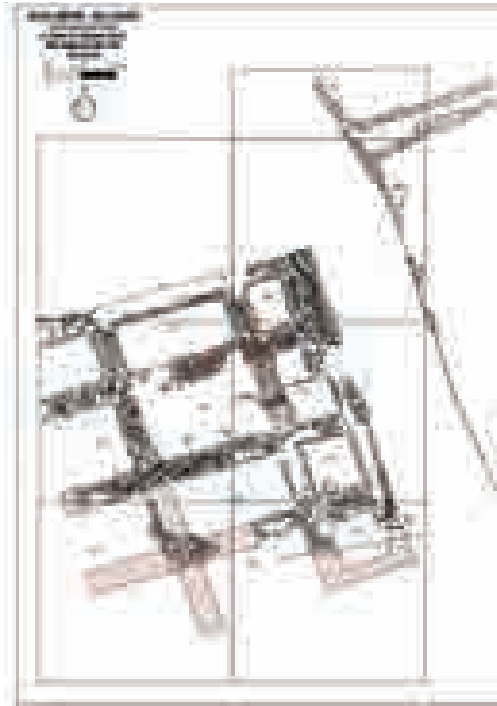
Plan1: Alaca Höyük Topografik Planı

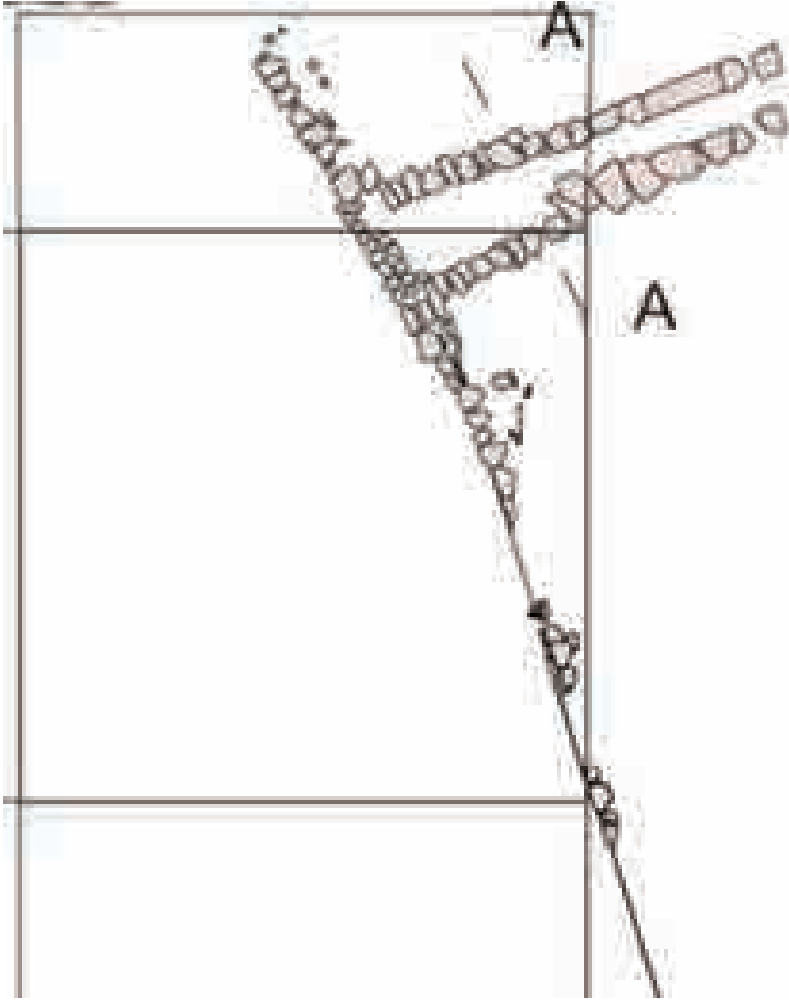
Plan 2: Alaca Höyük Topografik Planı Detayı

Plan 3: Hitit Kltr katının, 2a yap kat kalıntılarının planı

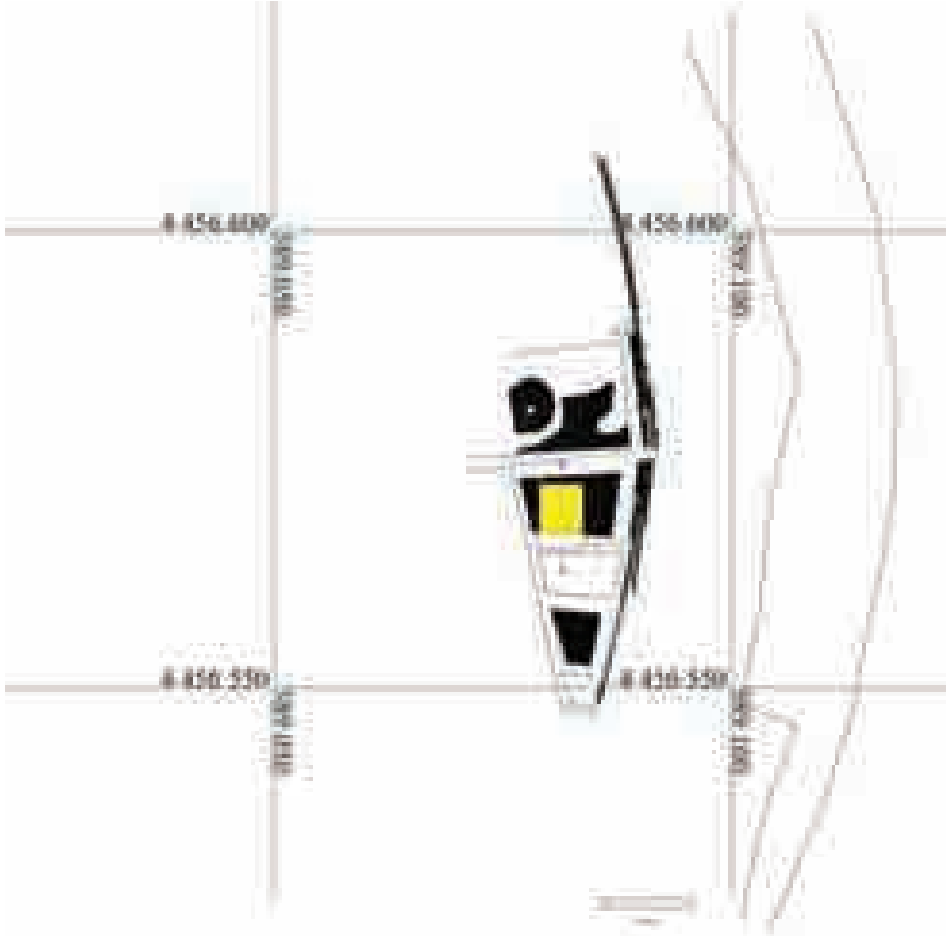
Plan 4: Hitit Kltr Kat 2b Evresi kat kalıntıları planı

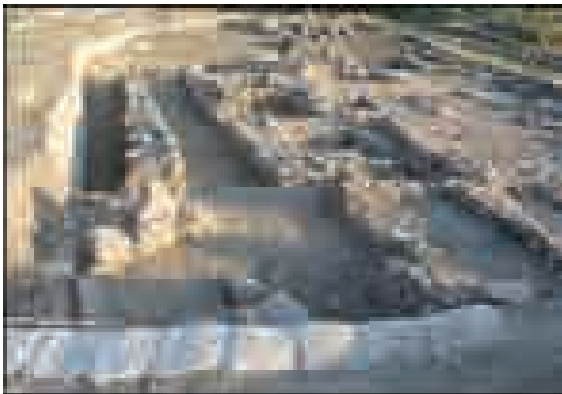
Plan 5a: Tünel Yapısı Planı

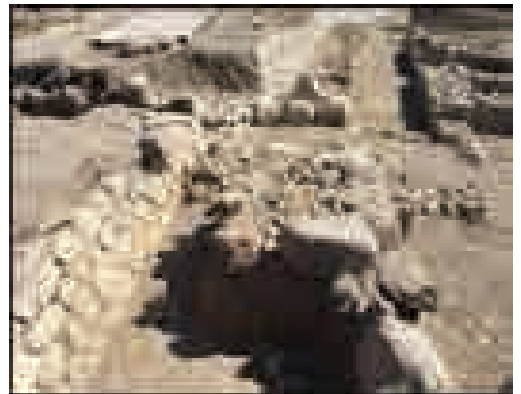
Plan 5b: Tünelin kesit planı

Plan 6: Tünel Yapısının Planı

Şekil 1a: Hitit Geç Evre /2a Kapı 1 ve tahkim duvarı

Şekil 1b: Hitit Geç Evre /2atahkim duvarının kuzey-güney görünüşü

Şekil 2: Hitit Geç Evre /2a Kapı doğu-batı görünüşü

Şekil 3: B yapısı/tapınak ve Tünelin havadan görünüşü

Şekil 4a: B yapısı/
tapınak kuzey-güney
görünüşü

Şekil 4b: B yapısı/
tapınak doğu-batı
görünüşü

Şekil 5a: B yapısı/
tapınak 8 no'lu odanın
taş tabanı detay
görüntüsü

Şekil 5b: B yapısı/
tapınak 7no'lu odanın taş
tabanıdetay görüntüsü

Şekil 6a: B yapısı/tapınak
kuzeyinde taş döşemeli
meydan

Şekil 6b: B yapısı/tapınak
kuzeyinde taş döşemeli
meydan ve tünel

Şekil 6c: B yapısı/tapınak
kuzeyinde taş döşemeli
meydan ve tünel

Şekil 7a: Tünelin
giriş bölümü

Şekil 7b: Tünelin
giriş bölümünde detay
görüntü

Şekil 8: B yapısı/tapınak içerisinde ele geçen Boğa ritonu

Şekil 9: B yapısı/tapınak içerisinde ele geçen kuş pençeli minyatür heykel ayağı

Şekil 10: II Nolu istinat/şev duvarı kuzey-güney uzantısı genel görünüşü

Şekil 11: Tünelin içerisinde 1 Nolu dolgunun detay görünüşü

Şekil 12a: Tünelin doğudan genel görünüşü

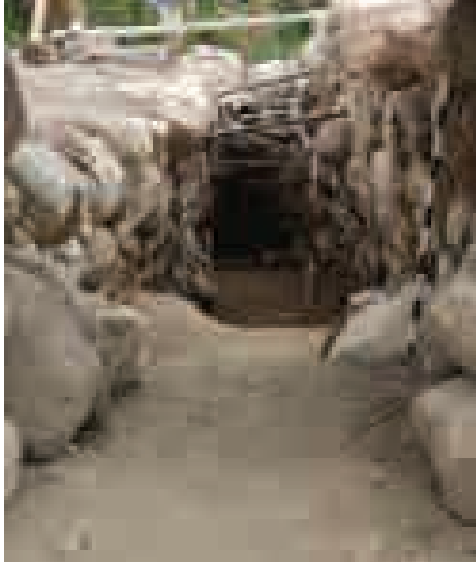
Şekil 12b: Tünelin batıdan genel görünüşü

Şekil 13a: Tünelin üzerinde yığma taşların genel görüntüsü

Şekil 13b: Tünelin üzerinde yığma taşların genel görüntüsü

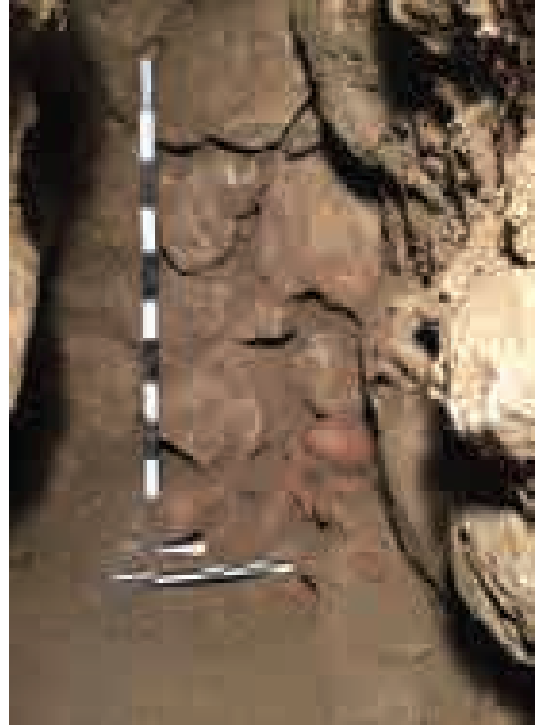
Şekil 14: Tünelin içerisinden batı-doğu uzantısı detay görüntüsü

Şekil 15a: Tünelin 1 ve 2 nolu dolgu içerisinde ele geçen seramik buluntular

Şekil 15b: Tünelin 1 ve 2 nolu dolgu içerisinde ele geçen seramik buluntular

Şekil 15c: Tünelin 1 ve 2 nolu dolgu içerisinde ele geçen seramik buluntular

Şekil 16a: Tünelin içerisinde ele geçen seramik kap kaçaklar

Şekil 16b: Tünelin içerisinde ele geçen seramik kap kaçaklar

Şekil 17: Tünelin taş basamaklarının detay görüntüleri

Şekil 18: Tünelin ikinci bölümünde detay görüntü

ÇORUM MÜZESİ KORUMA PLANLAMASI ÇALIŞMALARI

Emine KOÇAK *

Özet

Etnografik ve arkeolojik eserlerin birlikte korunduğu Çorum Müzesi 1914 yılında hastane binası olarak inşa edilmiş, daha sonra okul binası olarak Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine katılmış, 1986 yılında ise Çorum Müzesi olarak değerlendirilmek üzere Kültür Bakanlığına devredilmiştir. 1988 yılında yanan ve geçirdiği restorasyonla yenilenen yapının kendisi de kültür varlığı olarak tescillidir.

2003 yılında açılan müzenin, 2011 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, Çorum Valiliğinin katkılarıyla bir bölümünün teşhir-tanzimi yenilenmiş ve ilk kez bir müze içinde yatılı eğitim atölyesi hayata geçirilmiştir. Bakanlık ve Avrupa Birliğinden sağlanan kaynakla 2011 yılında müze depolarındaki tüm üniteler yenilenmiştir.

Çorum Müzesinin yapılan çalışmalar nedeniyle pilot müze seçilmiş olması, görev alanında 20 müze bulunan Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı tarafından da Koruma Planlaması çalışmalarının başlatılacağı ilk müze olarak seçilme nedenidir

Bu makalede Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Koruma Planlaması, Eylem Planı I. Aşama çalışmaları ve elde edilen sonuçlar anlatılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Müze, Koruma Planlaması, Depolama, Paketleme, Bağıl Nem

Abstract:

The Çorum Museum, where ethnographic and archeological artifacts were preserved together, was built as a hospital building in 1914, and then joined the Ministry of Education as a school building. Afterwards, in 1986, it was transferred to the Ministry of Culture to be used as Çorum Museum. The building which was burned in 1988 and renovated with the restoration it undertakes, is registered as a cultural entity.

The museum, which was opened in 2003, was renewed by the Ministry of Culture and Tourism in 2011, with the contribution of the Governorship of Çorum. With its renovation, first time in history, in-museum boarding training workshop was put into practice. All units in museum warehouses were renewed in 2011 with the recourses provided by the Ministry of Culture and the European Union.

The Çorum Museum, which is one of the 20 museums the Ankara Regional Laboratory for Restoration and Conservation is responsible of, is chosen as the pioneer museum for starting the work of Conservation Planning because of the past efforts being done on the topic at the museum.

In this article, the Conservation Planning of the Ankara Laboratory for Restoration

* Emine KOÇAK, Konservatör/ Restoratör, Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Müdürlüğü, Ankara / Türkiye

and Conservation, the Phase I studies of the Action Plan and obtained results will be explained.

Key Words: Museum, Conservation Planning, Storage, Packaging, Relative Humidity

Giriş

Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı, Bakanlar Kurulunun 30.07.2012 tarih ve 3539 sayılı Kararı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı olarak kurulan 10 adet Bölge Laboratuvarından biridir. Laboratuvarın görev alanında 12 il ve bu illerde yer alan toplam 20 müzeyle bu müzelere bağlı kültür varlıkları bulunmaktadır.

Bölge Laboratuvarları görev bölgelerinde yer alan müzelerdeki eserlerin mevcut durumlarını tespit ederek, önleyici ve etkin koruma uygulamalarını yapma ve eserleri izleyerek gelecek kuşaklara sağlıklı biçimde ulaştırma sorumluluğu taşırlar.

Kuruluşunun hemen arkasından Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğüne, görev alanındaki müzelerde bulunan kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili stratejileri oluşturmak üzere üç aşamalı bir Eylem Planı geliştirilmiştir¹.

Eylem Planı hazırlanmasından sonraki süreçte ise her müze için bir koruma planlaması raporu üretilip, bu rapora göre Eylem Planı'nın aşamalarının uygulamaya konulması hedeflenmiştir.

Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü Bölge Müzeleri Eylem Planı	
1. Aşama	TESPİT
	a. ÖNLEYİCİ KORUMA: Müze içerisinde eser barındırılan tüm ortamlar için eserlerin muhafazasına yönelik tüm olumsuz koşulların tespit edilmesi ile alınacak tedbirlerle ilgili önerilerin raporlanması.
	b. ETKİN KORUMA: Müze Koleksiyonunu oluşturan (teşhir salonu ve depolarda bulunan) eserlerin, konservasyon açısından kondisyon durumunun belirlenerek derecelendirilmesi. Buna göre bütün eserlere etkin koruma ihtiyaçlarına göre 1 ile 5 arasında not verilecek ve müdahale planlaması yapılarak rapor edilmesi.
2. Aşama	MÜDAHALE
	c. ÖNLEYİCİ KORUMA: (1.a) maddesinde Depolama/Sergileme yöntem ve malzemesi ile ilgili önerilerin uygulanmasının projelendirilmesi ve uygulanması. Bu aşamada Genel Müdürlüğümüzün izni ve desteği ile Müze ve Laboratuvar uzmanları birlikte çalışacaktır.
	d. ETKİN KORUMA: (1.b) Aşamasından alınan veriler doğrultusunda, bozulma riski yüksek olan ve muhafaza edildiği ortam koşullarının koleksiyon için risk oluşturduğu eserlerden başlayarak yerinde ya da eserlerin Ankara Laboratuvarı'na taşınarak etkin koruma işlemlerinin uygulanması.
3. Aşama	İZLEME
	Hem önleyici koruma açısından çevresel şartların ve (2.c) aşamasında yapılan uygulamaların geçerliliği ve kalıcılığı hem de (2.d) aşamasında etkin konservasyon işlemleri yapılan eserlerin koruma açısından bir form üzerinden periyodik olarak izlenmesi.

1 Eylem Planı Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvar Müdür Vekili Latif Özen tarafından geliştirilmiştir.

Eylem Planı'nın Laboratuvar görev alanında bulunan müzelerde hayata geçirilmesinden önce, gerekli ön çalışmaları yürütmek ve uygulamada kullanılacak formları hazırlamak amacıyla Laboratuvar bünyesindeki uzmanlardan oluşan bir çalışma grubu oluşturulmuştur².

Çalışma grubu tarafından ilk olarak Eylem Planı I. Aşama/Tespit çalışmalarında eserlerin durumlarını gösterecek derecelendirme kriterlerinin standart hale getirilmesi için 1-5 arasında değerlendirilen korunma durumu formu hazırlanmış daha sonra bu kriterlere ve farklı malzemelerin özelliklerine göre çok sayıda tespit formu oluşturulmuştur (Form: 1, 2). Bu formlar yardımıyla tek tek eser bazında kondisyon çalışmalarına geçildiğinde hem tarama hızının artması hem de belli kriterlere göre durumları derecelendirilen eserlerin birbirlerine göre öncelikli müdahalesi hedeflenmektedir.

Müze koleksiyonundaki kültür varlıklarına yönelik tespit formları dışında eserlerle ilişkili tüm faktörleri kapsayan bir genel değerlendirme formu ayrıca hazırlanmıştır.

Uygulama sırasında ortam koşullarının tespiti ve malzemeye etkisinin ortaya koyulması için sıcaklık, bağıl nem, ışık ve gaz ölçümlerinin yapılması programa dahil edilmiştir.

Ön çalışmada hazırlanan formların ve öngörülen çalışma biçiminin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve programın aksayan yönlerinin tespitini sağlamak üzere Eylem Planı ön çalışmalarını yürüten ekibin, seçilecek ilk müzedeki uygulama çalışmalarını da yürütecek ekip olmasının yararlı olacağına karar verilmiştir.

ÇORUM MÜZESİ KORUMA PLANLAMASI EYLEM PLANI UYGULAMA ÇALIŞMALARI

Çorum Müzesi kendisine bağlı Alacahöyük ve Boğazköy müzeleri ile birlikte Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı görev alanında yer almaktadır. 1914 yılında hastane binası olarak yapılan, daha sonra Ziraat Mektebi, Vali Konağı, Sıhhat Mektebi, Erkek sanat Enstitüsü, Ticaret Lisesi, Makine Yüksek Okulu ve Atatürk Lisesi olarak kullanılan bina 1988 yılında geçirdiği yangın sonucu büyük hasar görmüştür. 1989 yılında onarım çalışmalarına başlanan bina, 2003 yılında Çorum Müzesi olarak kapılarını ziyaretçilerine açmıştır. Müze binası "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı" olarak tescillidir (*Resim 1*).

Yeni müze binasında arkeolojik ve etnografik eserlerin teşhir salonları birbirinden bağımsız olarak düzenlenmiştir. Müze bahçesindeki bir kısmı sundurmayla kısmen kapatılmış açık alanlarda taş ve seramik eserler sergilenmektedir. Müzede 13.106 arkeolojik, 2433 etnografik olmak üzere toplam 15.539 eser bulunmaktadır³. Müze binasının zemin katında, arkeolojik ve etnografik eserlerin birlikte saklandığı iki bölüm halinde bir depo alanı, konservasyon laboratuvarı ve fotoğraf stüdyosu yer almaktadır. Etnografik eserlerin teşhir salonu da binanın zemin katında ancak ana kapıdan bağımsız

2 ARKLAB Müdür V. Latif Özen, Tuğba Dirican, Emine Koçak, Melek Taçyıldız, Ali Rıza Çakır, Duygu Yolaçan çalışma grubunda yer almışlardır.

3 Çorum Müzesi 2013 yılı verileri

girişli olan diğer kanatta yer almaktadır.

2011 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, Çorum Valiliği'nin katkılarıyla Müzenin bir bölümünün teşhir-tanzimi yenilenmiş, ayrıca ülkemiz müzeleri içinde ilk defa bir "Yatılı Müze Eğitimi" uygulama merkezi hayata geçirilmiştir. Bakanlık ve Avrupa Birliği'nden sağlanan kaynakla yakın zamanda Müze depolarındaki eser barındıran tüm üniteleri yenilenmiş, koleksiyondaki eserler yeni bir anlayışla paketlenerek kayda geçirilmiştir.

Pilot müze olarak seçilen Corum Müzesindeki bu çalışmalarında diğer müzeler için de örnek teşkil ettiği ve buradaki uygulamanın kopyalanacağı düşüncesinden yola çıkılarak uygulamada aksayan yönlerin tespiti ve sorunların giderilmesine katkıda bulunmak amacıyla Çorum Müzesi, Ankara Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarı Koruma Planlaması Eylem Planı uygulama müzesi olarak tercih edilmiştir⁴.

Çorum Müzesi Eylem Planı uygulamalarının henüz başlangıç halindeki Koruma Planlaması Çalışmaları için veri teşkil etmesi ve mevcut uygulamanın geliştirilerek daha verimli hale gelmesine katkıda bulunması hedeflenmiştir.

Çorum Müzesi'nde Eylem Planı 1. Aşama Uygulamaları

Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Koruma Planlaması Eylem Planı ön çalışmalarını yürüten 6 kişilik ekibe Çorum Müzesinde görevli bir restoratörün de katılımıyla başlatılan çalışmalar bir hafta sürmüştür. Koleksiyondaki malzemelerin türüne göre kondisyon derecelendirme çalışmaları yapılacak elemanların dışında, Müze'nin genel durumunu değerlendirip sıcaklık, bağıl nem ve gaz ölçümlerini yapacak uzmanlar da ekipte yer almıştır.

Genel Müze İncelemeleri

Eylem Planı uygulama çalışmalarına öncelikle Müze yetkilileri tarafından, Müze binasının genel durumu, teşhir ve depolama üniteleri, koleksiyonun niteliği, koruma yöntemleri, sorunlar, vb. soruların yanıtladığı Genel Değerlendirme Formunun doldurulması ile başlanmıştır.

Çorum Müzesi arkeolojive etnografyateşhir salonlarındaki vitrinler ve açıkta sergilenen eserlerin bulunduğu alanların düzenlenmesinde kullanılan her türlü malzeme, aydınlatma ve iklimlendirme cihazları, eserlerin korunmasıyla ilişkili güvenlik ve koruma düzenekleri tespit edilmiştir.

Teşhir salonları ve vitrin içlerinde sıcaklık ve bağıl nem değerlerindeki değişimleri tespit etmek amacıyla sınırlı bir süre (bir ay) için seçilen noktalara ölçüm cihazları yerleştirilmiş ayrıca anlık ölçüm yapabilen cihazlarla gaz ölçümleri (formaldehit ve asetik asit) yapılmıştır (*Resim 2*).

Çorum Müzesinde arkeolojik ve etnografik eserlerin depolandığı alan Müzenin zemin katındaki kendi içinde iki bölüm halinde düzenlenen tek bir depodur. Arkeolojik malzemelerin bulunduğu bölümde eserler ya metal dolaplar içinde ya da metal raflar

4 Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı'nın Koruma Planlaması Eylem Planı Çorum Müzesi Uygulamaları Emine Koçak tarafından yüksek lisans tez konusu olarak çalışılmaktadır.

üzerinde yer almaktadır (*Resim 3, 4*). Etnoğrafya bölümünde ise metal dolaplar ve raflar dışında rulo halinde sarılmış halı/kilim türü malzemenin depolandığı bir bölüm ve geçici depolama alanı da bulunmaktadır (*Resim 5, 6*). Bu bölümde önce depo koşulları incelenerek depolama malzemeleri, depolama yöntemleri, belgeleme ve arşivleme sistemi hakkında bilgi alınmış, güvenlik, koruma, iklimlendirme yöntemleri tespit edilmiştir.

Eser Bazında Kondisyon Tespiti ve Derecelendirme Çalışmaları

Arkeoloji ve etnografyateşhir salonlarında sergilenen eserlerin tek tek kondisyonlarının tespiti ve derecelendirilmesi için gereken zamanın mevcut durumdaki yetersizliği ve Müze koşullarının çalışılan tarihlerde uygun olmayışı, uygulamanın bu bölümünün bir sonraki çalışmaya kadar ertelenmesini gerektirmiştir.

Arkeoloji depolarındaki eserler malzeme türlerine ve tipolojilerine göre sınıflandırılarak korunmaktadır. Kondisyon değerlendirmeleri malzeme türüne göre uzmanlaşmış laboratuvar elemanlarına eşlik eden Müze görevlilerinin de yer aldığı ekiplerce yapılmıştır⁵ (*Resim 7, 8*). Çalışmalar sırasında her eser, tek tek çıplak gözle ya da mikroskop altında incelenerek tespit formlarında yer alan kriterlere ve korunma durumlarına göre derecelendirilmiş ve bu dereceler Müze envanter kayıtlarına eklenmiştir. Çalışmanın sonunda teşhir salonlarında olduğu gibi daha uzun süreli ölçüm yapabilmek için sıcaklık ve bağıl nem ölçen cihazlar uygun görülen noktalara yerleştirilmiştir.

Eylem Planı ön çalışmaları sırasında öngörülemeyen bozulma türleri ve sorunlar tespit edilerek formların geliştirilmesine katkıda bulunmak ve daha sonraki çalışmalarda kullanılmak üzere not alınmıştır.

Müze bahçesinde açıkta ya da sundurma altında sergilenen taş ve seramik eserlerin durumlarının tespiti ve derecelendirilmesi de yine uzmanlarca bu süre içinde tamamlanmıştır (*Resim 9*).

Müze deposunun etnografya bölümündeki düzenleme çalışmalarını henüz bitmemiş olduğundan bu bölümdeki korunma durumu derecelendirme çalışmaları ertelenmiş ancak çalışması süresinin sonunda mevcut ortam koşullarının tespiti için bu bölüm dahil tüm depoya sıcaklık ve bağıl nem ölçümü yapabilen datalogger cihazları yerleştirilmiştir.

Çorum Müzesi binası içinde etkin ve önleyici koruma işlemlerinin yapılabileceği bir laboratuvar ve bu laboratuvarın yönetimini üstlenen bir restoratör mevcuttur (*Resim 10*). Mevcut laboratuvarın imkanlarını geliştirmek, eksikliklerini giderebilmek ve laboratuvar görevlisinin bilgi ve deneyimini artırmasına olanak sağlayacak eğitim ve danışmanlık hizmetlerini koordine etmek amacıyla tespit ve değerlendirme çalışması yapılarak Çorum Müzesi Koruma Planlaması Eylem Planı I. Aşama 1. ziyaret çalışmaları sona ermiştir.

Çalışmada adı geçen Eylem Planı üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci bölümün sonunda Müzedeseçilen yerlere yerleştirilen ısı ve nem ölçer cihazların bir ay süreyle veri toplaması sağlanacak ve çalışma sırasında edinilen bilgiler ışığında mevcut uygulamanın sonuçları ile ilgili bir rapor oluşturulacaktır. Sonuçları değerlendirileceği rapora göre

⁵ Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarının Çorum Müzesinde yaptığı çalışmaları destekleyip katkıda bulunan bütün personeline dönemin Müze müdürü Dr. Önder İpek ve halen müdürlük görevini yürütmekte olan Metin Çakar başta olmak üzere teşekkür ederiz.

Eylem Planı II. Aşama çalışmalarına başlanacaktır.

Çorum Müzesine Eylem Planı I. Aşama çalışmalarını tamamlamak üzere yapılan ikinci ziyaret ilk çalışmadan yaklaşık 8 ay sonradır. İlk ziyarette ertelenen etnografya deposu ve teşhir salonlarında yer alan eserlerin durumlarının tespiti ve derecelendirilmesi tamamlanarak iklimlendirme verileri kayda geçirilmiştir (*Resim 11*).

2. ziyaret sırasında yapılan genel kontrollerde arkeoloji deposundaki bir metal dolap içindeki sıcaklık ve bağıl nem değerlerindeki farklılık ve bu dolapta korunan bir grup metal eserdeki hızlı bozulma dikkati çekerek bu gruptaki eserlerin düzenli olarak kontrol edilmesine ve bozulma sebeplerinin araştırılmasına karar verilmiştir (*Resim 12*). Sıcaklık ve bağıl nem ölçümlerindeki değerler incelendikten sonra Müze'nin tamamında bir yıl boyunca ölçümler yapılmasının yararlı olacağına karar verilerek uygun görülen yerlere ilave ölçüm cihazları yerleştirilmiştir.

Her üç ayda bir kontrol edilen ve fotoğraflanan eserlerdeki bozulmanın ve dolap içi iklimlendirme değerlerindeki dalgalanmanın eserlerin paketlenmesinde kullanılan malzemelerle de ilişkili olabileceği düşüncesinden yola çıkılarak paketleme malzemelerinden örnek alınmış ayrıca önlem olarak paketleme malzemesi ile eserler arasına polietilen örtüden oluşan bir ayırıcı tabaka ilave edilmiştir (*Resim 13*).

Ayırıcı tabaka ilave edildikten 3 ay sonraki kontrolde ise ayırıcı tabakaya rağmen bozulmanın sürdüğü hatta daha da şiddetlendiği tespit edilmiş ve paketleme malzemelerinin bağıl nem değerlerini etkileyip etkilemediğini ortaya çıkaracak bir deneyin Ankara Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarında yapılmasına başlanmıştır.

EYLEM PLANI I. AŞAMA UYGULAMA SONRASI DEĞERLENDİRMELER

Koruma Planlaması Eylem Planı I. Aşama uygulama çalışmaları ve halen devam eden ölçüm ve gözlem süreci boyunca edinilen bilgilerden yola çıkarak kültür varlıklarının korunmasında ortaya çıkan sorunların önemli bir bölümünün doğrudan ya da dolaylı olarak korumada kullanılan malzeme, yöntem ve kontrol edilemeyen iklimlendirme koşullarıyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Kültür varlıklarıyla ilişkili mekanları oluşturmada kullanılan her türlü malzeme bu alanda belirlenmiş uluslararası standartlara uymalıdır. Teşhir ve depolama alanlarının düzenlenmesinde kullanılan malzemelerden kaynaklanan gaz salınımları hem eser hem insan sağlığı açısından risk oluşturmaktadır.

Seçilen malzemelerin kullanıma uygunluğu kadar önemli ikinci bir husus da malzemelerin kullanılma biçimidir. Özellikle kültür varlıklarıyla fiziksel teması olan paketleme malzemelerieserler üzerinde basınç ve hasar oluşturmamalı, yumuşak ancak eseri destekler nitelikte olmalıdır. Örneğin depolama sırasında ethafoam şilte içine yuva açılarak yerleştirilen bazı eserlerin çeşitli nedenlerde buldukları yerden çıkarılıp geri koyulmaları sırasında hassaslıklarına bağlı olarak ufalandıkları, kırılıp döküldükleri tespit edilmiştir.

Fiziksel hasarlar dışında depolamada kullanılan gözenekli malzemelerin hücrelerinde tutulan hava, bağıl nemi yükseltmekte ve özellikle metal eserlerde korozyon

riskini artırmaktadır. Bağıl nem dalgalanmaları organik eserlerde de istenmeyen sonuçlar doğurmaktadır. Ayırıcı tabaka olarak önerilen polietilen örtü ise hava geçirimli olması nedeniyle havadaki nemi hücre yapılı malzemeye taşımaktadır. Bu durumda korumada aranan nitelikleri sağlayan kimi malzemelerin de hangi tür malzemeyle ne şekilde kullanılabilceği dikkate alınmalıdır.

Depolama alanında malzeme türüne göre ayrılıp korunan eserlerin teşhir alanlarında da aynı şekilde sınıflandırılıp sergilenmesi eser sağlığı açısından daha uygun olacaktır.

Malzeme türüne göre sınıflandırılıp depolanan ya da sergilenen eserlerin barındığı mekanların iklimlendirilmesi bu malzemeler için uygun görülen standartlarda olmalı, iklimlendirmeyi denetleyip, kaydedecek düzenekler kurulmalıdır.

Eserlerin malzeme türüne göre sınıflandırılıp korunduğu mekanlarda bile kendi durumundan kaynaklanan hassaslıkları olan eserler için ek tedbirler alınarak paketleme ya da sergileme koşulları sağlanmalıdır.

Depolamada kullanılan tekerlekli ağır kutuların üst raflarda tutulması, indirip kaldırma sırasında hem eserler hem çalışanlar açısından kazalara neden olabilir ayrıca sarsıntıya bağlı olarak tekerlekli kutular buldukları yerlerde hareketlenebilir. Bu tür malzemenin depolamada kullanılması durumunda kutulardaki tekerlekler iptal edilerek mümkünse daha alçak alanlarda depolama sağlanmalıdır.

Açıkta eser sergilemek eser sağlığı ve güvenliği açısından risk oluşturmaktadır. Müze içinde ve dışında açıkta sergilenen eserler için bir plan dahilinde daha uygun koruma koşulları oluşturulmalıdır. Müze dışında sundurma altında sergilenen malzemenin özellikle zeminden su almasını engelleyecek tedbirler alınmalıdır.

Kompozit eserlerin muhafazası konusunda çalışmalar yapılarak bu gruptaki eserlerin korunmasında alternatif uygulamalar geliştirilmelidir. Kompozit eserlerin dengeye ulaştığı ortam koşullarının stabil kalması sağlanmalıdır.

Devam eden kazılardan gelen eserler başta olmak üzere mevcut koleksiyonu sürekli genişleyen Müze’de etüdümlük eserler ve geçici olarak depolanan malzemelerin de saklanabileceği ayrı depolama alanı gereksinimi mevcuttur. Özellikle aktif konservasyonu yapılmamış organik eserlerin ana depolama alanından ayrı bir alanda izole edilerek saklanması diğer eserlerin sağlığı için önem taşımaktadır.

SONUÇ:

Çorum Müzesi gerek teşhir salonları gerekse depolama alanlarının ıslah edilmesi konusunda çok yol almış bir müzedir. Gerek Müze yönetimi gerekse diğer personelin özverili katkılarıyla bütün eserler elden geçirilmiş ve mevcut durumları iyileştirilerek, yeniden düzenlenmiş alanlarda koruma altına alınmıştır. Ancak koruma planlaması çalışmaları sırasında kullanılan malzemeler ve bu malzemelerin kullanım biçimlerinden kaynaklanan olumsuzluklar, bazı eserlerin kendi durumlarından kaynaklanan hassaslıkları ve iklimlendirme koşullarındaki dalgalanmalarla birleşerek arzu edilmeyen sonuçlara neden olabilir. Halen devam eden Eylem Planı uygulamaları sırasında tespit edilen sorunlar ve bunlarla ilgili alınabilecek tedbirler konusunda Müze

çalışanları bilgilendirilmiş ve dolapların zemine ya da duvara tespit edilmesi, ağır malzeme taşıyan üst raflardaki kutuların tekerleklerinin çıkarılması gibi önlemler hemen uygulamaya konmuştur. Yine etnografya teşhir salonunda radyatör üzerine yerleştirilen vitrinlerdeki eserlerin ısıdan zarar görmesini engellemek üzere önlem olarak radyatörlerin vanaları kapatılmıştır. Devam etmekte olan Eylem Planı uygulamaları, II. ve III. aşama çalışmalarında tespit edilen ve öngörülen sorunlarla ilgili raporlar hazırlanarak çözüm önerileri sunulacaktır ancak Müzelerde Koruma Planlaması müze yaşadıkça devam edecek bir süreci kapsamaktadır. Planlamanın başarısı da doğal olarak sürecin sağlıklı işleminde görev alan bütün disiplinlerin birlikte ve uyum içinde çalışmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Kaynakça

Duman, A. G. – T. Özkoç

2008 “Müzelerde Sergilenen eserleri Elde Edilmesi ve Korunmasına Yönelik Müze Yöneticilerinin Görüşleri.”, Turizm araştırmaları Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, Güz: 157 – 168, 2008

Erhard, D. – M. Marion

1994 “Relative Humidity Re-Examined In Preventine Conservation: Practice, Theory And Research”, Preprints Of The Contributions To The Ottawa Congress, 12-16 September 1994, London, International Institute For Conservation Of Historic And Artistic Works, 32-38

Finch, K. – D. Bosworth

1991 Caring for Your Collection, The Illustrated History of Textiles, London, 193-209

James M.R.

2008 Climate Change And The Care Of Museum Collections, Climate Change And The Museum Collections, The Inaugural Event Of Dialogues For The New Century Rountable Discussions On The Conservation Of Cultural Heritage In A Changing World (The International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works- IIC), 17 September, London

Koçak, E.

2016 “Müze Koleksiyonlarına İlişkin Koruma Planlaması”, 25. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve II. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 609-626

ICOM

1979 Müzelerde Koruyucu Önlemler ve Güvenlik, Türkiye Milli Komitesi Yayınları, 3, Ankara

ICCROM

1987 Müzelerde Koruma: Çevresel Koşulların Denetimi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul

URL <http://www.corumkulturturizm.gov.tr/TR-58711/tarihi-konaklar-ve-diger-yapilar.html> (14.12.2018 tarihinde indirilmiştir).

Boyasız Arkeolojik Kuru Ahşap MALZEMELERİN KORUNMA DURUMU (İnceleme: Görsel, Mikroskopik, IR, UV, Radyograf)		Ortam Koşulları (%40-50), (15-20 °C)	
Derecelendirme Kriterleri	Eser Durumu	Fiziksel	Ortam Koşulları (%40-50), (15-20 °C)
1.Çok İyi Korunma Durumu çok iyi: Kimyasal olarak stabil, fiziksel olarak bütün. Ortam koşulları uygun.	Kimyasal Stabil (Biyolojik ve Kimyasal bir bozulmanın hiçbir emaresi yok.)	Fiziksel Herhangi bir fiziksel baskı altında değil. Nesne bütünlüğü korunuyor ya da eksik parçalar eser sağlamlığını bozmuyor	Sıcaklık ve Nem değerleri istenen sınırlar içerisinde ve nem değişimleri kabul edilebilir sınırlar içindedir. Depolama yada sergileme malzemesi iyi seçilmiş Gün ışığına maruz kalmıyor
2. İyi Korunma Durumu iyi: Kimyasal olarak stabil, bozulmaya neden olmayacak etmenler mevcut. Eksik (kayıp) parçalar eserin form bütünlüğünü etkilemiyor ve eser kendini taşıyabiliyor.	Stabil (Eser toprak altına girmeden meydana geldiği anlaşılabilir lekelenmeler mevcut.)	Eser eksik ancak kendi kendisini taşıması yada korunması için tamamlanması gerekmiyor.	Sıcaklık ve Nem oranları istenen değerlerin dışında ancak kabul edilebilir. Depolama yada sergileme malzemesi iyi seçilmiş
3. Orta Korunma Durumu Orta: Bozulmalar mevcut, ancak aktif değil. Malzemenin durumu içinde bulunduğu koşullarda stabil. Etkin Koruma gerekli ancak öncelikli değil.	Muhimlem Bozulma (Eser toprak altında iken oluşmuş ancak etkisini devam ettirmeyen biyolojik (mantar, küf v.b.) ve kimyasal (korozyon bülaşığı, selüloz çözünmesi) lekelenmeler mevcut. Kalker bazı oluşumlar yüzeye yapışmış Karbonlaşmış Fosilleşmiş	Sağlam Yüzeysel incec kütale çatlaklar var ancak dışı ekti olmadan çatlakların ilerleme ihtimali yok. Kırıklar mevcut fakat eser sağlamlığını etkilemiyor Eserin sağlamlığını etkilemeyecek hatalı uygulamaları var.	Sıcaklık ve Nem oranları istenen değerlerin dışında ancak kabul edilebilir. Depolama yada sergileme malzemesi iyi değil Az da olsa gün ışığına maruz kalıyor Az da olsa atmosferik etki söz konusu
4. Kötü: Korunma Durumu Kötü: Bozulmalar mevcut ve aktif. Daha ileri bozulmalara maruz kalabilir. Fiziksel olarak çok parçalı ya da hatalı uygulama görmüş olabilir. Etkin ve/veya önleyici koruma gerekli.	Stabil değil Eser toprak altında iken oluşmuş ve oluşumunu yada etkisini devam ettiren biyolojik (mantar, küf v.b.) ve kimyasal (korozyon bülaşığı, selüloz çözünmesi) lekelenmeler mevcut. Yada böceklerin meydana getirdiği hasarlar görünüyor ancak böcek saldırısı altında değil.	Eserin parçaları mevcut ancak korunması yada kendisini taşıması için birleştirilmesi gerekmiyor ve parçalar konabilir. Çıplak gözle görülebilen büyük derin çatlaklar mevcut ancak çatlakların büyümesi olası değil Geri döndürülebilir hatalı onarım uygulamaları mevcut	Nem ve sıcaklık değişken İslamla-kuruma döngüsü dengesiz Atmosferik etkenlere maruz kalıyor Gün ışığına maruz kalıyor Organik farklı bir malzeme ile temas halinde yada kompozit bir malzeme Depolama yada sergileme malzemesi kötü Biyolojik olumsuzluk yok ancak potansiyel tehlike altında
5. Çok Kötü: Korunma Durumu çok kötü: İleri düzeyde bozulmalar mevcut ve devam ediyor. Fiziksel bütünlük bozulmuştur. Ortam koşulları uygun değil. Acil etkin ve önleyici koruma gerekli.	Stabil değil İleri düzeyde bozulmalar Böceklerin aktivitesi mevcut (Tozumlular, görünüyor ve artıyor) Mantar, küf v.b. biyolojik oluşumlar mevcut ve aktif Siyahlanma ile açığa çıkan kükürt etkileşimi	Eserin parçaları mevcut korunması yada kendisini taşıması için birleştirilmesi gerekmiyor. Böceklerin aktiviteleri devam ediyor. Biyolojik oluşumların aktivitesi devam ediyor. Eser Fiziksel bir baskı altında Devam eden yada devam etmesi muhtemel çatlaklar ve yüzey kaybı var Eserin iç kısımlardan kaynaklanan devam eden bozulmalar mevcut Eserin fiziksel bütünlüğünü yada sağlamlığını etkileyecek hatalı onarım uygulamaları mevcut.	Biyolojik saldırı ortamı Nem %65 in üzerine çıkıyor yada %20 nin altına iniyor Nem ve sıcaklık değişken İslamla-kuruma döngüsü çok hızlı ve büyük Sıyula etkileşim halinde Toprakla etkileşim halinde Paketleme malzemesi kötü

Form 1: Durum Değerlendirme Formu/Boyasız Arkeolojik Kuru Ahşap

MOZAİK KORUNMA DURUMU

Derecelendirme Kriterleri		Eser Durumu		Ortam Koşulları	
<p>1. Çok İyi Korunma Durumu çok iyi; Kimyasal olarak stabil, fiziksel olarak bütün. Ortam koşulları uygun.</p>	<p>Kimyasal Stabil</p>	<p>Fiziksel</p> <p>Formu bütün ya da eksik parçalar eser sağlamlığını bozmuyor</p>	<p>Stabil ve Nem oranları ile değişimleri kabul edilebilir sınırlar içindedir. Atmosferik etki dengeli Mozaik uygun biçimde depolanıyor/sergileniyor</p>	<p>Stabil ve Nem oranları ile değişimleri kabul edilebilir sınırlar içindedir. Atmosferik etki dengeli Mozaik uygun biçimde depolanıyor/sergileniyor</p>	<p>Stabil ve Nem oranları ile değişimleri kabul edilebilir sınırlar içindedir. Atmosferik etki dengeli Mozaik uygun biçimde depolanıyor/sergileniyor</p>
	<p>2. İyi Korunma Durumu iyi; Kimyasal olarak stabil, bozulmaya neden olmayan etkenler mevcut. Eksik (kayıp) parçalar eserin form bütünlüğünü etkilemiyor ve eser kendini taşıyabiliyor.</p>	<p>Stabil Yüzeysel kırıklık mevcut ancak tesseraları oluşturan malzemenin kimyasal stabilitesini etkilemiyor ve bezemeleri gizlemiyor</p>	<p>Saglam / Formu etkilemeyecek eksik parçalar söz konusu</p>		
<p>3. Orta Korunma Durumu Orta; Bozulmalar mevcut, ancak aktif değil. Malzemenin durumu içinde bulunduğu koşullarda stabil. Etkin Koruma gerekli ancak öncelikli değil.</p>	<p>Stabil İçerisinde bulunduğu ortamda stabil ancak çevresel koşullarda olabilecek bir değişim eserin stabilitesini olumsuz olarak etkiler ya da eser stabil olmasına karşın çevresel koşullarda kimyasal stabiliteyi bozacak olası tehlikeler, etkenler mevcut: Tesseralarda noktasal lekelenmeler Tesseraların renginde belli belirsiz değişim, solma Tesseraların yüzeyinin yosun kaplı olması</p>	<p>Tesseraların yüzeyinde ince kileat çatlaklar var ihtimali yok. Mozaığın kırık parçaları mevcut fakat eser sağlamlığını etkilemiyor Eserin sağlamlığını etkilemeyecek hatalı uygulamaya ya da antik onarım izleri mevcut. Kaldırma malzemesi (Amerikan bezi, sarğı bezi vb.) yüzeyden çıkarılmış ve yapışkan artıkları temizlenmiş</p>	<p>Stabil ve Nem oranları ile değişimleri kabul edilebilir sınırlar içindedir. Atmosferik etki dengeli Mozaik uygun biçimde depolanıyor/sergileniyor</p>		
<p>4. Kötü: Korunma Durumu Kötü; Bozulmalar mevcut ve aktif. Daha ileri bozulmalara maruz kalabilir. Fiziksel olarak çok parçalı ya da hatalı uygulama görmüş olabilir. Etkin ve/veya onleyici koruma gerekli.</p>	<p>Stabil değil (Geri döndürülebilir ya da olumsuz etkişi azaltılabilir hatalı uygulamalar var. İçerisinde bulunduğu ortam malzemenin durduğünü olumsuz etkileyecek potansiyeli ve olası tehlikeleri barındırıyor) Tesseraların renginde değişim, solma Tessera yüzeyine yapışık sert tortu tabakalarının varlığı Tesseraların yüzeyinde ve /veya derzlerinde reçine, elastik yapıştırıcı izleri Atmosfer içinde bulunan yabancı ve aktif maddelerin tahribatı (toz, kurum vb.) Alet taşı kabuk oluşumu</p>	<p>Kırık - parçalar halinde, küçük lacunalar söz konusu Tesseralar çok gözenekli, pürüzlü ve aşınmış Nucleus ve /veya derz harcı zayıf Tesseralarda delikler ve harç tabakasında çatlaklar Tesseraların yapımında kullanılan teknik hatalar (muru, taşı kaleni kullanımı sırasında oluşmuş çatlaklar) Mozaik harcında elastiklik Geri döndürülebilir hatalı onarım uygulamaları; Mozaik yüzeyindeki yapıştırıcı artıkları vb.</p>	<p>Nem ve sıcaklık değişken İslanma- kuruma döngüsü dengessiz Atmosferik etkenlere maruz kalıyor Biyolojik oluşum başlangıcı Gün ışığına maruz kalıyor Mozaik uygun biçimde depolanıyor; Tessellatum tabakasına yapışık bezle saklanmaya devam ediyor Nucleus ya da rudus tabakasının altında destekleyici uygun malzeme yok Üst tiste depolama</p>		
<p>5. Çok Kötü: Korunma Durumu çok kötü; İleri düzeyde bozulmalar mevcut ve devam ediyor. Fiziksel bütünlük bozulmuştur. Ortam koşulları uygun değil. Acil etkin ve onleyici koruma gerekli.</p>	<p>Stabil değil İleri düzeyde bozulmalar mevcut: Biki asitlerinin varlığı Bikisel kırıklık/ lekelenme (fiken ve mantar kaynaklı gri, mavimsi tabaka oluşumu) Tessera derzlerindeki biki tohumları Mozaik motiflerinin işlenmiş yağ tabakası Harcin içindeki organik katkı maddeleri Protein kökenli yapıştırıcı kullanımı (hayvansal zımsak, kazem vb.) Yanık izleri (kireçlenme ve sıyahlaşma) Tuz problemi (kristalleşme, çiçeklenme) Asit kirliliği Geri dönüşümsüz malzeme kullanımı (çimento vb.) Kalıker kabuk oluşumu Ortal kabuk oluşumu Bozulmaya etken olan koşullar mevcut ve aktif: Bozulmaya etken olan koşullar mevcut ve aktif: Mozaik harcında rutubet, nem gözlenmesi İsı değişimleri</p>	<p>Kırık - parçalar halinde, önemli bütünlükte lacunalar söz konusu Mozaik bütünlüğünü etkileyecek ölçüde tesseralarda kopmalar Nucleus ve /veya derz harcında zayıflama, çürütme, ufalama Nucleus tabakasının yıpranması, çökme Devam eden ya da devam etmesi muhtemel yarıklar Eserin fiziksel bütünlüğünü ya da sağlamlığını etkileyecek kaldırma tekniğinden veya hatalı ve geri dönüşümsüz onarımdan kaynaklı tahribat Tessellatum tabakasına tutkalla yapıştırılmış bezin uzum sürce eserde temasta kalması sebebiyle mozaikte büzülme, çatlama Mozaik yüzeyinde yapıştırıcı artıkları Biki köklerinin varlığı</p>	<p>Sıcaklık yüksek veya değişken Nem değişken Suyla etkileşim halinde İslanma- kuruma döngüsü hızlı Asitli ve/veya tuzlu toprakla etkileşim halinde Biyolojik etkenler mevcut ve aktif Gün ışığına maruz kalıyor Mozaik uygun biçimde depolanıyor; Tessellatum tabakasına yapışık bezle saklanmaya devam ediyor Nucleus ya da rudus tabakasının altında destekleyici uygun malzeme yok Üst tiste depolama</p>		

Form 2: Durum Değerlendirme Formu/Mozaik

Resim 1: Çorum Müzesi

Resim 2: Sıcaklık/
Bağıl Nem/Gaz Ölçüm
Cihazları

Resim 3: Arkeoloji
Deposu/ Dolap İçi
Depolama Düzeni

Resim 4:
Arkeoloji Deposu/
Raf Üzerinde
Depolama Düzeni

Resim 5:
Etnografya Deposu
Depolama Düzeni

Resim 6:
Etnografya
Deposu/ Halı-
Kilim Depolama
Düzeni

Resim 7: Cam Eserlerde Durum Tespiti

Resim 8: Tabletlerde Durum Tespiti

Resim 9: Taş Eserlerde Durum Tespiti

Resim 10: Çorum Müzesi Konservasyon Laboratuvarı

Resim 11: Etnografik Eserlerde Durum Tespit Çalışmaları

Resim 12: Metal Eserlerde Bozulma

Resim 13: Polietilen Örtüyle Ayrırcı Tabaka Uygulanmış Metal Eserler

RESULOĞLU MADEN ve VİTRİFİYE BULUNTU GRUPLARI ÜZERİNDE YÜRÜTÜLEN ARKEOMETRİK ÇALIŞMALAR

Gonca DARDANEZ, Tayfun YILDIRIM *

Özet

Bir ön rapor niteliğindeki bu makalenin konusu, Çorum Resuloğlu Kazıları'nda ele geçen Eski Tunç Çağı'na ait maden ve vitrifiye eserleri üzerinde, 2016 yılından beri sistematik olarak sürdürülen analitik çalışmaları tanıtarak sonuçlarını özetlemektir. Yerleşim yeri ve mezarlık alanında bulunan madeni eserler ve mezar hediyeleri arasında yer alan vitrifiye boncuklar üzerinde sürdürülen arkeometrik çalışmalar, bölgenin üretim teknolojilerini ve hammadde kullanım modellerini ortaya koymak açısından önemli bulgular sunmuştur.

Toplam 308 maden eser üzerinde tamamlanan taşınabilir X-ışını floresansı analizleri (pXRF) yardımıyla arsenikli bakır, tunç, antimonlu bakır, bakırın üçüncül (ternary) ve dördüncül alaşımları ile altın ve gümüşün çeşitli alaşımlarını içeren on sekiz (18) farklı alaşımlama pratiğinin yanı sıra, alaşımlanmadan kullanılan metallerin de Resuloğlu maden eser grubu içerisindeki varlığı tespit edilmiştir. Böylelikle Orta Anadolu'nun kuzeyinde madencilik uygulamaları açısından bugüne kadar göz ardı edilmiş bir çeşitlilik ortaya konulmuştur. 42 adet maden eser üzerinde yürütülen kurşun izotop analizi sonuçlarının Kuzey Anadolu'nun yanı sıra Orta Toroslar'daki kaynaklar ile de uyumlu olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, Orta Anadolu'nun kuzeyi için bugüne kadar daha ziyade maden eserlerin tipolojik benzerlikleri esas alınarak sıklıkla önerilen kuzey – güney arası ilişkilerin, Kızılırmak Kavsi içerisinde çok yönlü ve oldukça aktif olarak Eski Tunç Çağı'nın ikinci yarısından itibaren varlığını somut delillerle desteklemiştir.

Resuloğlu mezarlık alanında binlercesi bulunan, mavi ve yeşilin farklı tonlarındaki vitrifiye boncuklar üzerinde, X-ışını kırınım (XRD), elektron mikroprob (EPMA-BSEI) ve indüktif eşleşmiş plazma-kütle spektrometrisi (ICP-MS) analizleri yapılmıştır. Fayans olduğu belirlenen bu boncukların floresans (effluorescence) ve sementasyon (cementation) yöntemleri ile üretildikleri ve bakır ile renklendirildikleri belirlenmiştir. Boncukların mikro yapılarında tespit edilen jips ve bakır oksitler, boncukların üretiminde yerel hammaddelerin kullanılmış olduğu fikrini desteklemekte ve bakır madenciliği ile iş birliği içerisinde sürdürülmesi muhtemel bir zanaatkarlığa işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Resuloğlu, Orta Anadolu, Kuzey Anadolu, Eski Tunç Çağı, madencilik, vitrifiye mallar, taşınabilir X-ışını floresansı (pXRF) analizleri, kurşun izotop analizleri, X-ışını kırınım (XRD), elektron mikroprob (EPMA-BSEI) ve indüktif eşleşmiş plazma-kütle spektrometrisi (ICP-MS)

* Prof.Dr.Tayfun Yıldırım, A.Ü.D.T.C.F. Arkeoloji Bölümü, Sıhhiye / Ankara., Tayfun1961@gmail.com.

GİRİŞ

Resuloğlu, Orta Anadolu'nun kuzeyinde Çorum ili, Uğurludağ ilçesi sınırlarında, Delice ve Kızılırmak'ı izleyen doğal bir yol hattı üzerinde yer almaktadır. Birden fazla yerleşim alanı ve mezarlığı ile Sungurlu-Çankırı arasında yaklaşık beş hektardan fazla bir alana yayılan ve Eski Tunç Çağı (buradan itibaren, ETÇ) katmanları ile öne çıkan Resuloğlu, ETÇ dönemi içinde kabaca MÖ 2500-2100 (ETÇ III) dönemine tarihlendirilmektedir (Yıldırım 2006).¹ Bu makalede amaç, Resuloğlu'nda bu güne kadar ortaya çıkarılan maden eserler ve farklı renklerdeki vitrifiye boncuklar üzerinde yapılan çalışmalardan elde edilen ön sonuçları paylaşmaktır.

Resuloğlu'nda ilk kazılar 2003 yılında Prof. Dr. Tayfun Yıldırım'ın bilimsel sorumluluğunda Çorum Müzesi Müdürlüğü başkanlığında başlatılmış olup kaçak kazılar sonucu tahribata uğrayan mezarlık alanın bilimsel araştırma ve kazısı hedeflenmiştir. 2003-2009 seneleri arası Çorum Müzesi Müdürlüğü başkanlığında sürdürülen ve daha ziyade kurtarma amaçlı yapılan kazılar, 2010-2019 yılları arasında Yıldırım'ın başkanlığında Bakanlar Kurulu kararlı kazı statüsünde sürdürülmüştür. Yaklaşık 20 yıl boyunca sistematik bir biçimde sürdürülerek sonlanan Resuloğlu Kazıları, MÖ III. Binyıl'ın ikinci yarısına ve bölge arkeolojisine dair önemli sonuçların ortaya konmasını sağlamış ve sağlamaktadır.

Resuloğlu Kazıları maden ve vitrifiye eserleri üzerinde, elementel kompozisyonu ortaya çıkarmayı, üretim teknolojilerinin yanı sıra kullanılan hammaddelerin muhtemel kaynaklarını da anlamayı hedef alan analitik çalışmalar, 2016 yılında başlayan disiplinler arası bir seri proje ile hız kazanmıştır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi başta olmak üzere Koç Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nden ekipman ve kaynak sağlanarak sürdürülen araştırma ve analizler, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan gerekli izinler kapsamında yürütülmüştür.

Bu kısa raporun amacı, 2016 senesinden itibaren öncelikle kazı evi deposu ve Çorum Müzesi deposunda, akabinde gerekli laboratuvarlarda sürdürülen analitik çalışmaların sonuçlarının genel bir değerlendirmesini sunmaktır. Yürütülen analitik çalışmalarda madenler için taşınabilir X-ışını floresansı (buradan itibaren, pXRF) ve kurşun izotop analizleri olmak üzere iki yöntem esas alınmıştır. Vitrifiye boncuklar için ise ince kesit, X-ışını kırınım (buradan itibaren, XRD), elektron Mikroprob (buradan itibaren, EPMA), ve indüktif eşleşmiş plazma-kütle spektrometrisi (buradan itibaren, ICP-MS) analizleri tamamlanmış olup bu çalışmalardan elde edilen sonuçlara kısaca değinilecektir.

KRONOLOJİ VE ARKEOLOJİK MALZEME

Resuloğlu'nda maden eserlerin çoğunluğunu, mezarlık alanda bugüne kadar tespit edilen toplam 288 adet küp, sandık ve basit gömü mezarlarda bulunan ölü hediyeleri oluşturmaktadır. Sayıca nadir olmakla birlikte yerleşim alanında da daha ziyade günlük kullanıma yönelik maden objeler bulunmuştur (Yıldırım 2006; Dardeniz ve Yıldırım 2020). Maden, akik gibi yarı değerli taşlara ve deniz kabuklarına eşlik eden renkli

1 Bu tarihleme göreceli kronolojinin yanı sıra radyokarbon verilerine dayanmaktadır.

vitrikiye boncuklar, mezarlık alanda ölü hediyesi olarak sunulmuş kolyelerin parçalarını oluşturmaktadır.

Mezarlar arasında görülen seviye ve zaman farklılığı göz önüne alınarak, karşılaştırmalı kronoloji yardımıyla mezarların çoğunluğu (3. ve 2. seviyeler) MÖ III. Bin'in ikinci yarısına tarihlenmiştir. 1. seviye veya geçiş evresi olarak tanımlanan evrede ortaya çıkarılan az sayıdaki küp ve çömlek mezar ise MÖ II. Bin'in sonlarına tarihlenmiştir (Yıldırım 2011, 15). Mezarlık alanı ile ilişkili yerleşim ise MÖ III. Bin'in ikinci yarısına ve MÖ II. Bin'e geçiş evresine tarihlendirilmektedir. Böylelikle M. Ö. III. Bin'in ikinci yarısına ve daha ağırlıklı olarak son çeyreğine ait bir dönemi kapsayan bir yerleşim alanı, mezarlık alanı ve beraberindeki buluntuları Hititler Anadolu'ya gelmeden evvel Kızılırmak ve Yeşilirmak havzasında yerleşik yerli halk Hattilerin kültürüne ve ölü gömme adetlerine sistematik olarak ışık tutmuştur/tutmaktadır.

Bu tarihlendirme ile birlikte Resuloğlu, Anadolu arkeolojisi açısından son derece önem kazanmıştır, zira Orta Anadolu'da ETÇ'de yerleşme politikaları ve ölü gömme adetleri ile ilgili bilgilerin büyük bir kısmı Çorum Alaca Höyük ile sınırlıdır (Arık 1937; Özgüç 1948; Koşay 1951). Bununla beraber benzer bir kültür, Balıbağ, Göller, Horoztepe, Kalinkaya-Toptaştepe, Mahmatlar, Oymaağaç ve Yenihayat gibi ETÇ'ye tarihlenen mezarlıklardan da tanınmaktadır.² Bunların içerisinde Resuloğlu, sistematik olarak çalışılmış olması ve mezarların bir bölümü soyulmak suretiyle tahrip olmasına rağmen çoğunluğu arkeolojik bağlamlardan elde edilen bilgiler açısından, daha kâti bulgulara ulaşılabildiğini sağlamıştır.

Resuloğlu ETÇ mezarları, mezarların içine ve dışına bırakılan ölü hediyeleri açısından oldukça zengindir. Çanak çömlek, ağırşak, mavi, yeşil ve beyaz renklerdeki vitrikiye boncuklar, kavkı, çeşitli mineral ve yarı değerli taşlardan yapılan boncuklar mezarlarda sıklıkla ele geçmiştir (Yıldırım 2005; 2006; 2011). Mezarların hemen hepsi madeni buluntular açısından da zengindir. Bakır ve alaşımları, altın, gümüş, elektrik ve egzotik tabir edilen antimon-bakır ve gümüş-altın-bakır gibi alaşımlardan mamul iğneler, halhaller, saç halkaları ve bilezikler ile birlikte hançerler ve sap delikli baltalar bilinen eserler arasındadır. (Yıldırım 2011 ve kaynakçası; Yıldırım ve Zimmermann 2006; Zimmermann ve Yıldırım 2008; Yıldırım 2019; Dardeniz ve Yıldırım 2020)

MADEN ESERLER ÜZERİNDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

pXRF Analizleri

Resuloğlu'nda bulunan 308 adet maden eserler üzerinde pXRF analizleri tamamlanmıştır. Bu noktada, Resuloğlu arkeometalürji çalışmalarını, bölgede yapılan analizlerden ayıran en önemli özellik, seçici örnekleme yapılmaksızın analizine uygun olduğu tespit edilen tüm eserlerin incelenmiş olmasıdır. Böylelikle, tipolojik olarak diğerlerinden ayrılan ve/veya önemli görülen belirli bir grup eserden ziyade, çalışmalar bütüncül bir yaklaşımla sürdürülmüştür. Prestij sembolü olduğu düşünülen ve/veya benzeri unsurlar taşıyan eserlere öncelik tanınmamış, her eser aynı titizlikle tahlil edilmiştir. Analizler için, eserlerin yüzey korozyonundan arınmış olması en büyük

2 Bu mezarlık alanlar ile ilgili kapsamlı kaynakça için bkz: Dardeniz ve Yıldırım 2020, 141-142.

şart olarak aranmış³; buna uygun tüm eserler üzerinde çalışılmış ve veri toplanmıştır. (Dardeniz ve Yıldırım 2020; Dardeniz 2020) Bu yaklaşım, yerleşim ve mezarlık alanının beraber ortaya çıkarıldığı Resuloğlu'nda madencilik ulaştığı teknik beceri seviyesini ve çeşitliliği göstermesi açısından önemli sonuçlar ortaya koymuştur.

308 maden eser üzerinde yürütülen 600'ü aşkın analizde, iğne (153 adet), boncuk (40 adet), küpe (20 adet), fincan (16 adet), halka/yüzük (15 adet), bilezik (15 adet), tork (14 adet), balta (8 adet), hançer (6 adet), dikiş iğnesi (5 adet), halhal (5 adet), matkap ucu (3 adet), pandantif (2 adet), mühür (1 adet), topuz başı (1 adet), bıçak (1 adet), saç halkası (1 adet), kulak tıkaçı (1 adet) ve keski (1 adet) olmak üzere 19 farklı tür eserden veri toplanmıştır. Analiz edilen eserler içerisinde en yoğun grubu iğneler oluşturmakla beraber, mezar hediyesi olarak bırakılan ve sayıca iğnelere fazla olan boncukların, pek çoğunluğunun analiz için uygun olmadığını burada belirtmekte fayda vardır.

19 farklı eser türünden 308 adet eser üzerinde tamamlanan analizler sonucunda Resuloğlu maden eserlerinde 18 değişik alaşımın varlığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, bakırın (29 adet), gümüşün (1 adet) ve kurşunun (1 adet) alaşımlanmadan (unalloyed) kullanıldığı eserler de mevcuttur. Madeni eserlerin elementel kompozisyonlarının genel dağılımı irdelendiğinde, tunç eserleri (bakır-kalay alaşımı) (160 adet), sayıca sırasıyla arsenikli bakır (56 adet) ve bakır eserler (29 adet) takip etmektedir. Bakır-arsenik-kalay üçlü alaşımı (ternary alloy) 17 adet eserde tespit edilmiştir. Bunları sayıca, bakır-gümüş (8 adet) ve antimonlu bakır (7 adet) eserler izlemektedir. Bunun dışında, bugüne kadar ETÇ III'te kullanımı az bilinen veyahut seçici örnekleme sebebiyle nadiren tespit edilebilen bakır-gümüş-altın (6 adet), bakır-kalay-kurşun (4 adet) gibi üçlü alaşımlar ile bakır-arsenik-gümüş-altın (4 adet) ve bakır-gümüş-altın-antimon (1 adet) gibi üçten fazla metali içeren maden eserler de tespit edilmiştir. Madeni eserlerin eritilerek tekrar kullanımına ve/veya karıştırılmasına bağlı olarak ortaya çıkmış olabilecek alaşım tiplerinin varlığı bu çeşitlilik içerisinde yadsınamaz; ancak pXRF ile bu soruyu/sorunu çözümlenmek mümkün değildir.

Resuloğlu'nda mümkün olan tüm eserlerin detaylı incelemesi sonucu ortaya konulan bu çeşitlilik, bugüne kadar Anadolu'da daha ziyade tartışmalara konu olan nabit bakır ile bakırın kalay ve arsenikli alaşımlarının dışında, ETÇ III'te çok daha kapsamlı ve komplike bir madencilik geleneğinin varlığının göstergesidir.

pXRF analiz sonuçları, istatistiksel olarak incelendiğinde, alaşım tipi ile obje/eser tipolojisi/türü arasında bir bağlantı izlenmemektedir. Örneğin, en kalabalık grubu oluşturan iğnelere, bakır (Cu), arsenikli bakır (Cu-As), antimonlu bakır (Cu-Sb), bakır-arsenik-kalay (Cu-As-Sn), bakır-arsenik-antimon (Cu-As-Sb), bakır-kurşun (Cu-Pb), tunç (Cu-Sn), bakır-kalay-kurşun (Cu-Sn-Pb), bakır-kalay-antimon (Cu-As-Sn) gibi, eserin türünden bağımsız maden kullanımları ve alaşımlama uygulamaları tanımlanmıştır. Benzer durum, tek örnekle temsil edilen eserler haricinde hemen hemen tüm eser tipleri için geçerlidir.

Yerleşim ile mezarlık alanındaki eser sayısı ve alaşım çeşitliliği birbirinden oldukça farklıdır. Bugüne kadar yalnızca 17 adet maden objenin bulunduğu Güneydoğu yerleşiminde, eserlerin bakır (10 adet), arsenikli bakır (5 adet) ve antimonlu bakırdan

3 Kullanılan pXRF yönteminin detayları için bkz: Dardeniz vd. 2019; Dardeniz ve Yıldırım 2020; Dardeniz 2020.

(2 adet) yapıldığı saptanmıştır. Bu durum yerleşimdeki ve mezarlıktaki eser sayıları arasındaki büyük farktan kaynaklanabileceği gibi, Resuloğlu'nda yaşayanların bilinçli tercihi ile ilişkilendirilmesi akla yatkın görünmektedir. Zira, yerleşimde bulunan eserler gündelik kullanıma yönelik objelerden oluşmaktadır. Bakır ile bakırın arsenikli ve antimonlu alaşımları bu gündelik aletlerin kullanım amacına (dayanıklılık, sertlik, vb.) uygundur. Yerleşimdeki maden eser sayısının azlığı, madene erişimin zor olmasından ziyade Resuloğlu gibi tarıma dayalı bir ekonominin hüküm sürdüğü bir yerleşimde sosyal hayat ve tercihler ile bağlantılı görülmektedir.

Kurşun İzotop Analizleri

Kurşun izotopu, maden eserlerin kaynaklarının tespit edilebilmesi için arkeolojide sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. (Pernicka 2014 ve kaynakçası) Çoğunluğu, müzede bulunan eserlerin Çorum Müzesi tarafından uygun görülenlerinden, kurşun izotopu için örnekleme yapılmıştır. Toplamda 42 adet eser örneklenmiş olup eser grupları içerisinde iğne, halka, tork, balta, boncuk, hançer, kulak tıkacı, küpe ve kâse (tek yekpare kurşun kâse örneği) yer almaktadır. Eserlerin analizleri Orta Doğu Teknik Üniversitesi Merkez Laboratuvarı Ar-Ge Ölçme Değerlendirme Merkezi'nde yapılmıştır. Kurşun izotop analiz sonuçları, 1300 civarında kaynağı içeren geniş bir veri tabanı içerisinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Delice Havzası Yüzey Araştırması kapsamında bazı bakır yatakları örneklenmiş (Bakır Dere, Öksen Deresi, Üçoluk) ve bu veri tabanının geliştirilmesine katkı sunulmuştur.

Sonuçların ilk değerlendirmelerine göre Resuloğlu'ndaki örneklerin tamamı Anadolu'daki cevher yatakları ile örtüşmüştür. Bu kaynaklar öncelikle Orta ve Doğu Karadeniz (Pontidler) ve Toroslar olarak iki ana grupta incelenmiş, ardından iki bölgedeki farklı grup kaynaklar değerlendirilmiştir.

Kurşun izotop sonuçlarına göre 42 adet eserin 22 adedi Orta Toroslarda Bolkardağ, Aladağ kaynakları ile örtüşmektedir. Birkaç örneğin sonuçları, Niğde ve Aladağlar ile uyumludur. Bu noktada bu grubun tamamı Orta Toroslar (Bolkardağ-Aladağ) olarak tespit edilmiştir. Özellikle tork ve fincan gibi tunç eserlerin çoğunluğunun bu bölge ile örtüşmesi ilgi çekicidir. Zira benzer tork örneklerinin gümüşten mamul olanları Kestel-Göltepe'den bilinmektedir (Yener 2000). Bunun dışında, Orta Toroslar ile örtüşen bakır, bakır-gümüş (1 adet), bakır-arsenik (1 adet), bakır-kalay-kurşun (1 adet) eser bulunmuştur. Sonuç olarak, kurşun izotopu ile analiz edilen 19 tunç eserin, 14 tanesi yani yaklaşık %74'ü Orta Toroslar kaynaklıdır. Bununla beraber aşağıda değinileceği gibi, kalay içeren eserlerin geri kalanı kuzeydeki kaynaklar ile örtüşmektedir.

Orta Toroslar grubu Bolkardağ ve Aladağ ile uyum içerisinde iken Karadeniz üç grupta incelenmiştir: 1) Yapraklı grubu, 2) Pontid grubu 3) Küre grubu. Yapraklı grubu içerisine Ankara, Çankırı, Çorum (Derekutuğun, Üçoluk, Bakırdere, Çağşak), Amasya ve Merzifon dahildir.⁴ Pontid grubu Sivas ve Tokat (Erbaa, vs.) etrafındaki zuhurları içermektedir. Küre grubu ise Kastamonu, Küre civarındaki zuhurları kapsamaktadır (Sayre vd. 2001).

4 Kaynakların bu gruplandırılmasında esas alınan yayım için bkz: de Jesus 1980.

Bu gruplandırma göz önüne alındığında ikinci etkin grup 11 örnek ile uyum gösteren Yapraklı grubudur. Bunu sırasıyla Pontid (7 adet) ve Küre (2 adet) izlemektedir. Örneğin arsenikli bakırdan üretilmiş ve Yıldırım (2011; 2019) tarafından Kuzey bölge ile tipolojik olarak ilişkilendirilmiş hançer (Etd. 1031) (Resim 1) Kastamonu kaynakları ile birebir uyum göstermiştir. Yapraklı grubunda ise sonuçlar yoğunlukla, Üçoluk ve Ankara ile uyumludur. Örneğin, tunçtan yapılmış olduğu saptanan diğer bir hançer (Etd. 1112), Yapraklı grubunda Ankara ile ilişkilidir (Resim 2). Bu sonuç, kalay içeren eserlerin bir bölümünün içeriğindeki bakırın kaynağının kuzey ile ilişkili olabileceği sonucunu beraberinde getirmektedir.

VİTRİFİYE BONCUKLAR ÜZERİNDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

Resuloğlu'nda 2016 yılında başlatılan arkeometrik çalışmaların bir etabını da gömme hediyesi olarak mezarlara bırakılan ve frit ve/veya fayans olarak tanımlanan boncuklar oluşturmaktadır (Resim 3). Mavi, açık mavi, açık yeşil ve beyaz renkli olan boncuklardan seçilen 26 adet örnek, minerolojik yapısını anlamak üzere ince kesit, kristal yapısı ve büyüklüklerini hesaplamak amacıyla XRD, mikroyapısını detaylı incelemek üzere EPMA-BSEI ve elementel bileşimini anlamak amacıyla ICP-MS olmak üzere bir yöntemler bütünü ile incelenmiştir. Elementel analizlerde (ICP-MS) dokuz major element yüzde 20, minör element ise ppm (milyonda bir) mertebesinde ölçülmüş ve hesaplanmıştır. İnce kesit, XRD ve EPMA-BSEI analizlerinden elde edilen ilk bulgular ışığında boncukların kuartz, kalsit ve jips içeren fayans boncukları olduğu belirlenmiştir.

Fayansın Tanımı ve Üretim Yöntemleri

Bu noktada MÖ 3. ve 2. bin yılda fayans olarak tanımlanan malzemenin günümüzdeki anlamından terminolojik olarak farklı olduğunu belirtmek gerekir. MÖ 3. ve 2. bin yılda fayans, topaklanmış (sinterlenmiş; İng. sintered) bir kuvars özün/gövdenin sır ile kaplanması ile elde edilir (Moorey 1985, 133). Fayans malzemelerini tanımlamak için bugüne kadar literatürde hamur, beyaz hamur, Mısır mavisini hamuru, Mısır fayansı ve sırlanmış frit gibi farklı isimler kullanılmış ancak bu durum terminolojik bir karışıklığın ve yayınlar arası uyumsuzluğun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Aynı malzeme farklı isimler kullanılarak tanımlanmış, bu da malzemeler arası benzerliklerin kurulmasında kopukluklara ve/veya eksikliklere sebep olmuştur. Benzeri terminolojik uyumsuzlukların önlenmesi amacıyla, bu çalışmada Stone ve Thomas'ın (1958, 38) fayans tanımı esas alınmıştır. Bu tanıma göre fayans çok ince olarak öğütülmüş ve küçük bir miktar alkali (soda), kireç veya ikisi ile beraber kaynaştırılmış kuvars parçalarıdır.

Fayans malzeme üretebilmek için içeriğindeki malzemeler topaklaşmalıdır. Bunu yapabilmek için malzemeler belirli bir sıcaklıkta belirli bir miktarı sıvılaşacak ve bu oluşan sıvı soğurken diğer malzemeleri birbirine bağlayacak kadar bir ergitme sağlanmalıdır (Brill 1970, 115). Hammadde olarak fayans (fayans topağı), elle serbest olarak veya bir kalıp yardımı ile şekillendirilebilir. Fayansın katılığı, kuru veya pişirilmiş olmasına göre değişir.

Fayansın yüzeyi sırlıdır. Sır (veya sırça), kabaca fayansın yüzeyine ayrı bir tabaka olarak uygulanan cam katmanıdır. Bu katman arkeolojik örneklerde genellikle oksitlenerek yok olur veya kısmen gözlemlenebilir. Bu sebeptendir ki uzman olmayanlar fayansı, frit veya hamur olarak tanımlayabilmektedir.

Sırrın fayans üzerine uygulanması üç farklı metot yardımıyla olabilmektedir:

Sırrın direkt uygulanması: Bu yöntemde sırrı oluşturan hammaddeler bir miktar su ile karıştırılarak bir bulamaç oluşturulur. Oluşturulan bu bulamaç, şekillendirilmiş obje üzerine bir fırça ile uygulanır veya obje bu karışıma daldırıp çıkarılır. Bulamacın ihtivasındaki su, fayans gövdenin delikli yapısı sayesinde emilir ve obje kuruyunca fırınlanır. Bu şekilde sır karışımı yüzeyde ergir ve yüzeyin sırlanmasını sağlar (Lucas ve Harris 1962, 172; Vandiver 1983; Tite vd. 1983). Bu yöntemle sırlanan eserlerde, homojen olmayan sır yüzeyi veya sır damlacıkları gözlemlenebilir (Moorey 1994, 184).

Efloresans: Bu yöntemde kuvars gövde ile sır bulamacı karıştırılır ve kuruması beklenir. Kuruma esnasında sır bulamacının içerisinde bulunan tuzlar yüzeye doğru ilerler ve bir katman oluşturur. Bu olaya efloresans denir. 850o C’de yükseltgen bir ortamda fırınlama ile sır yüzeye kaplanır (Noble 1969).

Sementasyon: Bu yöntemle fayans üretilirken öncelikle elde veya kalıpta hazırlanan fayans bir çeşit organik yapışkan ile karıştırılarak soda, silika, kireç ve istenilen rengi sağlayacak renklendirici metal oksiti içeren sır bulamacının içerisine gömülür ve yaklaşık 1000o C’de fırınlanır (Tite vd. 1983). Son yapılan araştırmalarda keçi ve/veya koyun gibi küçükbaş hayvanların tezекlerinin de alkali kaynağı olarak bu yöntemde kullanılabilceğı saptanmıştır ki şüphesiz tezek eski toplumlarda kolayca erişilebilecek bir kaynak olarak düşünölmelidir (Matin ve Matin 2016).

Fayansta renklendirici olarak genellikle metal oksitler kullanılır. Metal oksitler farklı yükseltgenme ve indirgenme ortamına sahip fırınlarda farklı renklerin oluşmasına sebep olur. Örneğın demir oksit yükseltgen ortamlarda pembe tonlarında renkler sağlarken indirgen ortamlarda mavi ve yeşil renk verir veya güçlü indirgen ortamda gri veya siyah renk sağlar (Kaczmarczyk ve Hedges 1983, 140; Moorey 1994, 185).

Resuloğlu Fayans Boncuklarının Üretim Yöntemleri

Resuloğlu fayans boncuklarının yüzeyinde gözle görülür bir sır tabakası (glaze) mevcut değildir. Bunun sebebi uzun süre toprak altında kalan bu boncukların sır tabakalarının çevresel koşullar sebebiyle bozunmasıdır. ICP-MS analizlerinde, renklendirici olarak ise %1-3.5 wt. arasında değışen oranlarda bakır kullanıldığı tespit edilmiştir. Yeşil renkli boncuklarda mavi renklilere oranla daha fazla bakır mevcuttur. Beyaz boncuklarda ise bakır oranı %0.7 wt.nin altındadır.

EPMA-BSEI ile mikro yapıları incelenen boncukların efloresans ve sementasyon yöntemleri ile yapıldığı belirlenmiştir (Dardeniz vd. baskıda). Efloresans yöntemi ile üretilen beyaz ve mavi boncuklarda, sır bulamacının içerisinde bulunan tuzların yüzeye doğru ilerlediğı görölmektedir. İç ve dış yüzeydeki sır katmanı çoğunlukla yok olmasına rağmen, BSEI görüntülerinde kalıntılar görölebilmektedir. Mavi renkli boncuklarda ise tüm kesitte devam eden renk üretimin efloresans yöntemi ile yapıldığı bir diğер göstergesidir (Tite vd. 2007, 1572). Yeşil renkli boncuğın kesitinde gözlemlenen camsı matris ve sır ile gövdenin ayrımının belirsizliğı sementasyon yöntemini teyit etmektedir (Behar vd. 2016, 612; Purowski 2020). Resuloğlu boncuklarında kullanılan sodanın kaynağının (mineral veya organik) belirlenmesi ise bozunan yapı sebebiyle mümkün olmamıştır.

Bu sonuçlara göre, Resuloğlu fayans boncuklarının üretiminde kuartz ve jips ile bakır oksit renklendiricilerin kullanıldığı belirlenmiştir. Bu hammaddelerin öğütölerek su

veya organik tabanlı bir bağlayıcı ile bir hamur yapıldığı, arasına saman veya benzeri bir malzeme konularak rulo haline getirildiği, akabinde en düşük 800-900°C derecede pişirildiği ve kesilerek şekillendirildiği anlaşılmıştır. Önerilen bu sıcaklık aralığı fayans üretimi ile uyumludur. Bu sıcaklık aralığı, boncuklarda rastlanan vitrifikasyonun 800°C’de başlaması ve renklendirici olarak kullanılan Cu_2^+ iyonlarının 900°C’de eriyerek matris içerisinde difüzyona uğraması (Hatton 2008, 153) sebebiyle en uygun sıcaklık seviyesidir. Boncuklarda tespit edilen jips, kimyasal formülünden anlaşılacağı üzere ($CaSO_4 \cdot 2H_2O$) sulu bir yapıya sahiptir. Molekül suyunun bir kısmını kaybederek alçıya (plaster of Paris) dönüşmesi için 80-110°C, tüm suyunu kaybederek CaSO dönüşmesi için 200°C sıcaklık gerekmektedir (Casby-Horton vd. 2015, 240). Resuloğlu’ndaki boncuklarda jips bulunması homojen olmayan, basit bir pişirme sürecine işaret etmektedir. Resuloğlu’nda bulunan fayans boncukları üretmek için gerekli olan bu sıcaklıklara ulaşmak için özel bir fırın ya da benzeri bir piroteknik yapı gerekmemektir. Boncukların yapısında rastlanan jips ve bakır oksitler, bölgede (ve Kızıllırmak Havzası boyunda) bolca bulunan hammaddeler ile uyumludur.

Resuloğlu fayans boncuklarının bir bölümü daha önce frit olarak tanımlanmıştır. Fayans, frit teknolojisinden hem elementel kompozisyonlar hem de pişirme sıcaklıkları gibi pek çok yönden farklılık gösterir. Mısır mavisi frit %61-69 wt. oranlarında değişen silika, %5 wt. mertebelerinde soda (sodyum) içermektedir. Mısır mavisi frit cuprorivaite ($CaCuSi_4O_{10}$) adı verilen bir bakır kalsiyum silikat minerali barındırmakta ve üretimi için yaklaşık 850-1000°C sıcaklıklara ihtiyaç duymaktadır (Tite vd. 1984; Hatton vd. 2003).

Mısır yeşili frit aynı zamanda turkuaz frit (Hatton 2005) veya açık mavi frit (Tite 1987) olarak adlandırılır ve %62-%80 silika, yaklaşık %11 soda içermektedir (Hatton 2008, 159). Mısır yeşili frite rengini veren ağırlıkça %1,5’den az bulunan bakır-wollastonit’tir [$(Ca, Cu)_3Si_3O_9$] (Schiegl 1992). Mısır yeşili fritin üretim sıcaklıkları ise yaklaşık 950- 1100°C civarındadır (Pagès-Camagna ve Colinart 2003).

Bu üretimsel farklılıklar sebebiyle ETÇ’de İç Anadolu’da bulunan benzer renkli boncukları frit olarak tanımlamak yanlıştır. Resuloğlu’nda tanımlanan fayans boncuklar ve üretim yöntemleri, bölgede bilinen ve yerel hammadde kaynaklarından faydalanan bir üretim modeline işaret etmektedir. Yerel hammaddeler ile bölgeye mahsus bir üretime dair işaretler, benzer şekilde Geç Kalkolitik Çamlıbel Tarlası boncukları için de önerilmiştir (Pickard ve Schoop 2013). Böylelikle Anadolu’da yerel hammaddeler kullanılarak vitrifiye eserlerin üretildiği hipotezi (Dardeniz 2016), Resuloğlu fayans boncuklarından elde edilen sonuçlarla desteklenmiş olmakla beraber henüz bir atölye saptanamamıştır.

ÖN SONUÇLAR

Resuloğlu’nda hem pXRF ile elementel karakterizasyonu yapıp hem de kurşun izotop yöntemi ile analiz edilen maden eserler, ETÇ III’te bölgenin maden ile hem üretim hem ticari ilişkisini anlamak ve tekrar değerlendirmek açısından son derece önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu sonuçları bu kısa rapor içerisinde, iki ana maddede toplamak gerekirse:

Kuzey Anadolu’da kullanılan alaşımlar ve uygulamalar bugüne kadar önerilenin çok ötesinde bir çeşitlilik sunmuştur. Resuloğlu, bir beyin idaresinde olduğu öngörülen, tarım ekonomisine dayalı ve yaklaşık 100–150 kişilik nüfusa sahip, nispeten küçük bir yerleşimdir (Yıldırım 2006; Arıkan ve Yıldırım 2018; Yıldırım 2019). 19 farklı eser tipine

ait 308 adet örneğin pXRF ile analizi, bakır, gümüş ve kurşun dışında, 18 farklı alaşımın üretildiğini/kullanımını göstermiştir. Bu çeşitliliğin kaynağı, yerel hammaddelere dayandığı gibi, kuzey ve güney ile güçlü ilişkiler göze çarpmaktadır. pXRF analizleri, kaynakların ne kadar çeşitli, peyzaja hâkimiyetin ve/veya erişimin ne kadar geniş çaplı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, bugüne kadar yalnızca kalayı esas alan çalışmaların bölgenin madencilik geçmişindeki karmaşıklığı (complexity) ve yerel ekonomiyi gözler önüne sermede ne kadar yetersiz kaldığı anlaşılmıştır.

Kurşun izotop sonuçları, Resuloğlu'nun hem kuzey hem de güney ile ne kadar sıkı ilişkiler içerisinde olduğunu analitik verilerle ortaya koymuştur. Arkeolojik malzemelerin (çanak çömlek, maden eser tipolojisi, vs.) değerlendirilmesi ile ETÇ III dönemi için önerilmiş olan bu ilişkiler (Yıldırım 2019 ve kaynakçası) ve özellikle Orta Toroslar ile uyum gösteren maden kaynakları, Kızılırmak Kavsisi içerisinde çok yönlü ve oldukça aktif ticari hatların ETÇ III'te varlığını ispatlamaktadır.

Resuloğlu vitrifiye boncuklarının bir yöntemler bütünü analizi, bu boncukların fayans olduğunu ve efloresans ve sementasyon teknikleri ile üretildiklerini literatürde ilk kez ortaya koymuştur. Boncuklarda tespit edilen bazı minerallerin bölge ile uyumu yerel üretimi ön plana çıkarmıştır. Renklendirici olarak kullanılan bakır oksitler ve pişirme sıcaklığı bakır madenciliği ile ilişkili olabilecek, mevsimsel ve yerel bir zanaatkârlık fikrini desteklemektedir (Dardeniz vd. baskıda).

Resuloğlu'nda bugüne kadar sürdürülen ve burada bir özet halinde sunulan çalışmaların bir bölümü yayımlanmıştır. Tüm pXRF ve kurşun izotop verilerini detaylı (elementel kompozisyon, alaşım oranları, alaşımların eserlere göre dağılımı, kurşun izotop grafikleri vs.) olarak içeren ve kapsamlı bir arkeolojik değerlendirmeyi de sunacak olan bilimsel yayınının hazırlığı ise sürmektedir.

TEŞEKKÜR

Başta Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Çorum Müzesi ve Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi olmak üzere, bu çalışmayı laboratuvar, ekipman ve teknik ekipleriyle destekleyen İstanbul Teknik Üniversitesi (TÜBİTAK 215K130 proje ile), Koç Üniversitesi ve İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'ne (5K fonu) teşekkürü borç biliriz. Bu çalışma kapsamında gerekli izinlerin sağlanması, eserlerin çalışılması esnasında gösterdiği emekler sebebiyle dönemin Çorum Müzesi Müdürü Dr. Önder İpek'e ve Uzman Resul İbiş'e, petrografik analizlerin ön sonuçlarını bizimle paylaşan Prof. Dr. Emin Çiftçi'ye teşekkürü borç biliriz. Yazar Dardeniz, bu çalışmaların bir bölümü kapsamında 2017–2018 yılları arasında ARIT ve ANAMED; 2019 senesinde Tübitak 2219 tarafından Doktora Sonrası Araştırma bursuyla desteklenmiştir.

Kaynakça

Arıkan, B. – Yıldırım, T.

2018 “Paleoclimate, Geology, Geomorphology, and Middle Holocene Settlement Systems in the Delice Valley of North-Central Anatolia”, *Journal of Field Archaeology* 43/8, 570-590.

Arık, R. O.

1937 Les Fouilles D'Alaca Höyük 1935, Ankara.

Behar, A. E. – Albaz, S. – Shai, I. – Maeir, A. M. – Greenfield, H. J.
2016 “Faience Beads from Early Bronze Age Contexts at Tell es-Safi/Gath, Israel”, *Journal of Archaeological Science: Reports* 7, 609-613.

Brill, R. H.
1970 “The Chemical Interpretation of the Texts”, R. H. B. Oppenheim – D. Barag – A. von Saldern A. (eds.), *Glass and Glass Making in Ancient Mesopotamia*, New York: The Corning Museum of Glass, 105-128.

Casby-Horton, S. – Herrero, J. – Rolong, N.A.
2015 “Chapter Four - Gypsum Soils - Their Morphology, Classification, Function, and Landscapes”, *Advances in Agronomy* 130, 231-290.

Dardeniz, G.
2016 “Vitreous Material Crafting in the Second Millennium BC: Glass, Faience and Frit Production at Tell Atchana, Ancient Alalakh”, Koç Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Dardeniz, G.
2020 “Why did the Use of Antimony-bearing Alloys in Bronze Age Anatolia Fall Dormant after the Early Bronze Age?: A Case from Resuloğlu (Çorum, Turkey)”, *PLoS ONE* 15/7: e0234563. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234563>.

Dardeniz, G. – Yıldırım, T.
2020 “Resuloğlu (Çorum, Turkey) Updated: Preliminary Results of pXRF Analysis of Metal Artifacts from the Early Bronze Age Cemetery”, F. Kulakoğlu – C. Michel – G. Öztürk (eds.), *Integrative Approaches to the Archaeology and History of Kültepe-Kaneş SUBARTU 45*, Kültepe International Meetings 3 Kültepe 4-7 August 2020, Brepols, Belgium, 141-161.

Dardeniz, G. – Yıldırım, T. – Yıldırım, C. – Çiftçi, E.
Baskıda “Techniques of Blue, Green, and White Faience Bead Production Used at the Early Bronze Age Central Anatolian Site of Resuloğlu”, *Archaeometry*, doi: 10.1111/arcm.12606.

Dardeniz, G. – Sipahi İ. T. –Yıldırım, T.
2019 “An Insight into Old Hittite Metallurgy: Alloying Practices at Hüseyindede (Çorum, Turkey)”, *Anatolian Studies* 69, 77-94.

De Jesus, P.
1980 *The Development of Prehistoric Mining and Metallurgy in Anatolia*, Oxford.

Hatton, G. D.
2005 “The Technology of Egyptian Blue”, University of Oxford, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Oxford.

Hatton, G. D.
2008 “Production of Egyptian Blue and Green Frits”, M. S. Tite – A. J. Shortland (eds.), *Production Technology of Faience and Related Early Vitreous Materials*, Oxford University School of Archaeology, Monograph: 72, Oxford, 147-185.

- Hatton, G. D. – Shortland, A. J. – Tite, M. S.
2003 “The Production Technology of Egyptian Blue and Green Frits from the Second Millennium BC Egypt and Mesopotamia”, *Journal of Archaeological Science* 35, 1591-1604.
- Kaczmarczyk, A. – Hedges, R. E. M.
1983 *Ancient Egyptian Faience*, Warminster.
- Koşay, H. Z.
1951 *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı, 1937-1939’daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, Ankara.
- Lucas, A. – Harris, J. R.
1989 [1962] *Ancient Egyptian Materials and Industries*, 4th Edition, London.
- Matin, M. – Matin, M.
2016 “Egyptian Faience Glazing by the Cementation Method Part 2: Cattle Dung Ash as a Possible Source of Alkali Flux”, *Archaeological and Anthropological Sciences* 8, 125-134.
- Moorey, P. R. S.
1985 *Materials and Manufacture in Ancient Mesopotamia: The Evidence of Art and Archaeology, Metals and Metalwork, Glazed Materials and Glass*, Oxford.
- Moorey, P. R. S.
1994 *Ancient Mesopotamian Materials and Industries: The Archaeological Evidence*, Winona Lake, Indiana.
- Noble, J. V.
1969 “The Technique of Egyptian Faience”, *American Journal of Archaeology* 73, 435-439.
- Özgüç, T.
1948 *Ön Tarih’te Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara.
- Pagès-Camagna, S. – Colinart, S.
2003 “The Egyptian Green Pigment: Its Manufacturing Process and Links to Egyptian Blue”, *Archaeometry* 45, 637-658.
- Pernicka, E.
2014 “Provenance Determination of Archaeological Metal Objects”, B. W. Roberts – C. T. Thornton (eds.), *Archaeometallurgy in Global Perspective Methods and Syntheses*, New York, 239-268.
- Pickard, C. – Schoop, U.-D.
2013 “Characterization of Late Chalcolithic Micro-beads from Çamlıbel Tarlası, North-Central Anatolia”, *Archaeometry* 55/1, 14-32.
- Purowski, T.
2020 “New Data on the Technology of Faience Production in Central Europe in the Early Bronze Age”, *Archaeometry* 62/3, 563-576.
- Sayre, E. V. – Joel, E. C. – Blackman, M. J. – Yener, K. A. – Özbal, H.
2001 “Stable Lead Isotope Studies of Black Sea Anatolian Ore Sources and Related Bronze Age and Phrygian Artefacts from Nearby Archaeological Sites. Appendix: New Central Taurus Ore Data”, *Archaeometry* 43, 77-115.

Schiegl S. – Weiner, K. L. – El Goresy, A.

1992 “The Diversity of Newly Discovered Deterioration Patterns in Ancient Egyptian Pigments: Consequences to Entirely New Restoration Strategies and to the Egyptological Colour Symbolism”, *Material Research Society* 267, 831-858.

Stone, J. F. S. – Thomas, L. C.

1958 “The Use and Distribution of Faience in the Ancient East and Prehistoric Europe”, *Proceedings of the Prehistoric Society* 22, 37-84.

Tite, M. S. – Freestone, I. C. – Bimson, M.

1983 “Egyptian Faience: An Investigation of the Methods of Production”, *Archaeometry* 25, 17-27.

Tite, M. S. – Bimson, M. – Cowell, M. R.

1984 “Technological Examination of Egyptian Blue”, J. B. Lambert, (ed.), *Archaeological Chemistry III American Chemical Society Advances in Chemistry Series No. 205*, Washington, DC, 215-242.

Tite, M. S.

1987 “Characterisation of Early Vitreous Materials”, *Archaeometry* 29, 21-34.

Tite, M. S. – Manti, P. – Shortland, A. J.

2007 “A Technological Study of Ancient Faience from Egypt”, *Journal of Archaeological Science* 34, 1568–1583.

Vandiver, P. B.

1983 “Glass Technology at the Mid-second-millennium BC Hurrian site of Nuzi”, *Journal of Glass Studies* 25, 239-47.

Yener, A.

2000 *Domestication of Metals, The Rise of Complex Metal Industries in Anatolia*, Leiden.

Yıldırım, T.

2005 “Resuloğlu İlk Tunç Çağ Mezarlık Kazısı”, *TÜBA-AR* 8, 172-174.

Yıldırım, T.

2006 “An Early Bronze Age Cemetery at Resuloğlu, near Uğurludağ, Çorum. A Preliminary Report of the Archaeological Work Carried out between Years 2003-2005”, *Anatolia Antiqua* 14, 1-14.

Yıldırım, T.

2011 “Resuloğlu Kazısı ve Anadolu Arkeolojisine katkıları”, *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu* 1, 11-28.

Yıldırım, T.

2019 “Yeni Araştırmalar Işığında Kuzey Anadolu Erken Tunç Çağı Maden Sanatı ve Çevre Kültürlerle İlişkiler”, V. Şahoğlu – M. Şevketoğlu – Y. H. Erbil (eds.), *Kültürlerin Bağlantısı: Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar Eski Yakınoğlu’da Ticaret ve Bölgearası İlişkiler, Anadolu Ek Dizin I.4*, Ankara, 147-163.

Yıldırım, T. – Zimmermann, T.

2006 “News from the Hatti Heartland – The Early Bronze Age Necropoleis of Kalınkaya, Resuloğlu, and Anatolian Metalworking Advances in the Late 3rd Millennium BC”, *Antiquity*, Antiquity Project Gallery 80/309, URL: <http://www.antiquity.ac.uk/ProjGall/zimmerman/index.html>.

Zimmermann, T. – Yıldırım, T.

2008 “Three Best to Have in Plenty – Rethinking Central Anatolian Early Bronze Age Alloying Traditions”, Ü. Yalçın – H. Özbal, A. G. Paşamehmetoğlu (eds.), *Ancient Mining in Turkey and the Eastern Mediterranean*, Atılım University Publications, Ankara, 87-97.

Resim 1: Etd. 1031 nolu arsenikli bakırdan yapılmış hançer (© Resuloğlu Kazıları Arşivi). Kurşun izotop analizleri Kastamonu-Küre ile uyum göstermektedir.

Resim 2: Etd.1112, tunçtan hançer parçası (© Resuloğlu Kazıları Arşivi). Muhtemel kaynağı Yapraklı grubu (Ankara) olarak tespit edilmiştir.

Resim 3: 7505, 7512 ve 7522 envanter numaralı kolyeler. Farklı renklerdeki vitrifiye boncukların yanı sıra, akik ve madenden boncuklar da kolyelerde görülebilmektedir (© Resuloğlu Kazıları Arşivi).

ALACA HÖYÜK KIRMIZI-SİYAH AÇKILI MAL GRUBUNUN MÖ. 4. BİNYIL YUKARI FIRAT BÖLGESİ ÇANAK ÇÖMLEK ÜRETİMİ İLE İLİŞKİSİ: ESKİ BİR KONUNUN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Hülya ÇALIŞKAN AKGÜL**

Özet

“Kırmızı-Siyah Açkılı Çanak Çömlek” tanımı, aslında, Doğu Anadolu ve Transkafkasya bölgelerinde, MÖ. 3. Binyıl boyunca etkin olan kültürü karakterize eden bir mal grubu için kullanılmaktadır. Söz konusu tanım Orta-Kuzey Anadolu için oldukça yabancı gibi görünse de Kırmızı-Siyah Açkılı çanak çömlek grubu, bölgede gerçekleştirilen pek çok kazı yerinde belgelenmiştir. El yapımı ve mineral katkılı olan bu tür çanak çömlek buluntuların en önemli özelliği, iç ve dış yüzey renklerinin farklı olmasıdır ki bu farklılık kapların kesitlerinde de görülmektedir. Çanak gibi açık formlarda iç yüzey siyah renkte ve parlak açkılı, çömlek gibi kapalı formlarda ise dış yüzey siyah renkte ve parlak açkılıdır. Kap formlarına bağlı olarak siyah ve parlak açkılı yüzeyin yer değiştirmesi olgusu özellikle Yukarı Fırat Vadisi’ndeki yerleşimlerin Geç Kalkolitik tabakalarında saptanan Kırmızı-Siyah Açkılı çanak çömlek repertuarının karakteristik özelliğini oluşturmaktadır. İki bölge arasında söz konusu seramik grupların yapım ve üretim teknolojisinde saptanan bu benzerlik kap formlarında da tespit edilmektedir. Kırmızı-Siyah Açkılı çanak çömlek grubunun Alaca Höyük’teki varlığı ve bu mal grubunun Yukarı Fırat Vadisi Geç Kalkolitik Dönem çanak çömlek üretimi ile ilişkisi, Orta-Kuzey Anadolu Kalkolitik Dönem kronolojisinin yeniden değerlendirilmesi bakımından da büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada güncel Alaca Höyük verileri ışığında Kırmızı-Siyah Açkılı Mal grubunun MÖ.4. Binyıl Yukarı Fırat Bölgesi çanak çömlek repertuarındaki izleri ve bunun nedenleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta-Kuzey Anadolu, Alaca Höyük, Kırmızı-Siyah Açkılı Mal, Yukarı Fırat Bölgesi, Arslantepe, Geç Kalkolitik

Abstract

Definition of “Red-Black Burnished Ware”, in fact, is used for a group of ware, which characterized the dominant culture during 3rd millennium BC in eastern Anatolia and Transcaucasia. This term, although being unfamiliar to north-central Anatolia, this ware has been documented in several excavation sites through out the region. The most striking feature of this hand-made and mineral-added ware is the bi-chromatic pattern observed on inner and outer surfaces, which can also be seen on the sections of the pots. The inner surface in open forms such as bowls is black and brightly burnished, while the outer surface in closed forms such as pots, is black and brightly burnished. Related to the forms of the pots, switching of black and burnished surfaces is the characteristic of

* Bu makale Sapienza University of Rome, Department of Antiquities, PhD School of Archaeology’de Prof. Marcella Frangipane danışmanlığında gerçekleştirilen “East Anatolian Red-Black Burnished Ware and Central Anatolian Relations at the end of the 4th and the beginning of the 3rd Millennium BC” adlı doktora tezine dayandırılarak hazırlanmıştır. Çalışkan Akgül 2013.

** Dr. Öğr. Üyesi Karadeniz Teknik Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Trabzon hulyaakgul@ktu.edu.tr

this ware, which was obtainede specially from the Late Chalcolithic level of the upper Euphrates valley. Concerning the setworegions, similarity in ceramic production can also be seen in vessel forms. The presence of this ware in Alaca Höyük and the relation ship of this ware with the Late Chalcolithic period of the upper Euphrates valley pottery production are of great importancefor re-evaluating the chronology of north-central Anatolian chalcolithic period. Aim of this paper is to address the effect of theRed-Black Burnished Ware on the upper Euphrates valley's 4th millennium BC pottery production in the light of recent data from Alaca Höyük and to clarify there asons of this interaction between the set woregions.

Keywords: North-Central Anatolia, Alaca Höyük, Red-Black Burnished Ware, Upper Euphrates Valley, Arslantepe

Giriş

Kızılırmak Havzası içinde yer alan Alaca Höyük, Orta-Kuzey Anadolu prehistoryası için en önemli referans noktalarından birini oluşturmaktadır (Harita 1). Höyük stratigrafisinde “Kalkolitik Döneme” tarihlenen IV. tabakanın 14-9. yapı katları, 1935, 1936, 1940-48 ve 1963-67 yıllarındaki kazı sezonlarında ortaya çıkarılmıştır (fig. 1). M. Koşay'ın yayınladığı ana kesit çiziminde Kalkolitik Çağ tabakalarının tepenin orta kısmında yükseldiği görülmekteyse de bu konuda ayrıntılı bir bilgi verilmemiştir. 1935 yılında, R.O. Arık yönetiminde yapılan ilk kazıda Kalkolitik Çağ tabakaları 14-9 numaraları ile verilmiş, daha sonraki yayınlarda ise IV. tabaka yapı katları 12-9 olarak ilan edilmiştir (Koşay 1938, 150-157; Koşay ve Akok 1966, 5). Kazılar sırasında 9. yapı katı ile birlikte çanak çömlek geleneğinde farklılaşmanın başladığı ve saptanan eserlerin Alişar Höyük Kalkolitik buluntular ile büyük benzerlikler taşıdığı belirtilerek, 9-12. yapı katları “Kalkolitik” döneme tarihlendirilmiştir (Koşay 1938, 150).

Alaca Höyük Geç Kalkolitik yapı katlarından elde edilen mimari, kazılan alanların küçük olması nedeniyle oldukça yetersizdir. Yerleşimde ana toprağa L-LII/54 plankarelerinde ulaşılmıştır. 9. yapı katı ile başlayan Geç Kalkolitik buluntuları aynı alanda 15. tabakadaki ana toprağa ulaşılması ile son bulur (Koşay 1938, 150-157). 1940-48 yıllarında, kuzey alanda bulunan XLV-XLVIII/52-56, 1963-67 kazı sezonlarında ise höyüğün nispeten güneyinde yer alan XLIV-XLVI/44-46 plankareleri kazılmış ve Geç Kalkolitik yerleşim düzeni ile ilgili göreceli olarak daha detaylı sonuçlar elde edilmiştir. Kuzey alanda gerçekleşen 1940-48 yıllarındaki kazılarda 12-9. yapı katlarının kesilmeksizin birbirini takip ettiği ve Geç Kalkolitik'in, 2. tabakaya ait Hitit yapılarının altında saptandığı belirtilmektedir.¹

Geç Kalkolitik'in saptandığı kuzey ve güney alanlarının arasındaki bağlantıyı anlayabilmek için XLII/50 alanında bir sondaj çalışması yapılmıştır. Bu alanda, 9. tabakaya ait G1 mezarı tespit edilmiştir (fig. 1). Boyutları, 2,50 x 2,25 m olan mezarın içinde iki erkek gömü vardır. Fotoğraflardan iki gömünün, sıvalı bir platform üzerine ve mezarın ortasına yerleştirildiği görülmektedir. Gömüler doğu-batı doğrultusunda, hocker biçiminde yerleştirilmiştir. Gömülerden birinin ayaklarının kenarında, odanın güneydoğu

¹ Söz konusu alanda 2. tabaka Hitit yapılarının, İlk Tunç Çağı yapılarını tahrip ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle 2. tabakanın altında “Kalkolitik” dönem tabakaları saptandığı belirtilmektedir. Koşay ve Akok 1966, 5.

köşesinde bir köpek iskeleti bulunmaktadır. Mezar hediyeleri olarak birkaç tip meyvelik ve kazıma bezemeli, siyah açkılı küçük bir çömlek saptanmıştır. Mezarda bulunan çanak çömleklerin benzerlerinin diğer alanlardaki 9. tabakada da saptandığı bildirilmektedir. Mezardaki kaplar gömülerin güneyine, duvar boyunca yerleştirilmiştir (Koşay ve Akok 1966, Lev. 146; Gürsan Salzman 1992, 103-104).

9. yapı katının saptandığı güney alanda tespit edilen mimaride, odaları bölme duvarları ile bölümlere ayrılan çeşitli mekanlar görülmektedir. Odanın önündeki avluda, girişe yakın bir konumda ocak bulunduğu bildirilse de H.Z. Koşay ve M. Akok tarafından yapılan çizimlerde, söz konusu avlunun tabanına kazılmış bir mezar olduğu görülmektedir (Gürsan-Salzman 1992; 58; Koşay ve Akok 1966, Lev. 143). G3 olarak tanımlanan basit toprak mezarda, ahşap bir platform üzerine yerleştirilmiş bir erkek gömünün doğu-batı doğrultulu olduğu ve bir bezle sarıldığı belirtilmektedir (Gürsan-Salzman 1992). Söz konusu odanın hemen güneyinde, içinde bir ocak bulunan başka bir mekân daha saptanmıştır. Her iki mekân bir duvarı paylaşmaktadır.

Genel olarak 9. ve 11. yapı katlarının mimari planlarında, taş temel üzeri kerpiç tuğla kullanılarak yapılan iki odalı dörtgen plana sahip evler görülmektedir (Koşay ve Akok 1966, Lev. 142).

12. yapı katı, bu kata tarihlenen iki gömü nedeniyle önem kazanır. Alaca Höyük yayınlarında mezarların tam yeri belirtilmese de Gürsan-Salzman tarafından bunların konumları hakkında daha detaylı bilgiler sunulmaktadır (Gürsan-Salzman 1992, 102). XLVI/54 plankaresinde yer aldığı belirtilen (fig. 1) ve basit toprak gömü olan G2 mezarının, iyi konumda bulunmasına rağmen boyutları bilinmemektedir. Kazar tarafından yapılan yorumda, fazla derinde olmayan yerleşim kalıntılarının kuzeybatı köşesinde mezar çukuru bulunduğu, bunun bir çocuğa ait olduğu, gövdenin sağ tarafına, kuzey-güney doğrultulu ve hocker biçimde yatırıldığı belirtilmektedir. Bakır bilezik ve helezoni küpeden oluşan ölü hediyeleri gömünün bileğinde ve kulağının kenarında saptanmıştır (Koşay 1938, 154; Gürsan-Salzman 1992, 102). 1936 yılı raporunda, kazı alanının güney kenarında, kötü bir durumda bulunan bir başka mezardan daha (G4) söz edilmektedir. LI/53 plankaresinde yer alan oda mezar içinde 1 erkek ve 1 çocuk gömüsü vardır. Üzeri yassı taşlarla kapatılmış olan bu mezar, Koşay ve Akok'a göre İlk Tunç Çağı krali mezarlarda görülen oda mezar geleneğinin en erken örneğini verir (Koşay 1938, 154; Gürsan-Salzman 1992, 103-104). Sadece erken dönem yayınlarda dile getirilen ve "Kalkolitik" dönemin son yapı katı olarak tanımlanan 14. yapı katı için sadece yanmış kerpiçlerden ve ahşap hatıl deliklerinden bahsedilmiştir (Koşay 1938, 157).

Alaca Höyük 2011-2012 kazı sezonlarında, yerleşimdeki tabakalaşma hakkında daha detaylı sonuçlara ve en erken dönem tabakalara ulaşabilmek adına geliştirilen yeni bir strateji ile yeni alanlarda çalışılmaya başlanmıştır (fig. 1). 1940-48 ile 1963-67 yıllarında kazılan alanların ortasında kalan XLII-XLVI/48-52 plankare isimleri, 2012 yılındaki yeni bir karelaç çalışması nedeniyle H4(24) ve H4(25) olarak değiştirilmiştir.

Aslında Alaca Höyük Kalkolitik Dönem ile ilgili sahip olduğumuz bilgiler oldukça parçalı bir durumdadır. Ancak seramik repertuarının yeniden incelenmesi ve yeni dönem kazı çalışmaları ile elde edilen veriler, söz konusu dönemdeki dinamiklerin bölgede daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Alaca Höyük “Kalkolitik” Dönem Çanak Çömlek Geleneği: Yeni Değerlendirme

Alaca Höyük IV. tabakanın 14-9. yapı katlarından elde edilen çanak çömlek buluntular nicelik olarak oldukça küçük bir grubu oluşturmakta ve çoğunlukla buluntu yeri ve durumu bilinmemektedir. Günümüzde müzelerde, seçilmiş özel bir grup çanak çömlek buluntu yer alır ki bunların da sadece karakteristik özellik gösteren tipleri yayımlanmıştır. Yayımlanan kaplardan 9. yapı katı G1 mezarında saptanan örneklerin dışındakilerin hangi yapı katı ya da mimari konteksile ilişkili oldukları hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Her bir kazı döneminde saptanan çanak çömlek buluntular genel form ve mal grubu özelliklerine dayanılarak gruplandırılmış ve “İlk Tunç Çağı”, “Bakır Çağ” ve “Kalkolitik” gibi genel kronolojik ve kültürel dönemlere tarihlendirilmiştir (Koşay 1938; KoşayveAkok 1966; Koşay veAkok 1973).

Kalkolitik dönem çanak çömlek buluntular monokrom kaba yapımlarla karakterize edilmektedir. 14-9. yapı katlarında çoğunlukla kaba kum katkılı, siyah ya da grimsi siyah renkte, iyi açkılı eserlerin saptandığı, üst tabakalarda ise bu mal grubunun azaldığı rapor edilmiştir. Tüm seramik repertuarı içinde küçük bir grup kazıma, noktalama, boya ve kabartma bezeme türlerine sahiptir. Ayrıca Kalkolitik dönem çanak çömlek buluntu grubu içinde küçük bir grubun Kırmızı-Siyah Malı oluşturduğu; Kırmızı Astarlı Mal grubunun ise aynı mal grubunun İlk Tunç Çağı örneklerinden daha kaba yapım ile karakterize olduğu belirtilmektedir (Koşay 1938, 150, 157).

Yukarıda söz edildiği gibi erken dönem Alaca Höyük yayınlarındaki çanak çömlek analizleri oldukça genel ifadelerle yapılmış, kapların çoğu çizimler halinde yayımlanmış ancak kazı raporlarında tartışılmamıştır. Modern kazı tekniklerinin uygulanmasından çok daha önceki bir evrede yapılan erken dönem kazı çalışmaları sırasındaki seramik tarihlleme yöntemi ise Alişar Höyük’te tespit edilen buluntularla yapılan karşılaştırmaya dayanmaktadır.

Alaca Höyük seramik repertuarı içinde yer alan bazı form (fig. 2: a-d) ve kazıma bezemeler kesinlikle Büyük Güllücek repertuarını işaret eder. Ne yazık ki tabakaları belirlenmeyen bu kapların en büyük özelliği genelde omurgalı formlardan oluşması ve kazıma ve/veya dolgu bezemeli olmasıdır. Ayrıca omurga üzerinde yer alan boynuz ya da hayvan biçimli kulplar da önemli ayrıntılardır. Ancak bu grup, Geç Kalkolitik’in sonuna tarihlenen bir buluntu grubunda yer alması bakımından, ikincil bir bağlam içinde değerlendirilmektedir (Koşay ve Akok 1966; Thissen 1993, 209; Schoop 2005a, 38-43; During 2016, 252). Burada belirtilmesi gereken konu, oldukça karakteristik özellikler gösteren Büyük Güllücek karakterli seramik buluntu grubunun, bölgedeki diğer yerleşim yerlerinde saptanmamış olmasıdır.

Erken dönem yayımlarda, sadece çizimler halinde verilen seramikler arasında, çömleğin alt tarafında bir delik ve deliğin altında hilal biçimli bir akıtacağı (fig. 2: e) olduğu parçalar da yer alır (Koşay ve Akok 1966, Lev. 62: 59-61). Bu türde akıtacaklar çok daha ayrıntılı bir biçimde Büyük Güllücek, Yarıkkaya-Plato ve Çamlıbel Tarlası (MÖ. 3590-3470 cal) seramik envanterinden bilinmekte ve tereyağı üretimi ile ilişkilendirilmektedir (Koşay ve Akok 1948, Lev. CI, fig. 39, CVII, fig. 47; Schoop 1998, 28, Şek. 2; 2005a, Taf. 28: 1-4).

Seramik çizimlerinde dikkati çeken bir diğer örnek ise kabartma bezemeli bir parçadır (fig. 2: f). Bölgede sık görülmeyen kabartma spiral motif kuzeydoğu Anadolu’da

yer alan Sos Höyük VA (MÖ 3500-3105 cal. 2 sigma) seramik envanterini hatırlatmaktadır (Kiguradze ve Sagona 2003, 73, fig. 3.28: 5). Kuzeydoğu Anadolu Geç Kalkolitik seramik envanteri ile benzerliklerin saptandığı tek yerleşim Alaca Höyük değildir. Çadır Höyük verileri de Kızılırmak Havzası ile Kuzeydoğu Anadolu arasındaki etkileşimin geçerliliğini vurgular nitelikte buluntulara sahiptir (Steadman vd. 2007, 400).

Alaca Höyük 2012 yılı çalışmalarında siyah ve parlak olan dış yüzeyi, paralel hatlar, bantlar ve daire motifleri ile dolgu bezeli ve içe kapanan ağızlı çömlek parçaları saptanmıştır (fig. 2: g). Alaca Höyük örneği bezeme tekniği, motif ve kap tipi bakımından Çamlıbel Tarlası III/IV (M.Ö. 3590-3470 cal) ve Yarıkkaya-Plato'da saptanan örnekleri hatırlatır (Schoop 2015, 60-61). İlginç bir diğer buluntu, kurbağa motifli kabartma bezemeli seramik parçasının bulunmasıdır (fig. 2: h). Köşk Höyük II ve III. katlarda saptanan kabartma bezemeli parçaları hatırlatan bu örnek (Öztan 2002, 66, res. 13) Alaca Höyük'ün en erken yapı katlarının, düşünülenden çok daha erken bir döneme tarihlenebileceğinin ipuçlarını vermesi nedeniyle ilgi çekicidir.

Alacahöyük MÖ. 4. Binyıl Kırmızı-Siyah Açıklı Malı

Kızılırmak Havzası'nın Erken ve Orta Kalkolitik çanak çömlek envanterinde ortaya çıkan tablodaki en önemli özellik el yapımı, koyu renk yüzü ve mineral katkılı bir seramik geleneğinin olmasıdır (Schoop 2005b; Steadman vd. 2008, 63). İşte bu gelenek içinde, MÖ 5. Binyılın başına tarihlendirilen Büyük Güllücek'te, kapların formlarına göre siyah ve açıklı yüzeyin yer değiştirmesi olgusu saptanmaktadır. Höyükte, Frig kalıntılarının altındaki 1 metrelik boşluğun ardından Kalkolitik döneme tarihlendirilen tabakada iki yapı katı saptanmıştır (Koşay ve Akok 1948, 471-473; 1957: 1-2). Her iki yapı katında saptanan çanak çömlek buluntular birlikte değerlendirilmiş ancak buluntuların durumu ve saptandığı alanlar hakkında bilgi verilmemiştir. Toplamda 19.856 parça incelenmiş ve mal gruplarına ayrılmıştır. Saptanan mal gruplarında kapların yüzey renkleri ve kaplar üzerindeki çeşitli bezemeler göz önünde tutulmuştur. Bu ayrıma göre Kalkolitik dönem çanak çömlekleri 6 gruba ayrılmakta, bu grupların içinde yer alan Kırmızı-Siyah Açıklılar ise “dışı kırmızı içi siyah” ve “içi kırmızı dışı siyah” olarak 2 gruba ayrılmıştır (Koşay ve Akok 1948, 473; 1957,8). Yüzeylerdeki renk değişiminin kapların kesitlerinde de gözlemlendiği vurgulanmaktadır (Schoop 2005a: 44-47). Kızılırmak Havzası'nda saptanan bu durum ayrıca Orta Anadolu'nun güneyinde de kayıtlara geçmiştir. Yine Orta Kalkolitik döneme tarihlendirilen Güvercinkayası (MÖ. 5210-4810 cal.) seramik envanteri, iki renkli pişirim tekniğine sahip çanak çömlek buluntular bakımından önemlidir (Gülçür 2004, 142).

Alaca Höyük yayınlarında, Bakır Çağı'nın en derin yapı katından sonra, yani 8. yapı katının ardından, çanak çömleğin değiştiği ifade edilmektedir. Bu tabakalarda içi siyah dışı kırmızı olan bir seramik çeşidinin saptanmaya başladığı rapor edilmektedir (Koşay 1938, 150, 170). Yayınlarda, çanak çömlek listelerindeki açıklamalarda “her iki yüzeyi siyah perdahlı” ya da “çömleklerde dışı perdahlı siyah içi kırmızı alacalı”, “çanaklarda içi siyaha yakın gri, dışı koyu kırmızı ve dalgali” tanımları kullanılmıştır (Koşay ve Akok 1966, 92-93). Dolayısıyla erken dönem çalışmalarda dahi, Alaca Höyük çanak çömlek buluntuları içinde kapların iç ve dış yüzeylerinin farklı renkte olmasına dikkat edildiği anlaşılmaktadır.

En karakteristik özelliği el yapımı, mineral katkılı ve koyu renk yüzü olan çanak

çömlek buluntular üzerinde yeniden yapılan incelemeler, hamur özellikleri ve yüzey işlemleri bakımından birbiri ile ilişkili üç grubu ortaya koymaktadır.

Birinci grubu Monokrom Açıklı Mal oluşturur (fig. 3: a-c). Çoğunlukla kahverengi, kızılımsı kahverengi, grimsi kahverengi olan kaplar üzerinde yer yer siyah alacalanma gösteren örnekler de mevcuttur. Ancak genel olarak kapların yüzeylerinde koyu renk hâkimdir. Hamur mineral ve bitkisel katkıdır. Küçük beyaz tanecikler (olasılıkla kireç), taşçıklar ve gümüş renkli mika tanecikleri kesitlerde oldukça belirgindir. Hamur biraz gözenekli bir yapıya sahiptir. Kapların boyutuna bağlı olarak katkı boyutu değişir. Kapların özellikle dış yüzeyleri parlak açıktır. Hatta bazı örneklerde açık neredeyse kalın bir tabaka oluşturacak biçimdedir. Topuz ve hayvan başlı tutamaklar (fig. 2: a-d), konveks çanaklar (fig. 4: b-c), meyvelik olarak tanımlanan yüksek kaide üzerindeki çanaklar (fig. 4: g) ve kulplu küçük çömlekler (fig. 4: m-p) bu mal grubu içinde saptanan formlar arasında yer almaktadır. Formların yanı sıra kapların üzerinde, beyaz boya bezeme, kazıma-noktalama ve kabartma bezeme türleri görülmektedir.

İkinci grup Siyah Açıklı Mal grubudur ve kapların her iki yüzeyi siyah ya da kızılımsı siyah renktedir. Hamur yoğun mineral, az ve ince bitkisel katkıdır. Kapların kesitlerinde gözlenen gümüş renkli mika ve beyaz tanecikler oldukça belirgindir. Dış yüzeylerde görülen açık parlak ve homojendir. Bu mal grubu içinde saptanan formlar arasında tronco-konik ve konveks çanaklar (fig. 4: a), meyvelikler (çanak ve kaide) (fig. 4: f, i), S profilli küçük çömlekler (fig. 4: k) ve dar ve uzun boyunlu çömlekler (fig. 4: t) yer almaktadır. Özellikle küçük boyutlu kapların hamurları sert ve gözeneksizdir. Dış yüzeyleri kazıma ve dolgu bezemeli örnekler mevcuttur (fig. 3: e).

Son grubu oluşturan Kırmızı-Siyah Açıklı Mal yoğun mineral katkıdır. Ancak bazı örneklerde az miktarda ince bitkisel katkı izlerini görmek de mümkündür. Bunların yanı sıra, diğer gruplarda olduğu gibi, beyaz tanecikler (olasılıkla kireç ve kuvarz) ve gümüş renkli mika tanecikleri de vardır. Gözenekli olmayan hamur sert yapıdadır. Özellikle siyah yüzeyler iyi açıktır. Kaplardaki siyah yüzeylerin konumu, kapların formu ile ilişkilidir. Çanak gibi açık formların iç yüzeyi, çömlek gibi kapalı formların ise dış yüzeyleri siyah renktedir ki bu farklılık kapların kesitlerinde de görülmektedir. Dolayısıyla kapların formlarına göre siyah ve parlak yüzeylerin yer değiştirmesi olgusu Alaca Höyük'te kesinlikle tespit edilmektedir. Çanaklarda iç yüzeyde siyah üzerine açık beyaz boya bezeme, bir adet çömlekte ise dış yüzeydeki siyah zemin üzerine kırmızı renkte boya bezeme (fig. 3: d) uygulanmıştır. Bu mal grubunda tronco-konik ve konveks çanaklar, kısa kaideli S profilli çömlekler (fig. 4: r) ve S profilli çömlekler (fig. 4: s) saptanan formlar arasında yer alır.

Söz konusu mal grubunun kökeninin, bölgenin kendi mal grupları olan koyu yüzlü ve mineral katkılı seramik geleneğinde aranması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu gelenek MÖ. 4. Binyılın sonunda, Yukarı Fırat Bölgesi yerleşimlerinde benzer üretim tekniği ve formları ile birlikte Geç Uruk ile ilişkili tabakalarda karşımıza çıkar.

MÖ. 4. Binyıl Yukarı Fırat Bölgesi Seramik Repertuarında Orta-Kuzey Anadolu Özellikleri

“Kırmızı-Siyah Açıklı Mal” tanımı ilk defa Braidwood tarafından, Amuk kazıları sırasında kullanılmıştır (Braidwood ve Braidwood 1960, 518-519). Doğu Anadolu Bölgesi'nde özellikle MÖ. 3. Binyıl boyunca gözlenen Karaz/Kura-Aras/KhirbetKerak

ve Erken Transkafkasya olarak saptandığı bölgeye göre farklı tanımlanan İlk Tunç Çağı kültürünün karakteristik bir seramik grubudur (Palumbi 2008; Işıklı 2011).

Yukarı Fırat Bölgesi'ndeki Arslantepe ve Tepecik yerleşmelerinin MÖ. 4. Binyıl tabakalarında, seramik repertuarına kesinlikle yabancı bir üretim tarzı ve yeni formlar tespit edilmeye başlanmıştır. Formların Transkafkasya yerine daha çok Orta-Kuzey Anadolu örnekleri ile olan benzerliği daha 1970'li yıllardan itibaren dikkat çekici olmuştur (Arsebük 1974, 112-113; Esin 1976, 107; Frangipane ve Palmieri 1983, 355-361; Palumbi 2008). 50 yılı aşkın süredir Arslantepe'de gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda elde edilen veriler daha MÖ. 4. Binyılın ikinci yarısında görülmeye başlanan Kırmızı-Siyah Açıklı seramiklerin hem üretim biçimi hem de form bakımından özellikle Alaca Höyük ve Alişar Höyük ile büyük bir benzerliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur (Frangipane ve Palmieri 1983; Palumbi 2008; Çalışkan Akgül 2012; 2013). Her iki yerleşimde saptanan bu mal grubunun en önemli özelliği yüzeylerdeki siyah ve kırmızı renklerin, kapların formlarına bağlı olarak yer değiştirmesidir. Çanak gibi açık formlarda iç yüzey siyah renkte ve parlak açıklı iken, çömlek gibi kapalı formlarda dış yüzey siyah renkte ve parlak açıklıdır. Bu durum kesinlikle Orta-Kuzey Anadolu örnekleri ile benzer estetik anlayışının var olduğunu ve yine benzer seramik pişirme tekniğinin uygulandığını göstermektedir. Kapların pişirilmesi ile elde edilen bu renk farklılığı söz konusu seramik grubunun tanımlanmasında belirleyici olmaktadır. Yukarı Fırat Bölgesi'ndeki bu buluntu grubunun bir diğer karakteristik özelliği, Kızılırmak Havzası yerleşmelerinde gözlemlendiği gibi, el yapımı ve mineral katkılı olmasıdır. Sözü edilen dönemde, Arslantepe ve Tepecik seramik repertuarının çoğunluğunu, Mezopotamya kökenli, açık renkli, bol saman katkılı ve çark yapımı kaplar oluşturmaktadır (Esin 1982; Trufelli 1997, 16-19). Arslantepe VIA sarayında oldukça sınırlı bir kullanım döngüsüne sahip olan bu kaplar çoğunlukla kulplu ya da kulpsuz konik kaseler (fincanlar), yine kulplu ya da kulpsuz çömlekçikler ve özellikle tapınaklarda, altar ya da podyuma yakın bir konumda saptanan meyveliklerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu mal grubunda gözlenen kaplar çoğunlukla küçük ölçekli kaplardır. Ayrıca, az sayıda bulunan büyük boyutlu kaplar üzerinde yapılan makroskopik gözlemler, parçalar üzerinde ikincil pişirim izlerinin olmadığını ortaya koymaktadır. Arslantepe'nin biraz daha kuzeydoğusunda yer alan Tepecik'te de aynı benzerlikler saptanmaktadır. Sonuç olarak, Yukarı Fırat yerleşmelerinin MÖ. 4. Binyılın ikinci yarısına tarihlenen tabakalarında saptanan Kırmızı-Siyah Açıklı mal grubu ve kapların formları Kızılırmak Havzası'ndaki yerleşmeleri işaret etmektedir.

Arslantepe ile Tepecik yerleşimlerindeki Kırmızı-Siyah Açıklı mal grupları arasında belirgin farklar da bulunmaktadır. Söz konusu farklılıkların her biri Kızılırmak Havzası içindeki ayrı yerleşimleri işaret eder. Örneğin Arslantepe'de her zaman kırmızı-siyah açıklı alt grubu ile birlikte gördüğümüz meyvelikler, Tepecik'te siyah açıklılar alt grubu ile de görülmekte ve Alaca Höyük ve Alişar Höyük geç yapı katları meyvelik örneklerini hatırlatmaktadır (fig. 5: a) (Çalışkan Akgül 2020). Arslantepe VII ve VIA'da temsil edilmeyen, dış yüzeyi kazıma bezemeli çanaklar Tepecik Höyük dışı batı alan 3 ve özellikle 2. tabaka repertuarı içinde önemli bir formdur (fig. 5: b-c). Çanakların üzerinde yer alan kazıma ve hatta beyaz dolgu bezeme Orta-Kuzey Anadolu'da Büyük Güllücek ve Alaca Höyük bezeme tarzını anımsatır. Buna karşılık Arslantepe VIA'da bu mal grubunun tipik formu olan kulplu çanaklar ise Tepecik'te yer almaz (fig. 5: d-f). Kulplu çanakların ve yine kulplu küçük çömleklerin en yakın benzerleri Alaca Höyük 8. yapı katı örnekleri

içinde saptanmaktadır (fig. 4: m-n). Arslantepe VII ve VIA Kırmızı-Siyah Açkılı seramik repertuarı daha çok Alişar Höyük ve Çadır Höyük Geç Kalkolitik dönem formları ile, buna karşın Tepecik höyük dışı batı alan 3 ve 2. tabaka repertuarı ise Alaca Höyük “Kalkolitik” dönem kap formları ile daha fazla benzerliklere sahip görünmektedir (fig. 6). Dolayısıyla her iki bölge arasındaki iletişimin tek bir yolu olmadığı, farklı güzergahların ve farklı iletişim kanallarının kullanılmış olabileceği ortaya çıkar (Çalışkan Akgül 2013). Buna ek olarak bu mal grubunun Geç Kalkolitik dönem kap repertuarına girmesini sağlayan ihtiyacın her iki yerleşim yerinde de var olduğu anlaşılır. Ancak formlar ve bezemeler arasında görülen farklılıklar, birbirine yakın olmakla ve aynı bölgede bulunmakla birlikte her iki yerleşim yerinin farklı yaşam tarzına, farklı gereksinimlere ve farklı estetik anlayışına sahip olduklarını kanıtlar.

Yukarı Fırat Vadisi’nde Yeni Seramik Üretiminin Nedeni

Peki bu yeni çanak çömlek malzemenin bölgede ortaya çıkışını ve kabulünü sağlayan faktör neydi? İşte bu sorunun cevaplarından belki de en önemlisi her iki yerleşim yerinde kayıtlara geçen metalürjik faaliyetlerdir (Esin 1976, 105; 1982: 84;

Caneva ve Palmieri 1983, 637; DiNocera 2010, 257-259). Çünkü ilginç ve birbiri ile bağlantılı bir biçimde, metal objelerin saptanmaya başladığı ve metalürjik faaliyetlerin hem Arslantepe’de hem de Tepecik’te, yerleşim içinde yapıldığına dair verilerin elde edildiği tabakalarda, bu yeni mal grubunun seramik repertuarında yer almaya başladığını görmekteyiz. Metalürjinin önemi, teknik anlamdaki ilerleme ve becerinin yanı sıra politik bakımdan da “gücün” var olduğunun habercisi olması ile ilgilidir (Frangipane 2019, 85). Ayrıca bu güç, maden kaynaklarına ulaşma ve onu kontrol etme ya da bitirilmiş değerli eşyaların takasını yapabilme yeteneği ile de ilişkilidir. Her iki durum da Arslantepe’nin bölgelerarası ilişkilerini sağlayan, düzenleyen ve en önemlisi gücünü genişletebilen bir organizasyona sahip olduğunu kanıtlar. Dolayısıyla maden kaynaklarına ulaşabilmenin itici güç olduğu uzak bölgelerle iletişim ve etkileşime geçebilme yeteneği, Yukarı Fırat Bölgesi’ne metal ürünler ve beraberinde yeni bir mal grubunu getirmiştir. Arslantepe VIA tabakasının kerpiç sarayında saptanan 21 adet silah (12 mızrak ucu ve 9 kılıç) ve 1 adet dörtlü spiralli plaka, benzer tip metal buluntular ve hammadde kaynakları bakımından, Orta Anadolu, Orta Karadeniz (İkiztepe), Doğu Karadeniz ve Transkafkasya bölgelerini işaret etmektedir (Hauptmann vd. 2002, 64-65; Palumbi 2008; Frangipane 2017a, 2017b). Sonuçta çanak çömlek ve metal buluntular üzerinden elde edilen kültürel ve ekonomik etkileşimin bölgeler arası güzergahları birbiri üzerine oturtulabilmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak Alaca Höyük ve diğer Kızılırmak Havzası yerleşimlerinin Kırmızı-Siyah Açkılı seramik repertuarının izleri hem üretim ve pişirme tekniği hem de form bakımından Arslantepe VII, VIA ve Tepecik höyük dışı batı alan 3 ve 2. tabaka seramik repertuarında saptanmaktadır (fig. 6). Yukarıda söz edildiği gibi, bu seramik üretim tarzı daha MÖ. 5. Binyıla atfedilen Büyük Güllücek seramik repertuarı ile karşımıza çıkar. Fakat Büyük Güllücek ile Yukarı Fırat yerleşmelerinin seramik repertuarı arasında form bakımından bir benzerlik saptanamamıştır. Dolayısıyla Yukarı Fırat Bölgesi’nin Orta-Kuzey Anadolu ile olan etkileşimi, M.Ö. 4. Binyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir

olgudur². Buna ek olarak MÖ. 4. Binyılın sonunda Kızılırmak Havzası yerleşimlerinde bazı çağdaş Kuzeydoğu Anadolu özelliklerinin de tespit edilmesi, iletişim ve etkileşim ağının çok daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Yukarı Fırat Bölgesi'nde, Kızılırmak Havzası karakteri taşıyan unsurlar saptanırken, tersi bir durumu veren buluntu türleri Kızılırmak Havzası yerleşmelerinde şimdiye kadar rapor edilmemiştir. Örneğin Mezopotamya etkili açık renkli çark yapımı kaplar ya da Arslantepe benzeri damga mühürler Orta-Kuzey Anadolu yerleşimlerinin MÖ. 4. Binyıl buluntu repertuarında yer almaz. Dolayısıyla her iki bölge arasındaki kültürel ve ekonomik ilişkinin sonuçlarını talep eden bölgenin öncelikle Yukarı Fırat olduğu kabul edilebilir. Bu çıkarımın doğru olması halinde, ilişkinin başlangıcı ve nedeni, güçlü bölgesel özellikleri ile ön plana çıkan ve üretim ilişkilerini merkezi yönetim ile belirleyen Yukarı Fırat Bölgesi'nin MÖ. 4. Binyıldaki toplum yapısında aranmalıdır.

Kızılırmak Havzası'ndaki tarih öncesi dönem verileri, 20. yüzyılın başlarından itibaren elde edilmeye başlansa da ne yazık ki havzanın kendine özgü MÖ. 4. binyıl kültürünün sadece ufak parçaları tespit edilebilmiştir. Bu nedenle bölgede Kalkolitik dönemin tüm yönleri ile anlaşılması ve hatta daha erken dönemlerin olası tespiti Cumhuriyet tarihimizin ilk milli kazısı olan Alaca Höyük'teki çalışmaların devam etmesi ile sağlanabilir.

Teşekkürler

Öncelikle, 2010 yılında, Arslantepe'den Alaca Höyük'e uzanan uzun yolculuğun sonunda tanıştığım ve 2019 yılında kaybettiğimiz ana kadar hoşgörüsünü, güvenini ve desteğini her daim hissettiğim Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu'na teşekkürü borç bilirim. Ayrıca 2011-12 ve 2017 kazı sezonlarında "aileye" dönüşen Alaca Höyük kazı ekibine minnettarım. Bu makalenin dayandığı doktora çalışmasında destek, inanç, sabır ve arkadaşlığı için Prof. Marcella Frangipane'ye gönülden teşekkür ederim.

Kaynakça

Arsebük, G.

1974 Altınova'da Koyu Yüzlü Açıklı ve Karaz Türü Çanak Çömlek Arasındaki İlişkiler Sorunu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Kürsüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Bernhard Albert Greiner.

2005b "Early Chalcolithic in North-Central Anatolia: The Evidence from Boğazköy-Büyükkaya",

Boston, 186-210.

2017b "The role of metallurgy in different types of early hierarchical society in Mesopotamia and eastern Anatolia", P.W. Stockhammer - J. Maran (eds), Appropriating Innovations. Entangled Knowledge in Eurasia, 5000-1500 BCE, Oxbow Books, Oxford, 171-183.

2 Metinde değinilen yerleşimlerden elde edilen C-14 sonuçları: Arslantepe VII MÖ. 3640-3535, VIA MÖ. 3400-3200; Tepecik MÖ. 3644-3376; Alaca Höyük 11/12. yapı katı MÖ. 3020-2860; Çamlıbel Tarlası MÖ. 3590-3470; Çadır Höyük Ia MÖ. 3600-3300, IIc MÖ. 3100-3000. DiNocera 2000, 74; Steadman vd. 2008, 58-60; Schoop 2005a; 2009, 67; Şerifoğlu vd. 2016, 307-308; Palumbi vd. 2017, 118; Frangipane 2019, Table1.

2019 “Arslantepe. Siyasi Merkezin Yükselişi ve Düşüşü: Tapınaktan Saraya Saraydan Surla Çevrili Bir Kente Arslantepe. The Rise and Development of a Political Centre: From Temple to Palace to a Fortified Citadel”, N. Durak - M. Frangipane (eds.), Arslantepe I. Uluslararası Arkeoloji Sempozyumu Bildirileri – Arslantepe Proceedings of The I. International Archaeology Symposium, İnönü Üniversitesi Yayınları 71, Malatya, 71-104.

Braidwood, R. – L. Braidwood

1960 Excavation in the Plain of Antioch, Vol. I, Oriental Institute Publications 61, University of Chicago Press, Chicago. Caneva, I. – A.M. Palmieri

1983 “Metal work at Arslantepe in Late Chalcolithic and Early Bronze Age I: The Evidence from

Metal Analyses”, *Origini* XII/2, 637-654.

Çalışkan Akgül, H.

2012 ‘Looking to the West: The Late Chalcolithic Red-Black Ware of the Upper Euphrates

Di Nocera, G.M.

2000 “Radiocarbon Datings from Arslantepe and Norşuntepe: The Fourth-Third Millennium Absolute Chronology in the Upper Euphrates and Transcaucasian Region”, C. Marro – H. Hauptmann (eds.), *Chronologies des Pays du Caucase et de l’Euphrate aux IV-III Millenaires*, Institut Français d’Etudes Anatoliennes d’Istanbul De Boccard, Paris, 73-96.

2010 “Metals and Metalurgy. Their place in the Arslantepe society between the end of the 4th and beginning of the 3rd millennium BC”, M. Frangipane (ed.), *Economic Centralisation in Formative States. The Archaeological Reconstruction of the Economic System in 4th Millennium Arslantepe*, Sapienza Università di Roma, Roma, 255-276.

During, B.

2016 Küçük Asya’nın Tarih Öncesi Karmaşık Avcı-Toplayıcılardan Erken Kentsel Toplumlara, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Esin, U.

1976 “Tepecik Kazısı, 1972, Keban Projesi 1972 Çalışmaları”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Ankara, 101-108.

1982 “Tepecik Kazısı, 1974, Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Ankara, 71-118.

Frangipane, M. - A. Palmieri

1983 “A Protourban Centre of the Late Uruk Period”, *Origini* XII/2, 287-454.

Frangipane, M.

2017a “The Role of Metal Procurement in the Wide Interregional Connections of Arslantepe during the Late 4th-Early 3rd Millenia BC” Ç. Maner – M.T. Horowitz – A.S. Gilbert (eds.), *Overturning Certainties in Near Eastern Archaeology*, A Festschrift in Honor of K. Aslıhan Yener, Brill/Leiden-

Gülçur, S.

2004 “Güvercin kayası The Black/Dark Burnished Pottery: A General Overview”, *TÜBA-AR* 7, 141-164.

Gürsan-Salzmann, A.

1992 Alaca Höyük, A Reassessment of the Excavation and Sequence of the Early Bronze Age

Settlement, A Dissertation in Anthropology, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ann Arbor.

Hauptmann, A. – S. Schmitt-Strecker – F. Begemann – A. Palmieri A.

2002 “Chemical Composition and Lead Isotopy of Metal Objects from the “Royal” Tomb and Other Related Finds at Arslantepe, Eastern Anatolia”, *Paléorient* 28/2, 43-69.

Işıkli, M.

2011 Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü: Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Kiguradze, T. – A. Sagona

2003 “On the Origins of the Kura-Araxes Cultural Complex”, A. Smith – K.S. Rubinson (eds.), *Archaeology in the Borderlands, Investigations in Caucasia and Beyond*, University of California, Los Angeles, 38-94.

Koşay, H.Z.

1938 Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı, 1936’daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Koşay, H.Z. – M. Akok

1948 “Büyük Güllücek Araştırmaları Üzerine İlk Rapor. Preliminary report on test excavations at Büyük Güllücek”, *Bellekten* 12, 471-485.

1957 Büyük Güllücek Kazısı, 1947 ve 1949’daki Çalışmalar Hakkında İlk Rapor, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

1966 Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı, 1940-1948’deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

1973 Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı, 1963-1967 Çalışmaları ve Keşiflere Ait İlk Rapor, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Öztaş, A.

2002 “Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar”, *TÜBA-AR* 5, 57-69.

Palumbi, G.

2008 *The Red and The Black. Social and Cultural Interaction between the Upper Euphrates and Southern Caucasus Communities in the Fourth and Third Millennium BC.*, Sapienza Università di

Region’, *Origini* XXXIV, 97-109.

2013 East Anatolian Red-Black Burnished Ware and Central Anatolian Relations at the end of the

4th and the beginning of the 3rd Millennium BC., “La Sapienza” University of Rome

Department

of Antiquities, PhD School of Archaeology, (YayımlanmamışDoktoraTezi), Rome.

2020 “Late Chalcolithic Anatolian Fruit-Stands: Significance, Function and Cultural Interactions”,

F. BalossiRestelli – A. Cardarelli – G.M. di Nocera – L. Manzanilla – G. Palumbi – H. Pittman (eds.),

Pathways through Arslantepe. Essays in Honour of Marcella Frangipane, SetteCittà, Rome, 85-98.

Roma, Roma.

Palumbi, G. – C. Alvaro – C. Grifoni – M. Frangipane with contributions by C. Vignola – F. Terrasi
2017 “A ‘communal’ building of the beginning of the Early Bronze Age at Arslantepe-Malatya (Turkey). Spatio-functional analysis and interpretation of the archaeological context”, *Paléorient* 27.1, 89-123.

Schoop, U.D.

1998 “Anadolu’dakalkolitikçağdasütürünleriüretimi. Birdeneme”, *ArkeolojiveSanat* 87, 26-32.
2005a Das Anatolische Chalkolithikum. sche Unter suchung zurvor bronze zeitlichen Kultur sequen zimmördlichen Zentralanatolien und den angrenzenden Gebieten, Remshalden-Grunbach,

Steadman, S.R. – G. McMahon – J.C. Ross

2007 “The Late Chalcolithic at Çadır Höyük in Central Anatolia”, *Journal of Field Archaeology* 32/4, 385-406.

Steadman, S. – J.C. Ross – G. McMahon – R.L. Gorny

2008 “Excavations on the North-central plateau: The Chalcolithic and Early Bronze Age occupation at Çadır Höyük”, *Anatolian Studies* 58, 47-86.

Şerifoğlu, T.E. - G. McMahon - S. R. Steadman

2016 “Çadır Höyük 2014 Sezonu”, 37. Kazı SonuçlarıToplantısı 1, 305-322.

TÜBA-AR 8, 15-37.

2015 “ÇamlıbelTarlasi: Late Chalcolithic Settlement And Economy in The Budaközü Valley (North-Central Anatolia)”, S.R. Steadman – G. McMahon (eds.), *The Archaeology Of Anatolia I. Recent Discoveries (2011-2014)*, Cambridge Scholars Publishing: Newcastle Upon Tyne, 46-68.

Thissen, L.

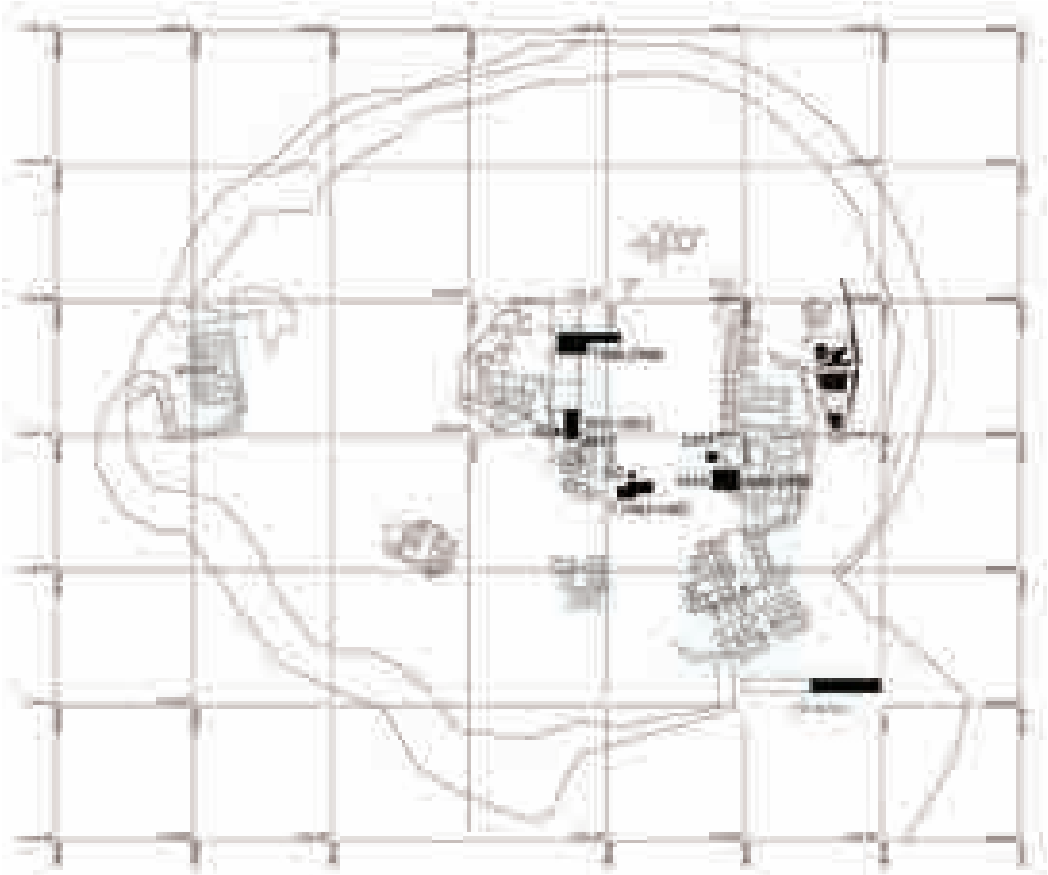
1993 “New Insights in Balkan-Anatolian Connections in the Late-Chalcolithic: Old Evidence from the Turkish Black Sea Littoral”, *Anatolian Studies* XLIII, 207-237.

Trufelli, F.

1997 “Ceramic Correlations and Cultural Relations in IVth Millennium Eastern Anatolia and Syro-Mesopotamia”, *Studi Miceneied Egeo Anatolici* XXXIX/1, 5-33.

Harita 1: Metinde adı geçen yerleşimlerin konumu

Figür 1: Alaca Höyük'te yıllara göre Kalkolitik Dönem'e ulaşıl原因 plankarelerin konumu (Alaca Höyük arşivi).

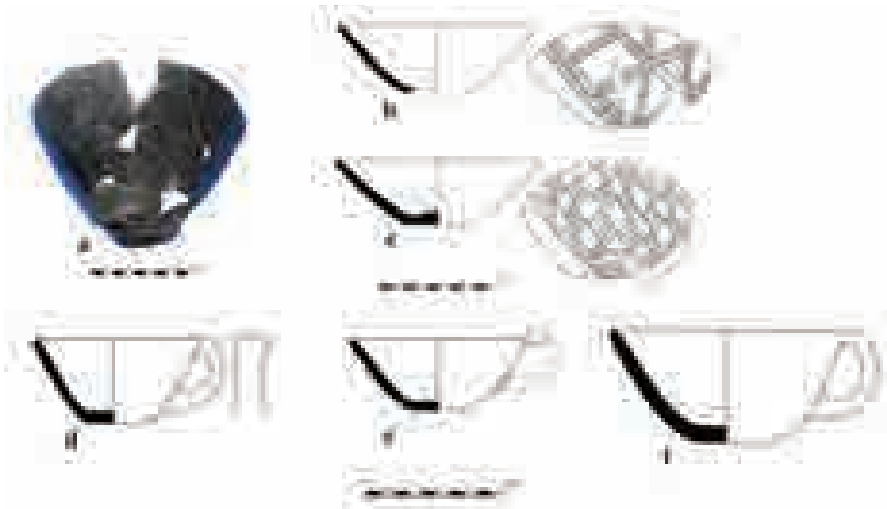
Figür 2: Alaca Höyük Kalkolitik Dönem seramik buluntular: a-f. Çalışkan Akgül 2013'ten uyarlanmıştır; g-h. Alaca Höyük Arşivi (Fotoğraf Çalışkan Akgül)

Figür 3: Alaca Höyük seramik buluntular. a-c: Monokrom Açıklı Mal; d: Kırmızı-Siyah Açıklı Mal; e: Siyah Açıklı Mal (Fotoğraf Çalışkan Akgül).

Figür 4: Alaca Höyük seramik buluntular. Çalışkan Akgöl 2013'ten uyarlanmıştır.

Figür 5: a-c: Tepecik Höyük dışı batı alan 3-2. Tabakalar; d-f: Arslantepe VIA. Çalışkan Akgöl 2013'ten uyarlanmıştır (Fotoğraf Çalışkan Akgöl).

Figür 6: Yukarı Fırat Vadisi ile Orta-Kuzey Anadolu arasında saptanan MÖ. 4. Binyıl Kırmızı-Siyah Açıklı Mal grubundaki benzer kap tipleri. Çalışkan Akgül 2013'ten uyarlanmıştır.

LÚHAZANNU: HİTİT İDARİ YAPISINDA “BELEDİYE BAŞKANI”

Esmâ REYHAN*

Özet

Ülkenin sınırlarının genişlemesi ile ülke arazisinin “merkez” ve “merkeze bağlı alanlar” olarak ayrışması, merkezden uzak bölgelerin yönetime dâhil edilmesi, bu bölgelerde merkezdeki kralın otoritesinin hissettirilmesi, otoriteyi kral adına sürdüreceğ görevlilerin seçilmesi, bu görevlilerin kralın direktiflerine göre hareket etmelerinin temin edilmesi, merkezden uzak olan alanların yönetiminin ve Hititlere düşman olan ya da aleyhine girişimlerde bulunma potansiyelinde bulunan alanlara yakın bölgelerin yönetiminin sıkı kontrol altında tutulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle kralın sahip olduğu hukuki, dini, askeri, idari sorumlulukları, merkezden uzak bölgelere ya da merkeze kral tarafından görevlendirilen ve kralın direktifleriyle hareket eden bir yönetici tarafından sürdürülmektedir. Bu çalışma Hattuša’da vazife gören ve kraldan direktif alan bir belediye başkanının görev, yetki ve sorumluluklarına dairdir.

Anahtar Kelimeler: Hitit Direktif Metinleri, Belediye Başkanı, LÚHAZANNU Direktifleri, Hattuša Kenti.

LÚHAZANNU: “MAYOR” IN THE HITIT ADMINISTRATIVE STRUCTURE

Abstract:

With the expansion of the borders of the country, the necessity of taking measures such as the division of the country’s land into “center” and “areas connected to the center”, the inclusion of the far regions into the administration, making the presence of the authority of the king in the center felt in these regions, assigning officials to maintain the authority on behalf of the king, ensuring that these officials act according to the king’s directives, and establishing strict control over the administration of the remote areas, the areas that are hostile or have the potential to be hostile to the Hittites has emerged. For this reason, the legal, religious, military, and administrative responsibilities of the king are carried out by a ruler who is appointed by the king to the remote regions or the center and acts according to the directives of the king. This study treats the duties, powers and responsibilities of a mayor who works in Hattuša and receives directives from the king.

Key Words: Hittite Instruction Texts, Mayor, LÚHAZANNU Instructions, Hattuša City.

* Prof. Dr., Ankara HBV Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, esma.reyhan@hbv.edu.tr

Hitit Devleti, Hattuša merkezli küçük bir devlet olarak kurulmuş ve zamanla sınırlarını genişleterek büyük bir krallık haline dönüşmüştür. Hitit Devleti'nin ilk kurulduğu dönemlerde ülkenin nasıl yönetildiği konusunda sınırlı da olsa fikir verecek belgeler mevcuttur.

Telepinu Fermanı'nda ülkenin küçük olduğu, Hitit krallarının düşman ülkelerini yendikten sonra bu ülkeleri kendi sınırlarına kattıkları ve oğullarının her birini bu bölgelere yönetici olarak gönderdikleri şeklindeki bilgiler, Ferman'dan ülkenin yönetim yapısına dair sağlanan bilgilerdir.

“Ve ülke küçüktü. O, her nereye sefere giderse düşman ülkesini kudreti ile yenmişti. (Düşman) ülkelerini mahvetmişti ve ülkeyi büyüttü. Onu denize sınır yaptı. O, seferden dönünce çocuklarından her birini bir ülkeye gönderirdi.”¹

Ancak, İmparatorluk Dönemi ile birlikte ülkenin sınırları bir hayli genişlemiş, merkezi yönetimin gücü artmış, birçok idari görevli ortaya çıkmış ve geniş bir saray örgütü işbaşına gelmiştir. Kral merkezde, Hattuša'daki sarayda oturmakta ve ülkeyi buradan yönetmektedir (*merkezi yönetim*).

Merkezden uzak bölgelerin Hattuša'dan yönetilmesinin ise bazı zorlukları vardır. Bu bölgelere yönetici olarak Eski Hitit Dönemi'nde hanedan üyeleri atanırken İmparatorluk Dönemi'nde gelişen bürokrasi bu görevi üstlenmiştir (*taşra yönetimi*). Taşra görevlileri/bürokratları idari bölgelerine göre belirli bir hiyerarşi çerçevesinde çalışmaktadırlar. Taşrada, geniş yetkileri ile merkezi gücü temsil eden bu görevliler, kralın uhdesinde bulunan rahiplik, hâkimlik ve komutanlık yetkilerine de sahiptirler. Ancak görev yerleri ve görev tanımları kral için tehdit oluşturabileceği için, bu yetkileri kralın verdiği direktifler doğrultusunda yerine getirecekler ve halledemedikleri konular olduğu zaman krala başvuracaklardır.

Merkezdeki siyasal ve yönetsel yapının daha küçük ölçekli bir modelinin, ülkenin merkezden uzak bölgelerinde, yani taşrada da bulunması gerekmektedir: Taşrada tapınaklar yerel düzeydedir; saraylar ise küçük ölçekli ve kralın o bölgede bulunduğu zamanlarda rezidansı olan, aynı zamanda ekonomik işlevleri bulunan kurumlardır. Taşranın yönetimi ise, bir kentin veya birkaç kentten oluşan bir bölgenin yönetiminden sorumlu olan ve kralın direktifleri doğrultusunda hareket eden yüksek rütbeli görevliler ile gerçekleştirilmektedir. Taşrada, merkezdeki krala bağlı, yönetimden sorumlu oldukça geniş bir görevli grubu bulunmaktadır. Mantık olarak, taşra yönetiminin kral adına sorumlu olan yüksek rütbeli görevlilere verilen direktifler, bu bölgelerin mekânsal olarak yönetimini organize etmek için hazırlanmış yönergeler olmalarından başka, kralın ülke yönetiminde önemli gördüğü ve öneminin vurgusu olarak uhdesinde topladığı (özellikle dini ve adli) hususları ülke geneline yaymanın bir aracıdır.

“Direktif Metinleri (=Enstrüksiyon)”, Hitit Devleti'nin merkezi bürokratik araçlarının kurucu unsurlarındandır. Bu türdeki belgeler Hititçe *išhai-/išhiia-* “bağlamak”

1 Telepinu Fermanı, Hoffmann, 1984, s.12-15; Alp, 2001, s.59.

filinden türetilmiş olan *išhiul* kelimesi “bağ, yükümlülük, emir, talimat” kelimesi ile ifade edilmektedir². Direktif metinleri içerdikleri konulara göre şöyle sınıflandırılırlar³;

- Askeri Direktifler; (*BĒL MADGALTI* (=askeri vali) direktifleri, *DUGUD* (=rütbe sahibi) direktifleri, askeri direktifler);
- İdari Direktifler (*BĒL MADGALTI* (=askeri vali) direktifleri, *HAZANNU* (=kent sorumlusu) direktifleri, tapınak görevlilerine direktifler);
- Hukuki Direktifler (*BĒL MADGALTI* (=askeri vali) direktifleri, askeri direktifler);
- Dini Direktifler (saray görevlilerine direktifler, tapınak görevlilerine direktifler). Ayrıca;
- Seremoniyle (*MEŠEDI* (=saray muhafızları) direktifleri, saray görevlilerine direktifler);
- Kültle (*BĒL MADGALTI* (=askeri vali) direktifleri, tapınak görevlilerine direktifler)
- Belli bir meslek grubuyla (*SAG* (=yüksek dereceli görevliler) direktifleri, *MEŠEDI* (=saray muhafızları) direktifleri, tapınak görevlilerine direktifler) ilgili direktifleri de bu sınıflandırmaya dâhil etmek mümkündür.

Direktif metinleri Hitit devletinin bürokrasi anlayışını ortaya koymaktadır. Kral güvendiği kişileri ülkenin yönetimine dâhil etmiştir. Bu görevliler sadece direktiflerle sınırlandırılmış görevleri yerine getirmektedirler. Görev sürelerine dair bir bilgi belirtilmemiştir. Kral direktif metinleri sadece Hitit devlet görevlileri ile ilgili bir kaynak olmaktan ziyade, idari yönetimde merkezin taşrayı denetlemesi anlamına gelen “yetki dağıtımı” özelliği göstermesi bakımından önemlidir. Çalışmamızda, bu metinlerden örnek olarak seçilen “kent yöneticisi/(güncel) belediye başkanı” için hazırlanan direktif metnini inceleyeceğiz. Kentin yönetiminden sorumlu olan ^{LÜ}*HAZANNU* çalışmamızda “belediye başkanı” olarak ifade edilecektir.

Ülkenin yönetimine, bir kentin yöneticisi olarak dâhil olan ^{LÜ}*HAZANNU*'ya⁴ ait direktifler I.Arnuwanda'nın dönemine tarihlenmektedir. ^{LÜ}*HAZANNU*'nun Eski ve Orta Hitit Dönemi'nde yoğun şekilde görev yaptığı ve bu yoğunluğun İmparatorluk Dönemi'nin sonuna dek devam ettiği kabul edilmektedir.⁵ Bu direktifler başkent Hattuša'nın fiziksel korunması ile ilgilidir ve onun görevlerini en ince ayrıntısına kadar ortaya koymaktadır. Ayrıca çivi yazılı belgelerden, Hattuša'dan başka, Hişarluwa kentinin de ^{LÜ}*HAZANNU*'su olduğu bilinmektedir. Ortaköy-Şapinuwa arşivinde de ^{LÜ}*HAZANNU*'ya büyük kraldan gelen bir mektup bulunmuştur. Böylece, bu görevlinin sadece Hattuša'nın güvenliğinden sorumlu olmadığı, aynı sorumluluklarla başka kentlerde de görev yaptığı anlaşılmaktadır.

2 HW 86.

3 vonSchuler, 1957, s.1-7; Süel, 1992, s.265-271; Miller, 2013.

4 Otten, 1963, s.91-95; HW, 307; PecchioliDaddi, 1982, s.449-450; Black-George-Postgate, 2000, s.113, “hazannu(m) 'belediye başkanı, küçük bir yerleşimin yöneticisi, Mari'dehaziānu(m), Nuzi'dehazinnu.”

5 CTH 670, Daddi, 1975, s.116-117.

^{LÚ}HAZANNU Direktifleri⁶

I. Arnuwanda'nın ^{LÚ}HAZANNU için kaleme aldığı direktifler, dört metinden (CTH 257.1 - CTH 257.2 - CTH 257.3 - CTH 257.4) oluşmaktadır. Bu metinler Orta Hitit Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Ancak sadece 4A numaralı metin Orta Hitit duktusu ile yazılmış, diğer bütün metinlerin İmparatorluk Dönemi'nde kaleme alınmış kopyalar olduğu anlaşılmıştır. ⁷

Birinci ve İkinci Metinler (CTH 257.1 ve CTH 257.2):

^{LÚ}HAZANNU direktiflerinin birincisi (CTH 257.1) ve ikincisinin (CTH 257.2) içeriği, bu görevlinin sorumluluklarının ne olduğu ve hangi görevlilerle birlikte görev yaptığı konusuna açıklık getirmektedir.

• *Nöbet konusu:* Kral, belediye başkanını Hattuša surlarının nöbeti konusunda çok dikkatli olması için uyarmaktadır.

§ 1 “[Hatti ülkesi kra)]lı büyük kral, [Tabarna] Arnuwanda şöyle (der): ‘Sen belediye başkanı [(nöbet konusun)]da çok dikkatli ol! [V(e Ha)tt(uşa’da n)]öbet işine çok dikkatli baksınlar.’ İki nö[betçi] (^{LÚ}EN. NU.UN) ki bunlar Hattuša'nın yukarısında(dırlar) (bunlar) Hattuša'nın yukarısına ve aşağısına yerleştirilir yerleştirilmez nöbetçiler surdan ayrılırlar ve onlar (nöbet konusunda) sen belediye başkanının arkasına bırakılmasınlar. Sen oğlunu (DUMU-KA) ya da sadık bir hizmetkârını (İR-KA) gönder, surun nöbetçileri (^{LÚ}.MEŞEN.NU.UN BÂD) yukarı surlara sayıya uygun olarak oraya bırakılsın.”

§ 2 “[Ayrı]ca, içeride nöbetçiler [şö]yle yerleştirilsinler: ahşapların, gümüş[ün] yanında [iki nöbet]çi duracak; dışarıda ise iki nöbetçi dura[cak], bundan başka *haniya-* kapı[sında] iki nöbetçi [duracak; ay]rıca dışarıda, ta[hıl] tanrısının (^dHalki) tapınağında [iki nöbetçi duracak]; ayrıca [...] karşısında iki nöbetçi duracak; ayrıca [...] yapısında [iki nöbetçi] duracak; ay[rıca iki nöbetçi duracak ... ayrıca] [iki nöbetçi] Zip[(palata)] kentinin fırtına tanrısı için duracak; ayrıca iki nöbetçi [...] du[ra(cak)].”

§ § 3⁷-4⁷ (metin tahrip olmuş)

Nöbetçiler kentin hassas noktalarına yerleştirilmiştir. Çeşitli tanrıların tapınaklarında, kentteki ahşap ve gümüş gibi kıymetli malzemelerin bulunduğu depolarda ve stratejik önemi olan kapılarda ikişer nöbetçi bulunmaktadır. Hırsızlık ya

6 (CTH 257) Kosak, hethiter.net/: hetkonk (v.1.97), CTH 257.1.A (KBo 13.58 + KBo 13.58); 257.1.B (KUB 23.46); 257.1.C (KBo 50.262 + KBo 50.261 + Bo 4468257.1.D (KBo 10.5); 257.1.E (KBo 50.264 + KUB 26.9); 257.2 (KBo 10.4); 257.3.A (KUB 31.112 + Bo 4007);257.3. B (KBo 50.261 + Bo 4468); 257.3.C (Bo 3977); 257.4.A KUB 31.100); 257.4.B (Bo 3977) Bo 3683. Metnin tasnif ve tercümesi için bkz. Miller, 2013, 182-193; Bibl. Otten, 1964, s.91-95; Otten, 1983a, s.134-137; Otten, 1983b, s.40-52.

7 Miller, 2013, s.183.

da kasıtlı yangın çıkarmak isteyenleri, kent kapılarından yabancıların girmesini veya tanrıların tapınaklarının yağmalanmasını (ki tanrılar için getirilmiş malzemelerle dolu olan tapınaklar, oldukça zengin ekonomik birimler olarak değerlendirilebilir) önlemek nöbetçilerin vazifesi, belediye başkanının da sorumluluğudur.

• *Kent kapılarının açılması ve kapatılması*: Kentin güvenliği için kapıların açılması ve kapatılması hususuna çok dikkat edilmekte ve bu iş için görevlendirilen kişilerin güvenilirliğine vurgu yapılmaktadır.

§ 5’ “Fakat ayrı[ca, ...] kapı sürgüsü [...] korunmuş o[lsun]. [(Ha)ttuša’(nın)] ka[pı(ları), ki [...], o zaman sürgü[yü ...] oğlunu ya da [(güv)endiğin] bir kö[(leni) gönder] ve ne zamanki kapı sürgüsü [...] indirilir, o zaman o [...] büyük kapıya [...] ayrıca iyi bir şekil[de gözetlesinler].”

§ 6’ “[Hattuša kentinin] bütün [kapılarının] sür[güleri] açıl[ır açılmaz] sonra [...] kapı sürgülerini getirir [...] ve ye[re ...] sen uyuduğun zaman, kapı sürgüleri [...] asılmış olsun[lar].”

§ 7’ “Fakat gün ağardığı za[man büyük kapılar]ın bakır sürgüleri kal[dırılınsın]. Ve sen oğlunu ya da bir köleni [açmak için gö]nder. Ne zamanki kapının mührü çevrilir (açılır) ve onun arkasında hangi Hatti kentinin beyi (*BELU^{URU}Hatti*) ise ister bir binbaşı (*L^UUGULA^{LM}*) ister herhangi bir beye (*BELU*) görev verilmiş (olsun) bunlar kapının mührünü hep birlikte kontrol etsinler ve kapıyı aynı şekilde (uygun olduğu şekilde) açsınlar. Ama bakır sürgüleri senin evine geri getirsinler ve sonra onları yerlerinde tekrar güvenceye al[sınlar].”

Belli ki bakır sürgülü kapılar akşam mühürlenmekte ve sabah gün ağardığı zaman belediye başkanının güvendiği kişilerce (bir kölesi ya oğlu) sürgüler kaldırılmaktadır. Arkasından yüksek rütbeli kişiler (kent beyi, bir binbaşı ya da herhangi bir bey) tarafından kapının uygun bir şekilde açılıp açılmadığı kontrol edilmektedir. Kapı açılırken gönderilen kişilerin sayıca fazla olması, herhangi bir suiistimale karşı birbirlerini kontrol etmelerini sağlamak içindir. Ayrıca bakır sürgülerin belediye başkanının evinde muhafaza edilmesi zorunluluğu da direktifte kayıt altına alınmıştır.

• *Belediye başkanının denetiminde olan çeşitli görevliler (kent müfettişi, askeri birlikler ve sevk edilenler) ile ilgili düzenlemeler*: Oldukça tahrip olmuş paragrafta bu görevlilerle ilgili düzenlemeler belirtilmiş olmalıdır.

§ 8’ “Ayrıca kent [müfetti]şi (*L^UMAŠKIM.URU^{KI}*) için sevk edilen[ler] (arnuwala=NAMRA) (ve) [ask]eri birlikler (*ÉRIN^{MEŠ}*) ile ilişkili düzenle[me] (ler) ne olursa olsun, kent müfettişi için hangi yerler [...] ona [...].”

§ 9’ (metin tahrip olmuş)

• *Kent müfettişi, belediye başkanına karşı* sorumludur: Kent müfettişinin görevlerini yerine getirmediği konusunda bir şikâyet olursa belediye başkanı, kent müfettişini cezalandırma yetkisine sahiptir;

§ 10” “Eğer üç ya da [beşinci günde] Hattuşa [kent müfettişi] devriye gezmezse ve eğer belediye başkanına arkadan herhangi birisi [şöyle] söyleser: ‘Ha[(ttu)şa kentinde] bir ölü bulunuyor.’ (Böylece) belediye başkanı, kent müfettişini suçlu tutar (sayar).”

Kent müfettişinin bazı konularda belediye başkanına sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle kentin içinde devriye gezmelidir. Ve kentteki sorunları tespit etmek ve belediye başkanına bildirmek zorundadır. Eğer görevini yerine getirmediği şeklinde bir şikâyet olursa suçlu sayılacak ve belediye başkanının öngördüğü cezayı çekecektir.

• *Ateşler söndürülmeli, pınarlar temiz tutulmalı*: Belediye başkanı kral tarafından “iş konusunda çok dikkatli ol, Hattuşa kentine karşı sorumluluklarını yerine getir.” şeklinde uyarılmaktadır.

§ 11” “Ayrıca Hattuşa’da bir haberci (L^UNIMGIR), gözetleme işi için nöbetçileri çağıracağı zaman ilk nöbet için içeriye bağırır: ‘Ateşi söndürün’. İkinci (ortadaki) nöbet işi için içeriye bağırır: ‘Ateş korunmuş olsun.’ Ayrıca haberci, hangi tanrının yosunla kaplı pınarı ise *halenzu-*’yu (dökülmüş yapraklar, yosun, su bitkileri) çekip alır. Eğer belediye başkanı *halenzu-*’nun bir kısmını *kungaliya-* pınarına sokarsa [...] ya da birisi pınarda tahıl temizlerse o zaman [...] suçlu olan belediye başkanı [...].”

§ § 12”-13” (metin tahrip olmuş)

§ 14” “[...] Ve sen [bele]diye başkanı iş konusunda çok dikkatli ol.”

§ 15” “Ve sen bele[diye baş]kanı Hattuşa kentine olan sorumluluk(larını) bu şekilde yerine getirmelisin ve seni bu meseleden hiç kimse alıkoymasın.”

Ateşin söndürülmesi ve su kaynaklarının temiz tutulması hayati önemi olan iki husustur. Kent içerisinde yangına sebebiyet vermemesi için ateş konusuna çok dikkat edilmektedir. Bu konuda ihmal yaşanmaması için belki hemen her gün bir “haberci” “nöbetçi”ye bu görevi hatırlatmaktadır: “Ateşi söndürün.”

Aynı dikkat su kaynaklarının temizliği için de gösterilmektedir. Pınarlar içme suyu dışında başka bir maksatla kullanılmamalıdır. Suyun idaresi kentte yaşam için önemli bir konudur ve bu konuda suiistimali olanlar muhtemelen belediye başkanı tarafından cezalandırılmaktadır.

Birinci tabletin kolofonu:

[Bel]ediye başkanının yükümlülük(lerinin) [birinci tableti] [...] bitti.

İkinci tabletin kolofonu:

Belediye başkanının yükümlülük(lerinin) ikinci tableti [...]

Üçüncü ve Dördüncü Metinler (CTH 257.3 ve CTH 257.4);

Üçüncü ve dördüncü tabletler oldukça kırıklıdır. Ancak korunmuş kısımlarından ^{LÚ}HAZANNU'nun sorumlu oldukları konulardan bazılarını anlamak mümkün olmuştur.

• İşçilerin sorumlulukları: Oldukça kırıklı olan bu kısımda, belediye başkanının sorumluluğunda olduğu tahmin edilen ancak belediye başkanına karşı yükümlülüklerinin ne olduğu anlaşılamayan çeşitli meslek grupları söz konusudur; işçiler, askerler, askeri birliklerin komutanları, sığır çobanları, koyun çobanları, su taşıyıcılar.

CTH 257. 3 § 1’ “[...] [...] yu]karıda [...] ve hepsi bir[den ...] evini iyi bir şeki[lde kurar].”

§ 2’ “Ayrıca, işçiler (ÉRIN^{MES}KIN) [...] siz hangi iş gücü için [...] belediye başkanı aynı zamanda [...], askeri birliklerin komutanları (LÚ^{MES} DUGUG) ve askerler (LÚ^{MES}ÉRIN^{MES}) [...].”

§ 3’ “Ve sen belediye başkanı [...] askerler, su taşıyıcılar (LÚ^{MES}A ŠA KUŠ) yer[leş]mesin [...] sığır çobanları (LÚ^{MES}SIPAD.GU₄) (ve) koyun çobanları (LÚ^{MES}SIPAD UDU) [...]-ma[sın ...] ahşap (ve) meşale [...] arkasında [...] a[t ...].”

• *Kralın at eğitmeni ve işçilerin işlerini ihmal etmeleri konusu*: Kralın at eğitmeninin yapacağı işler bir başkasına verilmemeli, işçilerin bir gün bile işten kaçmasına göz yumulmamalı, eğer böyle bir durum olursa kaçan işçi bulunmalı ve derhal geri getirilmesi için bir kişi gönderilmelidir.

§ 4’ “Eğer [...] askerler [...] avluda olsunlar [...] ve [...] onları kralın işleri ile ilişkili olarak [...] at eğitmeninin (^{LÚ}uralla-) işi konusunda [...] sen başka birine verme. Eğer senin evin[de] [...] ise, sen onu adlandır [ve] aşağıya [on]unla birlikte [...] ve sonra ona eşyayı derhal getir [...] Fakat o senin evinde oyal[anma]sın. Eğer askerlerden biri işten kaçarsa sen bir tek günün geçmesine bile izin verme. Onun ardından [der]hal (birini) gönder ve onlar onu geri getirsinler, o işinden [uz]akta olmasın.”

Belediye başkanı, görevli olduğu kentin sosyal, kültürel ve dini yaşantısı, ekonomisi, imarı, güvenliği ve hayati önemde olan temel ihtiyaçlarının temini için birçok görevliye vazife vermiş ve ayrıca bu kişilerin işlerini tam olarak yerine getirip getirmediğini kontrol etmek konusunda da hassasiyet göstermiştir. İşlerin bir gün bile aksamaması esas olmalıdır.

• *Sadece kralın işlerinden sorumlu görevliler*: Marangozlara sadece sarayın işlerinin yaptırılması ve saraya ait olan malzemelerden hiç kimsenin almaması konusunda belediye başkanı uyarılmıştır. Muhtemelen metnin kırıklı olan kısımlarında zikredilen, at eğiticisi, çömlekçi, metal eşya üreticisi gibi görevliler için de aynı uyarılar söz konusudur.

§ 5’ “Marangozlar (LÚ^{MES}NAGAR), kralın işlerinden sorumlu olan bu

marango[zlar] ve [...] sarayın işleri, sen onu (yani işi) evine götürme. Ve onlar senin evin[de] iş yapmasınlar. Ne siz onu bir fakir (LÚ^{MES}MÁŠDA) [evine] verin, ne de onlar [...] [onu] icra etsinler.”

§ 6’ “Sarayın [...] o kendisine yeni [...] aldı. Fakat bir (parça) *pippi*- ahşabı (?) [...], servi ağacı [bir] (parça) *ippiya*- ahşabı ki [...], ve ona/ onlara yemin etsin? [ve] sen (onu/onları) almamalısın [...].”

§ 1’ “[...] o at eğitimcinin işi için onu göndermesin [...] fakat çömlekçinin (LÚ^U*huprala-/hupparla-/hupparala-*) işini [...] tutan kimse, [...] (o gönder(sin) ...] avluya ve [...] onu, kralın işlerine [...] [d]ışına göndersin [...] o versin. Eğer o olum[(lu)] ise, [...] (o) avluda [(onun yerine)] yaşlanmasın! İzin ver [...] görünsün!”

§ 2’ “[...] metal eşya üreticisi (LÚ^UTIBIRA KIN-az) işten uzakta [...] (-masın)], [...] Hiç kim]se almasın [...] ve o onu [...] gönderm[esin] ve [(onun)] evi için [(i)]ş hiç kimse için [...]-masın, [...] (o icra etmesin) ...], [...] fakat marangoz [...]-ma(sın)...].”

Belediye başkanlarının kendilerine verilen yetkileri kullanarak bu işçileri kendi evinde çalıştırmaya karşı önlem alınmıştır.

Hattuša'daki yapıların dayanıklılığı: Hattuša'daki yapıların uzun ömürlü olması, sayılarının çoğaltılması ya da binaların sıvalarının yapılması belediye başkanının sorumluluğundaki onarım faaliyetlerindedir. Halpa evi ile ilgili olarak belediye başkanından istenenler daha detaylı olarak belirtilmiştir.

CTH 257.4 § 1’ “[...] fakat [...]-dışı için [...]-lardır ve aynı zamanda kapı [...] yenilenmiş olsun [...] olsunlar; ayrıca [...] seni[n] üzerinde [...] senin dışında arkanda [...] olmasın.”

§ 2’ “Ve Hattuša'daki herhangi [...]-lar [...] sen onların hepsinin arkasında durmalısın. [...] Onlar devamlı olarak inşa ederler ve ardın[dan ...] onlar onu [...] kapatsınlar ve on[lar] inşa et[si]nler.”

§ 3’ “Ve o uzun yıllar boyunca (uzun ömürlü) [...] bir yapı olsun. Onlar [...] kapatsınlar, fakat ardından onlar onu arttırsınlar (çoğaltsınlar).”

§ 4’ “Ayrıca onlar sıvasınlar [...] her nerede sıva ve sana [...] ve [...] bütün sıvaya aynı şekilde.”

§ 5’ “Sen Halpa evinin d[ış] savunma duvarını sıvayla [kaplamayı] bitirmelisin. Ayrıca, sen bunları kapıdan [...] inşa etmelisin. Ve [...] ve Halpa evindeki *ašuša*- kent kapısından onları [...]. Dış savunma duvarları [...] zarar görmüştür; o halde onu [...] [ve] [sen onla]rın tüm[ünü] bitir[melisin].”

§ 6’ “[...] sen düzenli bir şekilde inşa etmelisin; ayrıca sen onu yağlamalısın ve [...] [...] onlar çekerler ve [...] [...] onlar defalarca devirirler [...].”

§ § 7’ - 8’ (metin tahrip olmuş)

Kentin korunması genel olarak çeşitli noktalara yerleştirilen ve görevleri en ince ayrıntılarıyla belirtilen görevlilerle olmakta, bu arada kentin mimari dokusunun korunmasına da özen gösterilmektedir. Yapıların uzun ömürlü olması için çaba gösterilmesi, sıvalarının yapılmasının talep edilmesi gibi yükümlülükler, mimari dayanıklılığın yanı sıra kentsel estetiğin temini anlamı taşımaktadır.

- *Hattuša'nın ormanları, bağları, su kaynakları:* Tablet in bu kısmı oldukça tahrip olmuştur. Ormanların, bağların ve su kaynaklarının korunması ile ilgili direktifleri içermektedir;

§ 9” “[...] rahatsız eden, ormanların (ve) üzüm bağlar[ının ...] yukarıdan aşağıya doğru [...] su kaynağının duvarları [...] Taha dağındaki [...]'in üzerinde [...]-de [...]-mesin geri çevirme[sin ...].”

Kente dair ama krala ait, ormanların, üzüm bağlarının, su kaynaklarının ve daha başka her ne varsa korunması ve bakımının yapılması gerekmektedir.

- *Hattuša'nın hijyeni:* Kentte hijyenin temini için pis ve atık suların kanallar aracılığıyla toplanıp atılmasını sağlayan kanalizasyon sisteminin varlığı anlaşılmaktadır.

§ 10” “[ve] dışkı konusunda çok dikkatli [...] Ayrıca onlar külleri Hattuša'da yukarı a[tm]asınlar, [onlar k]ülleri sadece aşağıda büyük bir çukurun içine [atsınlar].”

§ 11” “Ayrıca kanalizasyon çukurlarından herhangi biri [...]-evinde ve ayrıca başka herhangi bir yerde bunlardan varsa onlar onların tamamını kazıyıp temizlesinler ve onları düzlesinler.”

Belediye başkanından çukurların (dışkı çukuru/tuvalet) kentin içinden uzak yerlere yapılmasının ve temiz tutulmasının, çukurların ev içinde veya yakınında olanlarının kazınarak kaldırılmasının ve bu çukurların ocağın külü ile doldurulmasının istenmesi, kent hijyenine ve buna bağlı olarak kentte yaşayanların sağlığına verilen önemi göstermektedir. Kirlilik (fiziki ya da dini), Hitit toplumunda çok çeşitli hastalığın sebebi olarak tanımlanmış, aynı zamanda tanrıların öfkelenmesi için de bir sebep olarak kabul edilmiştir.

- *Hattuša'nın meyve bahçeleri:* Oldukça kırıklı olan bu kısımda da meyve bahçelerinin korunması konu edilmiştir.

§ 12” “[Ayrıc]a yukarıda herhangi bir bahçe (ve) meyve bah[[çesi]] [...] var ise onların tümünün etrafını çevir[sin(ler)] [...] Meyve bahçelerinin tümünü sul[asınlar ...] [...] sulasınlar.”

§ § 13”-14” (metin tahrip olmuş)

Meyve bahçeleri ile ilgili iki önemli hususa değinilmiştir: Bahçelerin etrafının çevrilmesi ve sulanması.

Hattuša'nın güvenliği, kralın ve dolayısıyla ülkenin güvenliği demektir. Bu nedenle ^{LÚ}HAZANNU'ya verilen direktifler, hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmayacak şekilde hazırlanmıştır;

- Asıl görevi kent surlarının düzenli bir şekilde nöbetinin yapılmasını kontrol etmektir.
- İki görevli belediye başkanının sorumluluğunda görev yapmaktadır. Duvarla çevrilmiş tahkimli bir kent olarak görülen Hattuša'da iç bölünme, aşağı ve yukarı kavramlarıyla ifade edilmiş ve bu iki görevli Hattuša'nın aşağısına ve yukarisına yerleştirilmiştir.
- Ayrıca kentin içinde hammadde depolarında, marangozhanelerde, kıymetli madenlerin bulunduğu hassas noktalarda nöbetçiler bulunmaktadır.
- Tahıl tanrısı Halki'nin tapınağının nöbeti zorunlu kılınmıştır.
- Belediye başkanı, kent kapılarının sorumlusu olarak kapıların açılmasına ve kapatılmasına özel ihtimam göstermektedir. Hattuša'nın kapılarını kontrol edip akşam vakti kapatılmasını ve sürgülerinin indirilmesini ve bunların belli kurallara göre yapılıp kilitlenmesini sağlamaktadır. Gün ağarınca belediye başkanı güvendiği adamlarını yollar -bunlar, kendi oğlu veya en sadık hizmetkârlarıdır- ve kapılar açılarak kilitler çözülür. Bu işlem yapılırken daha güvenli olması için mühür kullanılır. Kapının açılmasının bir izinle yapılması ve kontrol edilmesi gerekir. Bunların kontrolü, belediye başkanının idaresindeki, "Hatti'nin beyleri" (^{BĒLU} URU^{Hatti}) ve "binbaşı" (^{LÚ}UGULA^{LİM}) tarafından yapılmaktadır.
- Direktiflerde dikkati çeken nokta, belediye başkanının resmi bir temsilcisinin bulunmaması, ihtiyacı halinde kendi oğlunu veya sadık bir hizmetkârını görevlendirmesidir.
- Kapının sürgüleri ise belediye başkanının evinde muhafaza edilmektedir. Sürgüleri verme işi yine belediye başkanının evinde ve belli kurallara göre gerçekleşmektedir.
- Sonra sorumluluk "kent müfettişi"ne (^{LÚ}MAŞKIM.URU^{Kİ}) geçmektedir. Belli ki bu görevli belediye başkanına göre daha az yetkilidir. Belediye başkanı yalan haber yayanları ve yaymak isteyenleri de cezalandırmaktadır.
- Diğer bir görevi de kontrol işidir. Ateşin gece nöbeti sırasında söndürülmesi, su kaynaklarının düzenli bir şekilde korunması gerekmektedir. Su kaynakları buğday yıkamak için kullanılmamalıdır. Bunların ihmali halinde suçluları ilan etmek zorundadır.
- Bunlardan başka; sarayın işini yapmakla sorumlu işçilerin denetiminin yapılması ve işlerini ihmallerinin önüne geçilmesi; Hattuša'daki yapıların dayanıklılığı, herhangi bir hasar var ise onarılması ve sıvanması; ormanların, bağların, meyve bahçelerinin korunması, etrafının çitlerle çevrilmesi

ve sulanması; Hattuša'nın hijyenine önem verilmesi ve bu amaçla kanalizasyonların işlerliği, konumu ve bakımına dikkat edilmesi belediye başkanının diğer vazifelerindedir. Direktif metnine göre, ^{LÚ}HAZANNU'ya karşı sorumlu olan görevliler şunlardır: ^{LÚ}MAŠKIM.URU^{KI} (kent müfettişi) ondan emir almaktadır, “^{BĒLU}^{URU}Hatti (Hatti kentinin beyi) ve UGULALIM (binbaşı) kentin anahtarlarını ona teslim etmek zorundadırlar, ^{LÚ}NIMGIR (haberci) yaptığı işlerde ona hesap vermektedir. Ayrıca ^{LÚ}HAZANNU'nun gözetiminde Hattuša'da saraya ait çeşitli işlerin yapılmasından sorumlu “işçiler” bulunmaktadır. ^{LÚ}HAZANNU'nun görev ve yetkileri bakımından ^{BĒL MADGALT}P'ye yakın olduğu görülmektedir. Her iki yöneticinin de asayişini sağlamak gibi askeri yükümlülüklerinin yanı sıra sivil sorumlulukları da bulunmaktadır. Fakat ^{BĒL MADGALT}I, yargı işini kentin müfettişi ve yaşlıları ile kral adına yaparken bu işi Hitit toplumunda ^{LÚ}HAZANNU'nun yapıp yapmadığı belli değildir. İmparati, direktiflerden, ^{LÚ}HAZANNU'nun bir kentin yönetiminden, ^{BĒL MADGALT}I'nin ise daha geniş bir toprağın yönetiminden sorumlu olduğunu, ^{LÚ}HAZANNU'nun ^{BĒL MADGALT}I karşısında daha aşağı seviyede bulunduğunu ama yine de onların hiyerarşi içindeki yerinin tam olarak tespit edilemediğini belirttikten sonra her iki görevlinin doğrudan krala bağlı olduklarını ve görevlerini onun emrine göre yürüttüklerini söylemektedir. Bütün direktif metinler, ilgili görevlinin üstlendiği sorumluluklardan başka, ana tema olarak “ülkenin ve kralın güvenliğini sağlama” ile “krala ve ailesine sadık olma” şartlarını içermektedir.

^{LÚ}HAZANNU askeri, idari, dini alanlarda yetkilidir. Hukuki yetkilerinin varlığı ise metinlerden tespit edilememektedir. Alalah'daki bir metinde ^{LÚ}HAZANNU'nun kendisine bağlı 5 Yaşlı (^{LÚ}ŠU.GI) ile bir davada yemin ettiği görülmektedir.⁸

Söz konusu direktifler Hattusa kentinin ^{LÚ}HAZANNU'su içindir. Belgelerde bu görevlinin Hattuša'dan başka Hišarluwa⁹ kentinde de bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁰ Ortaköy-Şapinuwa arşivinde de ^{LÚ}HAZANNU'ya büyük kraldan gelen bir mektup bulunmuştur.¹¹ Böylece, bu görevlinin sadece Hattuša'nın güvenliğinden sorumlu olmadığı, aynı sorumluluklarla başka kentlerde de görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Sonuç: Hitit kralları, yönetimin sürekliliği ve işlerliği için “yönetime dâhil ettiği görevliler”e yönelik “direktifler” düzenlemişlerdir. Bu direktifler bir görevliye ya da bir görevli grubuna yöneliktir. Kral direktifleri, kraliyet kurumu ile ona bağlı olarak çalışan görevliler arasındaki ilişkileri ve söz konusu görevlilerin görev ve yetkilerini tanımlama işlevine sahiptir. Merkezden uzak bölgelerin yönetiminden sorumlu bu görevlilerin

8 İmparati, 1974, s.70

9 URUHisarluwa, KBo 2.7 I 4.

10 PecchioliDaddi, 1982, s.449-450.

11 Süel-Süel, 1999, s.430.

siyasal iktidar tarafından kontrol altında tutulması gerekmektedir. Çünkü bu kişiler kralın sahip olduğu yetkilere (rahip-hakim-komutan) sahiptir, buldukları bölge merkezden uzaktır ve bu uzaklık, bu kişilerin düşman devletlerle Hitit Devleti'nin aleyhine işbirliği yapma ihtimalini taşımaktadır. Buna ek olarak, iktisadi açıdan, görev alanlarında kral adına elde edilen ekonomik gelirlere el koyma ve keyfi gelir elde etme potansiyelleri vardır. Direktiflerle, bir yandan bu görevlilerin krala sadakati temin edilirken diğer yandan başkentin ya da herhangi bir kentin veya bir bölgenin sorumluluğunu üstlenen bu kişilerden, görevli oldukları bölgede kendilerine atfedilen vazifeleri hakkıyla yerine getirmeleri istenmektedir.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

AfO: Archiv für Orientforschung: Internationale Zeitschrift für die Wissenschaft vom Vorderen Orient, Berlin, Graz, Wien.

Alp, S., 2001, *Hitit Çağında Anadolu: Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, Tübitak Yayınları, Ankara.

BagM: Baghdader Mitteilungen, Berlin.

Black, J. - George, A. – Postgate, N., 1999, *A Concise Dictionary of Akkadian*. Harrassowitz, (Santag 5), Verlag, Wiesbaden.

Bo: Inventarnummer von Tafeln aus Boğazköy.

HW: Friedrich J., 1952, *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg.

Hoffmann, I., 1984, *Der Erlass Telipinus*, TH 11, Heidelberg.

Imparati, F., 1974, *Una concessione di terre da parte di Tuthaliia IV*, RHA 32, Paris.

İst.Mitt: Istanbul Mitteilungen, Deutsches Archäologische Institut, Abteilung İstanbul, Berlin, 1933 vd.

KBo: Keilschrifttexte aus Boghazköi, Leipzig, Berlin.

KUB: Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Berlin.

Miller, J., 2013, *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, *Society of Biblical Literature, Writing from the Ancient World*, (Ed. M.Giorgieri), Atlanta.

OA: Oriens Antiquus, Studia Biblica et Orientalia, Roma.

Or: Orientalia, A Quarterly Published by the Faculty of Ancient Oriental Studies, Pontifical Biblical Institute, Roma.

Otten, H., 1964, “Aufgaben eines Bürgermeisters in Hattuša”, *BagM*, Band 3, 91-95.

Otten, H., 1983a, “Der Anfang der HAZANNU-Instruktion”, *Or*, 52, 134-137.

Otten, H., 1983b, “Zur frühen Stadtgeschichte von Hattuša nach den inschriftlichen Quellen”, *İst. Mitt.* 33, 40-52.

Pecchioli Daddi, F., 1982, *Mestieri, Professioni e Dignità Nell'Anatolia Ittita*, Roma.

Pecchioli Daddi, F., 1975, “Il HAZAN(N)U nei testi di Hattuša”, *OA* 14, 93- 136.

RHA: Revue Hittite et Asiatique, Paris.

Süel, A., 1992, “Hitit Kaynaklarında Direktif (=Enstrüksiyon) Metinleri”, *Erdem* Cilt:6/1 Sayı: 6, Ankara, 1992, 265-271.

Süel, A. - Süel, M., 1999, “Ortaköy-Şapinuwa'nın Hitit Mimarisindeki Yeri ve Önemi, Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut”, *Uluslararası Sempozyumu*, (5-7 Haziran 1996), Ege Yayınları/ Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 425-436.

TH: Texte der Hethiter, Heidelberg.

von Schuler, E., 1957, *Hethitische Dienstanweisungen für höhere Hofund Staatsbeamte, Ein Beitrag um antiken Recht Kleinasiens*, Afo 10, Graz.

2016 YILI KAZISININ IŞIĞINDA ESKİYAPAR HÖYÜK

İbrahim Tunç SİPAHİ*

Özet

Eskiyapar Höyük Orta kuzey Anadolu’da Hatti-Hitit çekirdek bölgesinde kültürel bir kavşak noktası konumuna sahiptir. Eskiyapar Höyük’te 2016 yılı kazısına 2015 yılının sonuçları ile belirlenen hedeflerimiz doğrultusunda ve planlandığı gibi devam edilmiştir. Höyüğün kuzeybatısındaki öncelikle “C” açmasında kazıya başlanmış ve geçen yıllarda tespiti yapılan ETÇ III’ün alt seviyesine ulaşabilmek için C1, C2 ve C3 kontrol sondajları açılmıştır. C1’de sondaja devam edildiğinde daha alttaki ETÇ II’ye ait olabilecek seramik görülmüştür. 2017 yılında buradaki “C” açmasının kuzeye doğru genişletilmesi planlanmaktadır. Daha sonra höyüğün kuzeydoğusundaki “F” sondajında E2 açması derinleştirilmiş, diğer duvarlarla aynı seviyede bir başka duvar izi E2’de aynı seviyede karşımıza çıkmıştır. Böylece ilk kez Assur Ticaret Kolonileri Çağı çağdaşı bir seviye, höyük seviyesinin yaklaşık 1.5 m. alt kotunda tespit edilmiştir. 2016 yılı çalışmaları ile birlikte Eskiyapar stratigrafisi kalıcı bir alt yapıya oturtulmuş, Demir Çağı’na kadar tüm kültürel seviyeler kademeli olarak görülebilir hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Orta Hitit, Eskiyapar, Hitit Mimarisi

Summary

Eskiyapar Höyük is a cultural crossroads in the Hatti-Hittite core region in central northern Anatolia. The excavations at Eskiyapar Höyük continued in 2016 in line with our 2015 targets and in line with our planned targets. In the northwest of the mound, the excavation was started in the trench “C” and in order to reach the lower level of the EBA III which was determined in the previous years, C1, C2 and C3 test sondages were opened. When the probe was continued in C1, it was seen that the pottery belonging to the lower EBA II could be seen. In 2017, the trench doğru C planlan is planned to be extended to the north. The E2 trench was deepened in the F sounding in the northeast of the mound, and another wall trace at the this level with the other walls was seen at the same level in E2. Thus, for the first time a contemporary level of the age of the Assyrian Trade Colonies is investigated about 1.5 m. at the lower elevation. With the work of 2016, Eskiyapar stratigraphy was built on a permanent base and all cultural levels from the Iron Age to the Iron Age were gradually visible.

Keywords: Hittite, Middle Hittite, Eskiyapar, Hittite Architecture

Eskiyapar Höyük¹ Orta kuzey Anadolu’da Hatti-Hitit çekirdek bölgesinde kültürel

* Prof. Dr. İbrahim Tunç SİPAHİ, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Sıhhiye/06100-ANKARA, tuncsipahi@gmail.com, www.eskiyapar.org.

1 2016 Yılı Eskiyapar Kazısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Ankara Üniversitesi adına başkanlığımdaki bir heyet ile sürdürülmüştür. Kazı desteğimiz ise Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu ve Ankara Üniversitesi’nden sağlanmıştır, ilgili kurumlara ve yöneticilerine teşekkür ederim.

bir kavşak noktası konumuna sahip bir höyüktür (**Resim 1**). Çevresindeki Boğazköy, Ortaköy ve Alacahöyük gibi önemli Hitit merkezleri ile her dönemde bağlantılıdır. Özellikle Eskiyyapar'ın hemen kuzey-kuzey batı yönündeki Alacahöyük ile yakın irtibatlı olmalıdır² (Sipahi 2013, Fig 5). Eskiyyapar Höyük'te 2016 yılı kazısına 2011'de belirlenmeye başlanan ve 2015 yılının sonuçları ile belirlenen hedeflerimiz doğrultusunda ve planlandığı gibi devam edilmiştir (Sipahi, v.d. 2017, 50, fig. 5.1, 5.2; Sipahi, 2012, 1-7). Höyüğümüzün kuzey batı sektöründe 2011 yılı itibariyle sistemli kazılar sürdürülmüş olup Eski Tunç Çağı'ndan itibaren kesintisiz bir yerleşim silsilesi kademeli olarak ortaya çıkarılmıştır (**Resim 2**). 2011-2016 yıllarında orta çıkarılan Eski Tunç Çağı, Hitit ve Demir Çağlarına ait arkeolojik eserler Çorum Müzesi'ne kazandırılmıştır (**Resim 3**). 2016 yılının imkanları dahilinde, höyüğün kuzeybatısındaki öncelikle "C" açmasında kazıya başlanmış ve geçen yıllarda tespiti yapılan ETÇ III son safhanın alt seviyesine ulaşabilmek için C1, C2 ve C3 kontrol sondajları açılmıştır (**Resim 4**).

Bilindiği üzere Eskiyyapar'da güçlü bir Eski Tunç Çağı kültür katı mevcuttur. İlk dönem kazılarında bulunan bu döneme ait iki eser grubu Ege'den Kuzey Suriye ve Mezopotamya'ya ulaşan kültürel ilişkiler için bilgiler sağlamıştır³. Ancak ilk dönem kazılarında söz konusu kültür katına ait mimari katlar (höyükteki modern evler nedeniyle) çok kapsamlı kazılamamıştır (**Resim 4**). Üçüncü dönem kazılarımızda Eski Tunç Çağının höyük üzerinde tarla seviyesinden 2-3 m. yükseldiği anlaşılmaktadır ve tarla seviyesinin altında da 3 metreye kadar devam etmektedir. Henüz ana toprağa veya var ise Kalkolitik'e henüz ulaşamamıştır. Bu bağlamda "C" sondaj alanı bizler için önem taşımaktadır (**Resim 5**).

C1 sondajının doğu ve batı kesitlerinde, dönem yerleşim eğiminin güneyden kuzeye doğru devam ettiği belirgin bir şekilde görülebilmektedir. C2 ve C3'ün aynı yöndeki kesitlerinde ise tepeden aşağı akan yüzey toprağının kalın bir katman oluşturduğu tespit edilmiştir. C1'de sondaja devam edildiğinde ETÇ III'ün alt safhalarının altında olasılıkla ETÇ II'ye ait olabilecek seramik görülmüştür. 2017 yılında buradaki "C" açmasının kuzeye doğru uzatılması planlanmaktadır (**Resim 6**).

İkinci aşamada, höyüğün kuzeydoğusundaki "F" sondajında çalışmalara devam edilmiştir ("F" höyüğün kuzeyindeki düzlük alandır) (**Resim 7**). "E" alanının hemen kuzeyinde 3 X 10 metrelik bir sondaj açması planlanmış ve sondaj açması kendi içinde de F1, F2 ve F3 (*ilk önce E1, E2 ve E3 olarak adlandırılmışlar, yapılan değerlendirmelerin sonunda F koduna geçilmiştir*) olarak üçe ayrılmıştır. Bunların arasında 30'ar cm. lik

2 2013 yılındaki çalışmamızda Eskiyyapar ve Alacahöyük arasındaki en uygun (bugün de çiftçilerin kullandığı) eski yol güzergahı verilmiştir. Arinna olarak kabul edilen Alacahöyük ve Tahirpa'nın (Eskiyyapar olması kuvvetli olasılık) Eskiyyapar tabletinde geçmesi anlamlıdır.

3 Eskiyyapar'ın arkeo-coğrafyası her dönemde böylesine ilişkiler için uygundur. Eski yerleşimlerin düz alanda yer alması, ovanın geçen yollara hakimiyeti, hemen güney eteğinden geçen akarsu, çevresindeki tarım alanlarının zenginliği yaşam için uygun koşullar sağlamıştır. Günümüzdeki gibi Hitit Çağı Eskiyyaparı'nda da tarımsal ekonomi önem kazanmış olmalıdır. Bugün bölgede tarım ve hayvancılık geçim kaynağıdır. Modern Eskiyyapar Köyü'nün tarım alanlarının sınırı doğuda neredeyse Alaca İlçesi'ne dayanmaktadır. Eskiyyapar'da devam edecek çalışmalar sırasında Boğazköy, Kuşaklı, Ortaköy ve Maşat Höyük'te de olduğu gibi iri erzak küplerinin varlığının ortaya çıkması beklenen bir sonuçtur (Sipahi 2015b, 37).

açma ayırım payı bırakılmıştır. Dolayısıyla “E” alanına doğru yatay doğrultuda görsel bir kesit bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Geçen yıl “E” alanının batısındaki 4 kademe ile gerçekleştirilen kesit, “E” alanında inilen kot seviyesini göstermişti. Geçmiş yıllarda “E” alanında bir sondaj açılmış, 1.5 m. sonra toprağın nemlenmeye başlaması ile taban suyuna yaklaşıldığı anlaşılmış ve bu nedenle sondaj bırakılmıştı. O nedenle bu yıl taban suyunun seviyesi ve durumunun da belirlenmesi amaçlanmıştı. Bunun yanı sıra temel hedefimiz; “E” alanındaki Eski Hitit Çağı I. yapı katının alt kademesinde Assur Ticaret Kolonileri Çağı çağdaşı M.Ö. Erken II. Bin yıl kültür katının belirlenebilmesiydi (Sipahi 2018, 3). Zira buradaki Eski Hitit Çağı I’de birinci kazı sezonunda ortaya çıkarılan çanak çömlek Koloni Çağı’nın hemen sonrasına tarihleniyordu⁴ (**Resim 8**). “E” alanının doğu kesiminde önceki satırlarda vurguladığımız gibi birinci dönem kazılarında zengin Eski Tunç Çağı eserleri bulunmuştur. İlk dönem kazıları sırasında, en az üç yapı katının molozları kaldırılarak, bu seviyeye ulaşıldığı anlaşılmaktadır (**Resim 9**). Günümüzde bu kesimde Eski Hitit Çağı erken safhasının iki yapı katı mevcuttur. Bunların da hemen altında Assur Ticarete Kolonileri dönemiyle çağdaş bir yapı katı belirlenmiştir. Bu kesimin kuzeyindeki “F” düzlük alanı eskiden köylüler tarafından harman yeri olarak kullanmak amacıyla düzlenmiştir. Buradaki düzlükte yapılan eski sondajlarda bir moloz katmanından sonra mimari ile karşılaşmıştır. Ancak zemin suyunun çukurlarda yükselmesiyle sondajların kapatıldığı eski çalışanlar tarafından beyan edilmiştir. Dolayısıyla üçüncü dönem kazılarında “F” açmaları tanımlayıcı bilgiler sağlayabilmesi yönünde önemsenmiştir.

Bu durumu tespiti için “F” sondaj açmaları derinleştirilmiştir (**Resim 10**). F1 açmasının 300 cm; “F” alanı zemin seviyesinin de 130 cm. altında bir duvar örülmüştür. F1 açmasındaki bu duvar KB-KD yönünde uzanmakta olup Hitit ve erken M.Ö.II. bin yıl yapıları ile yön birliği taşımamaktadır (**Resim 11**). F1 duvarı yaklaşık 45 cm genişliğe, 280 cm uzunluğa açma içinde sahiptir. Açmaların derinliğinin artması üzerine açma kesitleri tel örgü ile kaplanmış ve toprak torbalar ile açma kenarları desteklenmiştir. F3’de F1 duvarının yaklaşık 30-40 cm alt kot seviyesinde bir başka duvar ortaya çıkarılmıştır. Diğeri ile paralel konumda olan bu duvar bize burada bir yapı veya yapıların varlığını göstermiştir (**Resim 12**). Böylece 2016 yılı kazı sezonunun en değerli sonucunu almış olduk. Ayrıca bu kesimde taban suyunun gelmemesi bu sondajları geniş bir “F” açmasına çevirebileceğimizi bize gösterdi. Ayrıca ilk dönem kazılarında aynı alanın daha batısında izlenen duvarların bu kesimde devam ettiğini ortaya çıkmıştır.

Ortaya çıkan duvarların çevresinde yoğun bir şekilde Assur Ticaret Kolonileri Çağı ile çağdaş seramik parçaları gelmektedir (**Resim 13**). Eski yapar da bu dönemi erken M.Ö.2. bin olarak adlandırmayı tercih ediyoruz. Zira Kültepe ve Acemhöyük gibi Assur Ticaret Kolonileri Çağı merkezlerindeki gelişim ve zenginlik diğer merkezlerde yer almayabilir. Ancak Eski yapar’da Hatti’den gelen güçlü bir kültürel devamlılık mevcuttur.

4 Birinci dönemde günümüzde “E” olarak tanımladığımız alandaki sağlam çanak çömlekler Eski Hitit Çağı’nın en erken safhasına aittir. Assur Ticaret Kolonileri Çağı’nın hemen sonrasına ve Eski Hitit’in en erken safhasına verilen bu grup “E” alanının önemini göstermektedir.

Eskiyapar'ın yerel seramik özellikleri M.Ö.2. bin yılın başında kadar kesintisiz devam etmiştir.

E2 açması en son aşamada derinleştirilmiş, diğer duvarlarla aynı seviyede bir başka duvar izi E2'de aynı seviyede karşımıza çıkmıştır. Böylece ilk kez Assur Ticaret Kolonileri Çağı çağdaşı bir seviye, höyük seviyesinin yaklaşık 1.5 m. alt kotunda tespit edilmiştir (**Resim 12**). Eskiyapar'da daha önce de bulunan çanak çömleklerden M.Ö.2. bin yılın ilk çeyreğindeki kültür katı yerel özellikler taşımaktadır. Dönem seramiği Assur Ticaret Kolonileri Çağı paralelliği göstermekle birlikte Eski Tunç Çağı'ndan itibaren devam eden bölgesel bir seramik geleneğinin varlığı görülmektedir. Assur Ticaret kolonileri Çağı'nda burada bir Karum'un var olduğu konusunda henüz yeterli bilgilere sahip değiliz. Ancak Söz konusu kültür katının geniş ölçekli kazılmasıyla bu soru cevaplanabilecektir.

Geçen sene ve önceki senelerde "A" açmasının kuzey ve kuzeybatı ucunda oluşturduğumuz "B" açmasında bu yıl çalışılmamıştır (**Resim 19**). "B" açmasında Orta Hitit Çağı belirgin olarak buluntularıyla kendisini göstermiştir. 2017 yılında bu kesimde kapsamlı çalışmaların yürütülmesi planlanmaktadır. Eskiyapar Höyük'te zengin bir Orta Hitit safhasına ait yapı katları, Kral Telepinu sonrasındaki Hitit'in siyasi ve sosyal yönden inişli bu dönemi için değerli ve tamamlayıcı bilgiler sağlayacaktır (Hout 2013, 26, 27). Höyüğün bu kesiminin her dönemde dini ve idari yapılar için tercih edildiğini kazı sonuçlarımız da göstermektedir. Üçüncü dönem kazılarımızın buluntularının büyük kısmı "B" açmasından gelmiştir. Ayrıca buradaki "A" yapısının birden fazla safhası olabileceği bazı mimari izlerden anlaşılmaktadır. "A" yapısının tapınak veya yerel bir saray olabileceği konusunda ön bilgilere sahibiz. Bu yapıyı şimdilik dini nitelikli bir idari bir yapı olarak adlandırıyoruz. 2011 yılındaki tablet bu yapının bir arşive sahip olduğunu da ortaya koymuştur. Ayrıca bu yapının çevresinde bir önceki Eski Hitit III. safhaya ait kabartmalı Hitit vazo parçaları bulunmuştur (Sipahi 2015, 35). Eskiyapar'da Eski Hitit Çağı'nın en erken safhasından itibaren bir kabartmalı vazo geleneğinin varlığı (Sipahi 2014, 21) dikkate alınırsa bu devamlılığın Orta Hitit Çağı'nda da devamlılığı beklenir (Sipahi, 2018, 2). Dolayısıyla önümüzdeki yıllarda bu dönem üzerinde ve "A" yapısında çalışmalarımız yoğunlaşarak devam edecektir.

2016 yılı sonuçları Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nın çağdaşı seviyenin bu kesimde belirginleşeceği anlaşılmıştır. Ayrıca batı kesimdeki "C" açmasındaki Erken M.Ö.II. bin seviyesi daha yüksek kottadır (**Resim 14-15**). Bu durum höyüğün kuzey kesiminde doğu-batı yönünde bir eğime işaret etmektedir. Dolayısıyla höyüğün kuzeyinde kalan kalan ve bizim "F" olarak tanımladığımız alanda sondajların açılması gerekli olmuştur. Erken M.Ö.II. bin seviyesinin höyüğün kuzeyinde ve höyük yüzeyinin 1.5-2 m. alt kotunda devam etmesi, geniş bir alana yayılmış olduğunu göstermektedir. Olasılıkla isabetli bir görüşle daha önce 3. derece sit alanı içine aldığımız ve höyüğün doğusunda kalan tarlalarda yerleşim devam etmektedir. Bu kesim herhangi bir sondaj ve kazı planlanmamaktadır.

Açmaların kesitleri tel örgü ile sağlamlaştırılmış, özellikle "F" açmalarının üstünün oluklu sac levha ile kapatılması planlanmış ve gerekli malzeme sağlanarak uygulama gerçekleştirilmiştir (**Resim 16**). Eski kazı alanlarının jeotekstilleri 2016 yılında

kaldırılmamış, “C” kesiti ise kazı sonunda kapatılmıştır. “E” alanında her yıl olduğu üzere uzman restorasyon ve konservasyon uzmanımızın tavsiyeleri ışığında duvarların düşen taşları yerlerine konmuş, duvarların üstüne saman karışımı höyük toprağı serpilmiştir (**Resim 17**). Bunun dışında tamirat, restorasyon ve ayağa kaldırma gibi teknik işlemler gerçekleştirilmemiştir. Bu alandaki duvarlar birinci kazı döneminde ortaya çıkartılmış olup zamanla bazı duvar taşları yerinden oynamakta ve kısmen zemine düşebilmektedir. Höyüğün üzerinde ve bu alanda geniş kapsamlı bir restorasyon projesine şimdilik gerek görülmemektedir. Tüm mimari seviyeler belirlenip, tabakalara göre binalar tamamen tespit edildikten sonra bir koruma ve düzenleme projesine geçilebilecektir. Kısıtlı imkanlarla sürdürdüğümüz 2016 çalışmalarımızda kısmen de olsa belirlediğimiz hedeflere ulaşılmıştır. Özellikle “F” alanındaki çalışmalarımız aradığımız ve belirgin olarak görmek istediğimiz M.Ö. Erken II. Bin yıl kültür katının tespit edilmesini sağlamış ve yeni hedeflerimiz oluşturmuştur.

2016 yılı çalışmaları ile birlikte Eskişehir stratigrafisi kalıcı bir alt yapıya oturtulmuş, Demir Çağı'na kadar tüm kültürel seviyeler kademeli olarak görülebilir hale gelmiştir ve 2011-2016 eserleri stratigrafik bir sıralama içinde gösterilebilmektedir (**Resim 18**). Özellikle 2016 yılında Assur Ticarete Kolonileri Çağdaşı bir kültür katına ulaşılması bir eksikimizi kapamış, bu yerleşimin kuzey kesimde höyük dışında devam ettiği belirlenmiştir. Bu aşamada “F” alanımızın önemli sonuçlar vereceği düşüncesindeyiz. Ayrıca “B” alanındaki “A” yapısında bu yıl çalışılmamakla birlikte 2017 yılında çalışmamızın hedef noktasında bu yapının olması planlanmıştır 2016 çalışmalarımız temizlik, bakım, düzenleme ve yayınlarımız için gerekli olan bilimsel tespitlerimiz ön planda olmak üzere yukarıda sıraladığımız sonuçlarımızla tamamlanmıştır⁵ (**Resim 19, 20**).

5 Ekip üyelerimizin özverili ve uyumlu çalışmasıyla 2016 sezonumuz tamamlanmıştır. Eskişehir 2016 yılı kazı ekibine teşekkür ederken kazı temsilcimiz Kayseri Müzesi'nden Dilek KEÇE'ye de ayrıca teşekkür ediyorum.

KAYNAKÇA

Hout

2013 Theo P. J. Van Den Hout, “Hitit Krallığı ve İmparatorluğu’nun Kısa Tarihi”, Hititler, Bir Anadolu İmparatorluğu, Hz. M. D. Alparslan-M. A. Alparslan, 22-45.

Sipahi

2012 “Yeniden Başlayan Eskiyaar Kazısı ve Buluntuları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Haberler, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü 33, 1-7

Sipahi

2013 T. Sipahi “Hitit Çağında Eskiyaar”, 3. ÇKAS (Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu), 5-17.

Sipahi

2014 T. Sipahi, “Son Yıllardaki Çalışmaların ve Buluntuların Işığında Eski Hitit Kabartmalı Vazoları Üzerine Değerlendirmeler”, Anadolu 40, 21-43.

Sipahi

2015a T. Sipahi, “An Addition to Old Hittite Relief-Vase Art: A “Bull-Headed Man”, From Eskiyaar”, Arkeoloji ve Sanat 145, 35-44.

Sipahi

2015b T. Sipahi, “Anadolu’da Gıda Kültürünün 6500 Yıllık Geçmişi”, Gıda Mühendisliği Dergisi 41, 35-47.

Sipahi

2018 T. Sipahi, “Eskiyaar’dan Hitit Arkeolojisi’ne Yeni Katkıları”, Türk Tarih Kongresi XVII, I. Cilt, Ankara, 2-13.

Sipahi, T. v.d.

2017 M.Süel, A. Süel, T. Sipahi and M. Weeden, “Central East: Archaeology, Alacahöyük, Eskiyaar, Ortaköy, Maşathöyük, “Hittite Landscape and Geography”, Eds. M.Weeden and L. Z. Ullmann, Boston

Resim 1: Eskişehir'in 2016 yılı hava fotoğrafı

Resim 2: Eskişehir'da 2011-2016 Yılları Arazi Çalışmalarının Genel Görünümleri

Resim 3: Eskişehir 2011-2015 Buluntuları

Resim 4: Eskişehir'da 2016 Yılı Alanı Çalışma Planı ile 2017'de Çalışılması Planlanan Alan

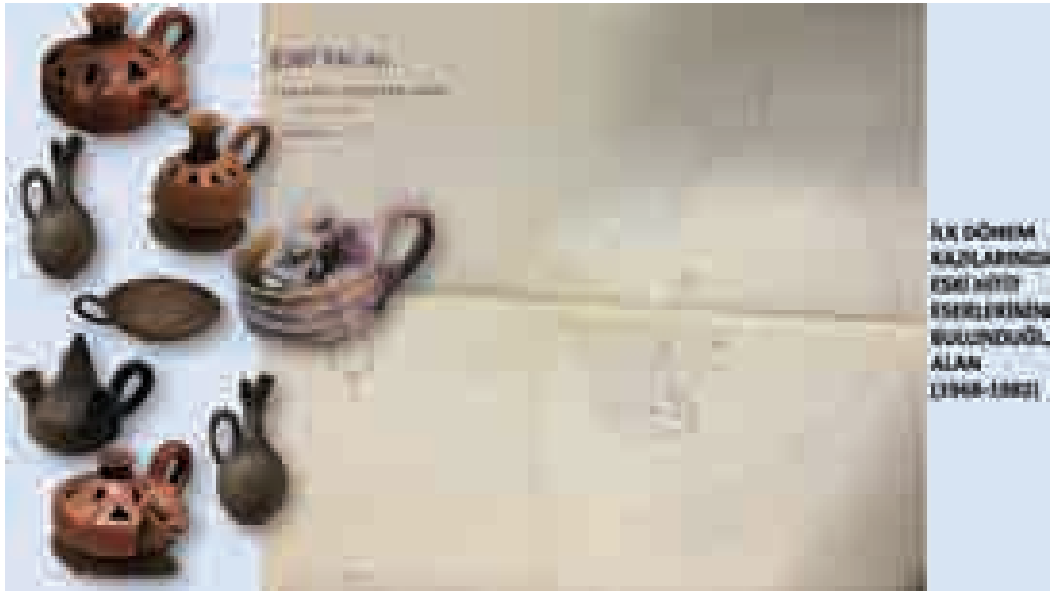
Resim 5: Eskiypar “C” Açması 2013-2016

Resim 6: Eskiypar 2016 “C” Sondajı

Resim 7: Eskiypar Kazı Alanlarının Tanımları

Resim 8: Eskiypar Birinci Kazı Dönemi “E” Alanı Buluntuları

Resim 9: Eskiypar, "E" Alanından Höyüğün Kuzeydoğu Kesiti

Resim 10: Eskiypar 2016 "F" Sondaj Alanı

Resim 11: Eskişehir, Eski Hitit ve Assur Ticaret Kolonileri Çağdaş Duvarların Birlikte Görünümü

Resim 12: Eskişehir, “F” Sondajları

Resim 13: Eskişehir "F" Sondaj Alanından Assur Ticaret kolonileri Çağdaş Seramikler

Resim 14: Eskişehir, "C" Kesitinde M.Ö. Erken II. Bin seviyesi

Resim 15: Eskişehir Höyüğü Kuzey Kesiminde M.Ö.II. Bin Seviyesi Eğimi

Resim 16: Eskişehir "F" Sondajının Üstten Kapatılması

Resim 17: Eski Yazı, “E” Alanı Temizlik ve Bakım Çalışmaları Sonrası Görünümü (Eski Hitit)

Resim 18: Eski Yazı 2011-2018, Belli Başlı Eserlerin Stratigrafiye Dağılımları ve Karşılaştırmaları

Resim 19: Eskişehir 2016 Yılında Üstü Örtülü Kazı Alanları

Resim 20: Eskişehir Höyük'ün 2016 Yılı Kazısı Sonunda Görünümü

Resim 21: Eskişehir 2016 Kazı Ekibinden Görünümler

ÇORUM DELİCE VADİSİ ARKEOLOJİ, JEOARKEOLOJİ VE TARİH ÖNCESİ MADENCİLİK YÜZEY ARAŞTIRMASI 2016 İLK SONUÇLARI

Bülent ARIKAN*

Özet:

Bu makale, Delice Vadisi'nin Sungurlu ve İskilip arasında kalan kısmında, ağırlıklı olarak Tunç Çağı yerleşme sistemlerini anlamaya yönelik olarak gerçekleştirilen yüzey araştırmasının ilk dönem sonuçlarını içerir. Arkeolojik olarak belirli bir bölgeye odaklansa da, burada yaşayan toplulukların barındığı doğal çevre koşullarının zaman içinde değişimi ve hammadde kullanımı konularını daha bütüncül olarak ele almak için Delice Vadisi'nin jeolojik ve paleoklimsel özellikleri havza genelinde incelenmiştir. Bölgedeki ilk dönem çalışmalarımız Delice Vadisi'nin uzun ve karmaşık bir jeolojik ve jeomorfolojik geçmişe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bölge için uygulanan paleoklim modellemesinde yıllık ortalama yağış ve sıcaklık değerlerinin toplulukları tehdit edecek ölçüde keskin değişimler göstermediği görülmüştür. Uygulanan CBS analizleri sonucunda yerleşmelerin Delice Vadisi'nin ortasında, göreceli olarak dar bir alana sıkıştığı ancak buna rağmen belirli yüzey tercihlerine odaklandıkları görülmüştür. Bu tercihlerin ekonomik, sosyal, politik ve çevresel arka planı daha detaylı araştırmayı gerektirmektedir.

Giriş:

Çorum İli Sungurlu, Uğurludağ, Bayat ve İskilip ilçelerini kapsayan *Delice Vadisi Arkeoloji, Jeoarkeoloji, ve Tarih Öncesi Madencilik Yüzey Araştırması Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'nin 39947 numaralı projesi olarak desteklenmiştir. 22 Eylül – 15 Ekim 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilen yüzey araştırmasına Samsun Müzesi uzmanlarından Mustafa Kolağasıoğlu Bakanlık temsilcisi olarak katılmıştır. Ankara Üniversitesi DTCF Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Başkanı öğretim üyesi Prof. Dr. Tayfun Yıldırım'ın yüzey araştırması başkan yardımcısı olarak yer aldığı ekipte İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Jeoloji Mühendisliği Bölümü'nden Doç. Dr. Emin Çiftçi ile Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü'nden Doç. Dr. Cengiz Yıldırım, Koç Üniversitesi Arkeoloji Bölümü doktorantı Gonca Dardeniz ve Ankara Üniversitesi DTCF Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı öğrencilerinden Gülten Bingöllü araştırma ekibini oluşturmuştur. Başta T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Çorum Müzesi Müdürü Dr. Önder İpek olmak üzere, çalışmalarımız süresince desteğini esirgemeyen tüm kişi, kurum ve kuruluşlara teşekkür ederiz.

* Bülent Arıkan, İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü Ekoloji ve Evrim Anabilim Dalı, Maslak-Sarıyer, İstanbul, 34469, eposta: bulent.arikan@gmail.com

Araştırma bölgemizde bundan önceki arkeolojik yüzey araştırması 1996-2010 yılları arasında Ankara Üniversitesi DTCF Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı öğretim üyeleri Prof. Dr. Tayfun Yıldırım ve Prof. Dr. İ. Tunç Sipahi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalarda Kalkolitik dönemden itibaren geniş bir zaman dilimine yayılan 300'e yakın arkeolojik yerleşme saptanmıştır. Bu yerleşmelere ait tespitler Kültür Bakanlığı tarafından basılan Araştırma Sonuçları'nda yayınlanmıştır¹. Bu arkeolojik yüzey araştırmalarında elde edilen sonuçlara göre, Delice Vadisi'nde gözlemlenen arkeolojik yerleşme sistemlerinin Anadolu'nun geneline göre farklılık gösterdiği, höyük oluşumu yerine tepe üstlerine veya sırtlara yerleşildiği tespit edilmiştir.

2016 yılında bölgede yeni bir yüzey araştırmasının başlatılmasına temel oluşturan soruları bölgenin G.Ö. 6000-2600 arasındaki paleoiklimsel geçmişini ve bununla bölgedeki yerleşme sistemleri örgüsünün bağlantısını anlamaktır. Bu amaçla, 2016 yılında başlatılan yüzey araştırmaları özellikle Tunç Çağı yerleşmelerine odaklanmıştır. 2016 sezonunda hem ekibimizin Delice Vadisi'ni daha yakından tanınması hem de önceki yüzey araştırmalarında tespit edilen Tunç dönemi yerleşmelerin yeni teknolojiler yardımıyla son durumlarının kayıt altına alınması amaçlanmıştır.

Delice Havzası Paleoçevre ve Jeoloji:

Delice Havzası Bafra'nın güneybatısı ile Amasya'nın doğusundan başlayarak Kırıkkale ve Yozgat illerinin merkezine kadar inen geniş bir alanı kaplayan havzadır. Deniz seviyesinden 2571 metreye kadar değişen rakıma sahip olan bölgenin özellikle Delice Çayı'nın Kızılırmak Nehri'ne karıştığı kuzeybatı kısmı ile Yozgat tarafındaki güneydoğu köşesi dağlık alan özelliğindedir. Havza'nın geri kalan kısmı vadi ve tepe oluşumları ile kaplıdır (Resim 1).

Delice Havzası'nda Makrofiziksel İklim Modeli (MİM) sonuçları G.Ö. 6000-2600 yılları arasında kalan dönem için belirgin değişimler göstermektedir (Resim 2). Özellikle G.Ö. 6000-4600 arasında giderek artan yıllık ortalama yağışa karşın az da olsa düşmekte olan yıllık ortalama sıcaklık değerleri görülmektedir. Bu sonuçlar, Erken Tunç Çağı'nın büyük kısmında yağışlı ve nispeten serin bir iklimin bölgede hüküm sürdüğünü göstermektedir. Yıllık ortalama yağış miktarları G.Ö. 4800'den itibaren hem yıl bazında yüksek varyans (değişkenlik) göstermeye başlamış hem de genel bir düşüş eğilimine girmiştir. Yıllık ortalama sıcaklık değerleri belirgin bir değişim göstermemiştir. Yağış rejiminde G.Ö. 4800'den itibaren gözlemlenen bu değişiklikler G.Ö. 2600'e kadar süren bir dalgalanma getirmiştir. Bu değişimler literatürde 4.2 K olayı olarak anılan² ve geçici süre etken olan bir iklimsel değişim olmayıp özellikle yağışın düştüğü mevsimlerin değişmeye başladığı (varyans artışı) ve giderek kurak, daha az nemli bir iklim tipinin hakim olmaya başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

1 Sipahi – Yıldırım 1998; 2004; Yıldırım –İpek 2010.

2 Staubwasser –Weiss 2006

Delice Havzası Arkeolojik Yüzey Araştırması:

Önceki yüzey araştırmalarında tespit edilen ve Tunç dönemine tarihlenen yerleşmelerden 2016 sezonunda bulunabilen 56 yerleşme ziyaret edilmiştir. Buna ek olarak bir Kalkolitik (Nurhasan Tepesi, 625864 D, 4461695 K), bir Demir Devri (Resuloğlu-2, 599258 D, 4475939 K) ve bir Tunç çağı (Dağönü Höyüğü, 626732 D, 4485235 K) olmak üzere üç yeni yerleşme kaydedilmiştir. Ziyaret edilen toplam 59 yerleşmenin arkeolojik dönemlere göre dağılımı verilmiştir (Resim 3). Buna göre, Tunç dönemi yerleşmelerin büyük bir kısmı sadece Erken Tunç Çağı'nda (32), 19 yerleşme Demir devrinde de iskan görürken sadece 4 yerleşme Roma döneminde de yerleşilmiştir. Ağırlıklı olarak Tunç devri yerleşmelerin ziyaret edildiği bu çalışmaya dayanarak bölgenin yerleşme sistemleri hakkında genelleme yapmak doğru olmayacaktır. Ancak elde edilen sonuçlara ve önceki yüzey araştırması sonuçlarına göre, Delice Havzası temel olarak üç arkeolojik dönemde yoğun olarak iskan göstermektedir: Erken Tunç Çağı, Demir Devri ve Roma Dönemi. Özellikle MİM sonuçlarından yola çıkarak, yerleşmelerin bu üç dönemde farklı yüzey şekillerini tercih edeceği ön görülmektedir. Tunç Çağı yerleşmelerin tercih ettiği yüzey şekillerinin dağılımı verilmiştir (Resim 4). Buna göre; tepe üstü (28) ve höyük (22) yerleşmeler çoğunluğu oluşturmaktadır. Geri kalanlar sırt ve yamaçları tercih etmiştir.

Genel olarak bu dağılım Tunç Çağı yerleşmelerinin düz alanlar dışında bulunduğuna işaret etmektedir. MİM verileri ile birlikte değerlendirildiğinde; özelde Erken Tunç Çağı, genelde ise Tunç Çağı'nda yerleşmeler Vadi'ye hakim noktalarda yer almakta ve büyük olasılıkla geçiş noktalarını kontrol ederken tarım yapılan arazilere de (taşkın ovaları gibi) yakın noktalarda durmaktadır. Zamanla kuraklaşan iklim sonucunda, özellikle Demir Devri'nde yerleşmelerin tepelerden düzlüklere inmesi olasıdır. Özellikle yarıklı bayır gibi suyun derin vadilerden geçtiği alanlarda suya yakınlık hayati önem taşımaktadır. Tunç Çağı'ndan Demir Devri'ne geçişte yerleşmelerin tercih ettiği değişimler Resim 5 ve 6'da gösterilmiştir. Sınırlı ölçekte yapılan ve belirli bir döneme odaklanan bu çalışmada yerleşme yoğunlukları ile ilgili bir yorum yapmak şu aşamada zordur.

Delice Havzası Tarih Öncesi Madencilik:

Araştırma bölgemizde tarih öncesi madencilik açısından yaptığımız çalışmalarda, arkeolojik olarak kısmen araştırılmış olan Derekütüğün bakır madeni yatağına³ alternatif oluşturabilecek bir kaynak tespit edilmiştir. Üçoluk ve Karaevliya köyleri arasında kalan derin vadide bulunan ve bugün bile maden şirketleri tarafından işletilmesi düşünülen nabit bakır yatağı esasen Derekütüğün'deki ile aynı konglomera formasyonudur (Resim 7). Ancak, gerek Havza'nın merkezindeki yerleşme yoğunluğunun daha fazla olması gerekse merkezdeki yerleşmelere göreceli olarak daha yakın olması, Üçoluk ve civarında bulunabilecek maden yataklarının daha dikkatli ve yoğun araştırılması gereğini açığa çıkarmaktadır.

Sonuç:

2016 araştırmalarımız başta sunulan soruların cevaplanmasını sağlamıştır. Havza'nın hidrolojik yapısı, geçmiş toprak kalınlığı ve bitki örtüsü ile tarımsal üretim potansiyeli konularındaki araştırmalarımız için gerekli veriler toplanmaya başlamıştır. Tarih ncesi madencilik kaynakları hakkındaki veriler de toplanma aşamasındadır. Bölgedeki araştırmalarımızı, izin verilmesi durumunda, 2017 yılında açıklanması için çalışmakta olduğumuz araştırma soruları hakkında veri toplamak için genişleterek sürdürmeyi planlıyoruz. Birinci olarak, oluk ve Karaevliya köyleri arasında kalan alanda yoğun bir arkeolojik ve jeolojik yüzey araştırması yaparak burada tarih öncesi madencilik açısından bilgi verecek maden, yerleşme veya küçük buluntular aranacaktır. Bununla beraber, bölgede sürdürdüğümüz jeomorfoloji çalışmaları hem Tokullu Köyü yakınlarında bulunan Delice'nin eski yatağına hem de Alaca İlçesi Eskiyaapar Köyü'nde bulunan Eskiyaapar Höyüğü civarına odaklanacaktır. İlk alandaki çalışmaların tamamlanmasını takiben gerçekleştirilecek olan bu Alaca ve Eskiyaapar bölgeleri araştırmaları sonucunda bölgenin hidrolojik yapısı ile jeolojik karakteri arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması için önemli olacaktır.

Kaynakça

Arıkan B., "Modeling the Paleoclimate (ca. 6,000-3.200 cal. BP) in Eastern Anatolia: The Method of Macrophysical Climate Model and Comparisons with Proxy Data", *Journal of Archaeological Science* 57, 2015, 158-167.

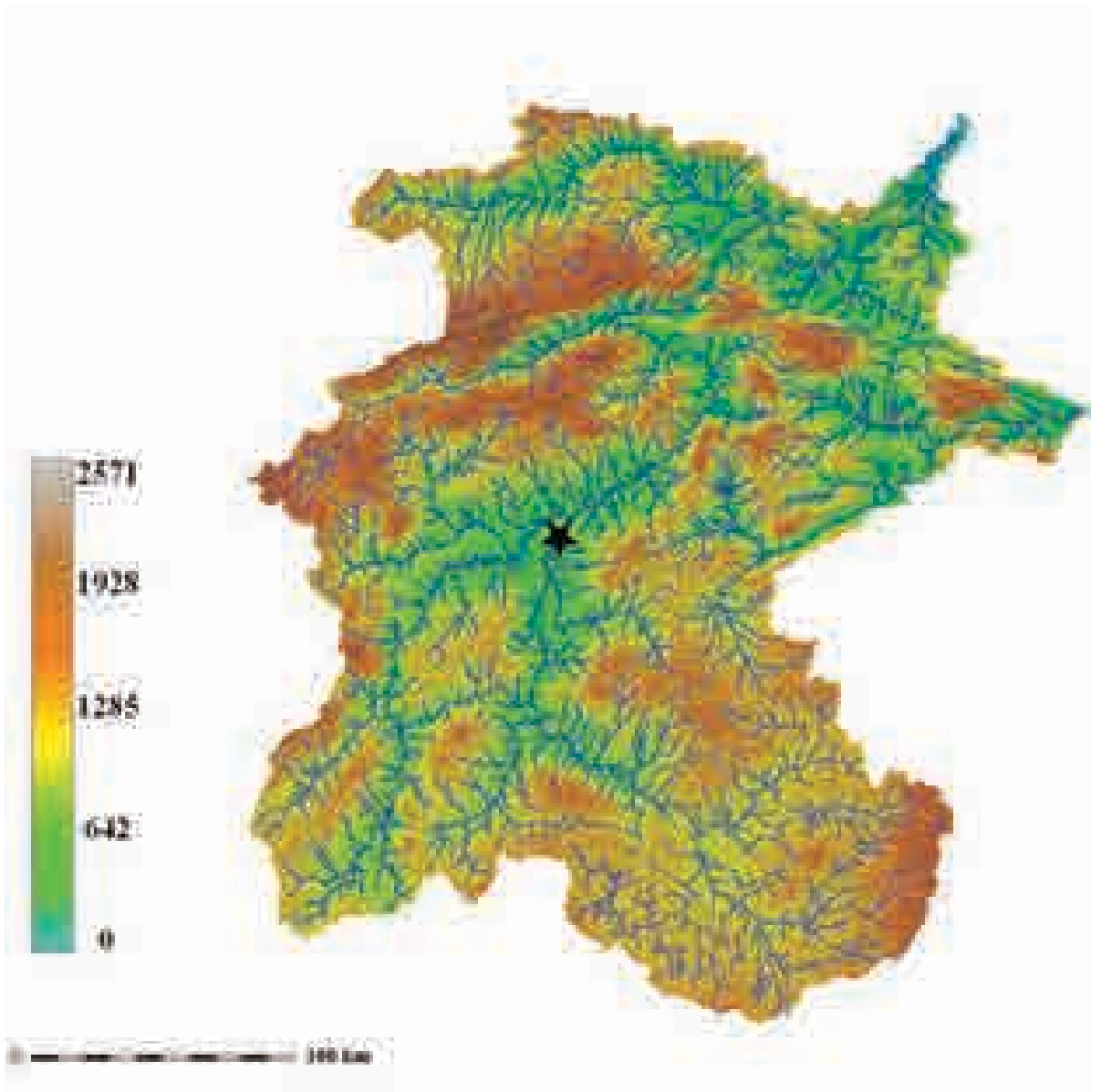
Sipahi İ. T. – Yıldırım, T., "1996 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırmaları", *15. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (2. cilt), 1998, 19-40.

Sipahi İ. T. – Yıldırım, T., "2002 Yılı orum ve ankırı İlleri Yüzey Araştırması", *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (2. cilt), 2004, 305-314.

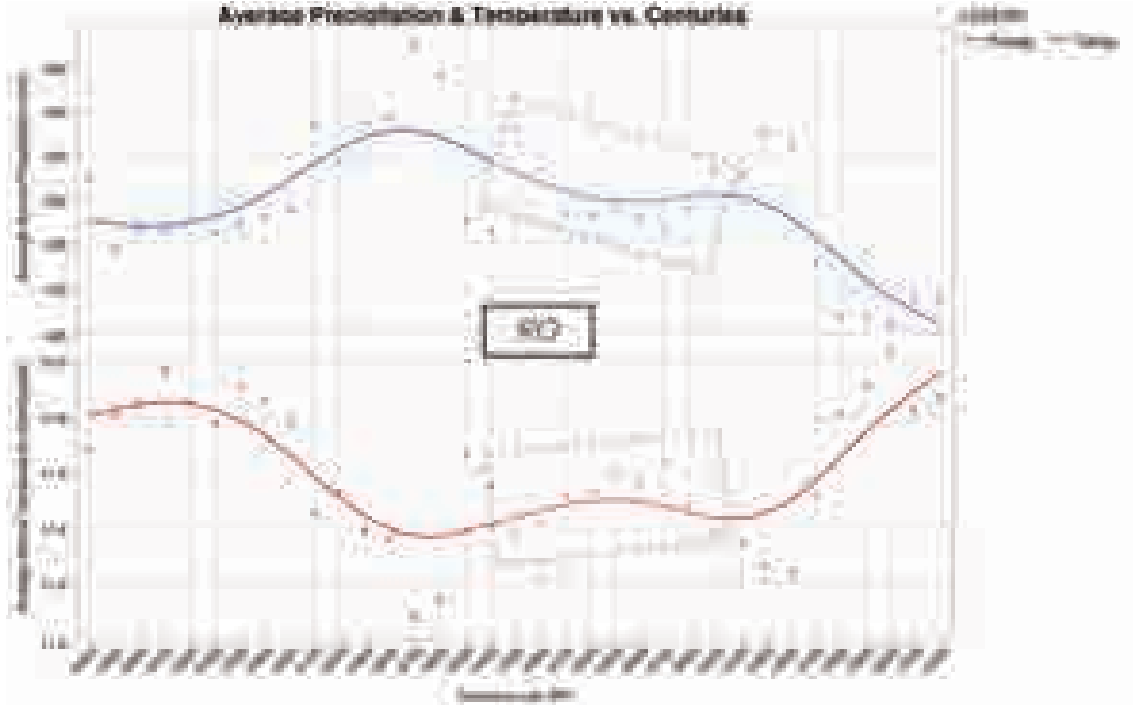
Staubwasser, M. – Weiss, H. "Holocene Climate and Cultural Evolution in Late Prehistoric-Early Historic West Asia", *Quaternary Research* 66.3, 2006, 372-387.

Yalçın, . – İpek, . Prahistorische Kupfergewinnung in Derektğn, Anatolien. Band I.

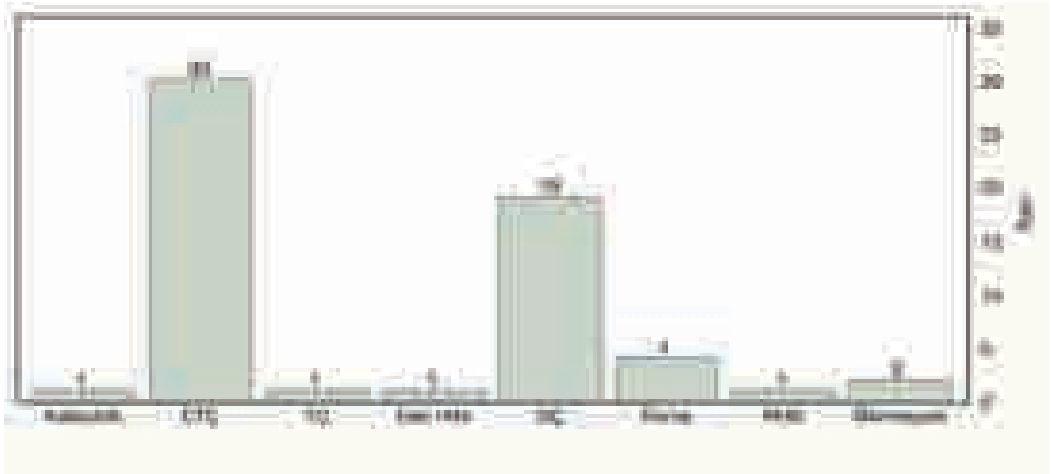
Yıldırım, T. –Sipahi, İ.T., "2009 Yılı ankırı ve orum Yüzey Araştırması", *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (3. cilt), 2010, 39-54.

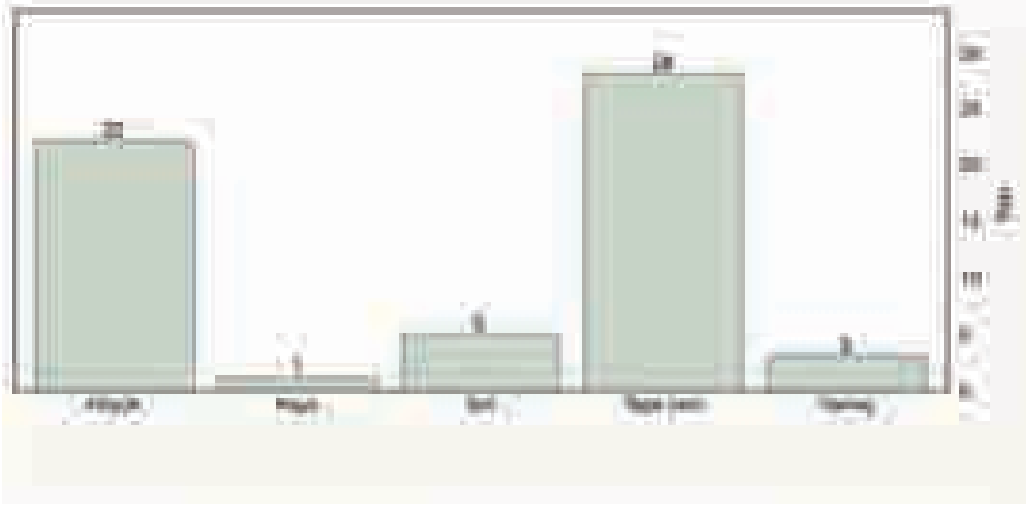
Resim 1: Delice Havzasının dijital yükseklik haritası (metre), akarsu ağı ve Resuloğlu yerleşmesi (siyah yıldız).

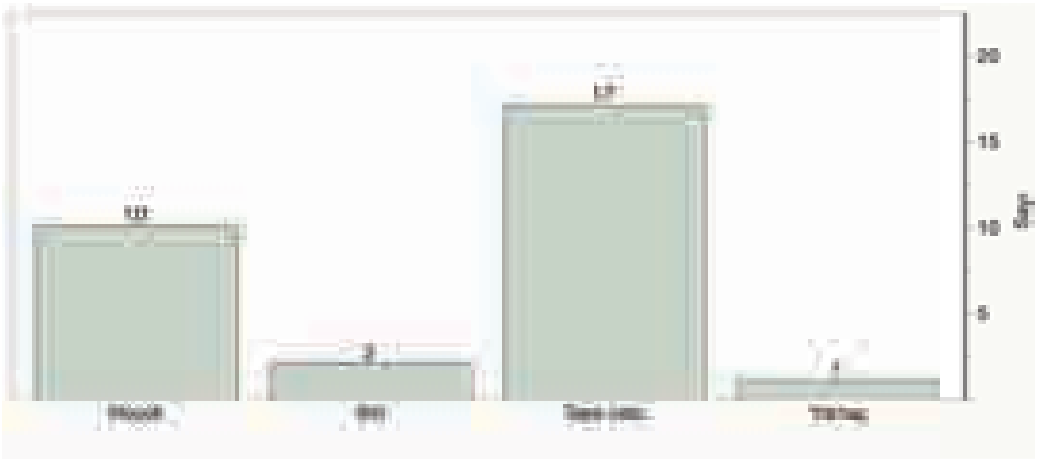
Resim 2: Delice Havzası'nın Makrofiziksel İklim Modeli ile hazırlanmış yıllık ortalama yağış (mavi çizgi) ve sıcaklık (kırmızı çizgi) değişimlerini kalibre günümüzden önce (günümüz = 1950) tarihlerle gösteren grafik. Kesik çizgi ile belirtilen kutular Resuloğlu yerleşmesinin faal olduğu dönemdeki paleoklimsel değerleri gösterir.

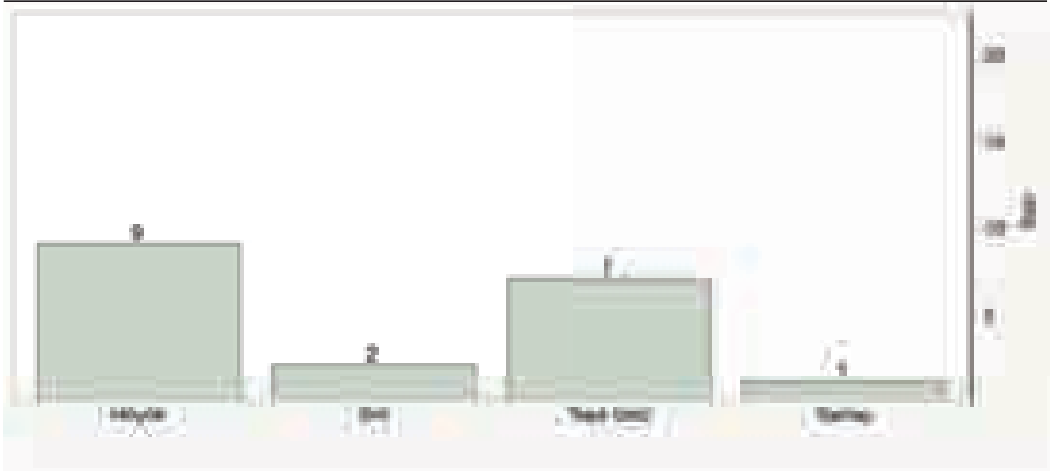
Resim 3: Delice Havzası YüzeY Araştırması'nda 2016 sezonunda ziyaret edilen arkeolojik yerleşmelerin (n= 59) dönemlere göre dağılımı (RHB= Geç Roma-Helenistik-Bizans).

Resim 4: Delice Havzası Yüzey Araştırması'nda 2016 sezonunda ziyaret edilen arkeolojik yerleşmelerin (n= 59) yüzey şekillerine göre dağılımı.

Resim 5: Delice Havzası'nda Eski Tunç Çağı dönemine tarihlenen yerleşmelerin (n= 30) yüzey şekillerine göre dağılımı.

Resim 6: Delice Havzası'nda Demir Devri'ne tarihlenen yerleşmelerin (n= 19) yüzey şekillerine göre dağılımı.

Resim 7: Delice Havzası'ndaki Üçoluk Köyü'nde (Derekutuğun bakır yatağının kuş uçuşu 22 km güneybatısında) burası ile aynı konglomera formasyonu gösteren ve Derekütüğün gibi nabit bakır içeren yatak.

ŞAPINUVA'DA HAYVAN KURBANI

Evangelia PİŞKİN*

Giriş

Dini kimliği ile bilinen Şapinuva'nın ritüellerini yeniden kurgulayabilmek amacıyla, kazıda ele geçirilen hayvan kemikleri çalışılmaya başlanmıştır. Hitit ritüelleri genellikle bu konuda geniş bilgi içeren metinler üzerinden incelenmektedir. Hayvan kurbanına dair kanıtların arkeolojik kazı sonucu ortaya çıkarılıp çalışıldığı durumlar ise oldukça nadirdir (Hauptmann, 1975; Popkin, 2013). Şapinuva'da ise birçok kurban çukuru içeren bütün bir ritüel alanının kazılıp ortaya çıkarılması gibi az bulunan bir fırsata sahibiz.

Bu çalışmada sunulacak olan kemikler Ağılönü ritüel alanından gelmektedir. Cevap aradığımız soruları şöyle sıralayabiliriz: Ritüel alanlarda kullanılan hayvan türlerini tayin etmek; Kurban çukurlarında kurban edilmiş hayvanların bütün olarak mı, yoksa parçalanmış şekilde mi sunulduğunu tanımlamak; Kurban edilen hayvanlar sadece kurban maksatlı mı kullanılmış, yoksa ritüele katılanlar tarafından tüketilmiş mi belirlemek.

Kurban amaçlı sunulan hayvanlar

Tablo 1, bugüne kadar çalışılmış toplam 1510 kemik ve kemik parçasından oluşan buluntu topluluğunu içermektedir. Bunların %28,4'ü ovicaprid yani koyun/keçi (%24,4 koyun/keçi, %1,5 koyun, %2,5 keçi) olarak sınıflandırılmıştır. %11,8'i sığır, %3,1'i domuz kemikleridir. Kemiklerin geri kalanı, sadece ebatlarına dayanarak sınıflandırılmıştır; %15'i sığır ebatlarında hayvanlara, %37,8'i koyun ebatlarında ve %3,8'i domuz ebatlarında hayvanlara aittir. Kemik buluntu grubunun büyük bir bölümü parçalanmış hâlde olduğundan ve kesin tür tayini için gerekli özellikleri kaybettiğinden dolayı türe göre değil, yalnızca ebatları üzerinden sınıflandırılmıştır. Bununla beraber, ritüel alanında bulunmuş olan kemikler arasında başka bir türe rastlanmadığı için sığır ebatlarındaki kemiklerin sığıra, koyun ebatlarındaki kemiklerin koyun ya da keçiye, domuz ebatlarındakilerin de büyük olasılıkla domuza ait olduğunu söylemek mümkündür. Kurban amacıyla en sık olarak koyun ve keçinin kullanılmış olduğu açıktır; keçi, koyundan daha sık görülmektedir. Koyunun keçiye oranı 0.5/1.0 olarak belirlenmiştir, yani koyundan iki katı keçi kurban edilmiştir.

Bu kemikler kurban çukurlarından gelmektedir, eklem yerlerinden parçalanmış olarak ele geçmişlerdir. Bazı çukurlardaki kemiklerin, parçalanmış olsa da tek bir hayvana ait olması kuvvetle muhtemeldir, bu hayvanın çeşitli işlemlerden geçirildikten sonra ya bütün olarak ya da bir parçasının çukura koyulduğu anlaşılmaktadır. Hayvan işleminden geçirilirken kemikleri eklem yerlerinden parçalanmış, parça kemikler çukura bırakılmıştır. İşlemin bütünü anlamak şu anda mümkün olmasa da bazı durumlarda hayvanın yakılmış olduğu belirlenmiştir. Yanmamış diğer kemiklerin pişirmek üzere parçalanmış oldukları düşünülebilir ya da hayvanın çukura bırakılmadan önce tören esnasında kesilip parçalanması gerekiyor olabilir. Bu durum, hayvan iskeletlerinin çukurlarda bütün hâlde

* Yerleşim Arkeolojisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi

bulunduğu “tam kurban” uygulamalarından ayrılmaktadır. Bunlar daha sonra tartışılmak üzere Tablo 1’e dahil edilmemiştir.

Çukurların içeriği

Çukurlarda ele geçen buluntular çeşitlilik göstermektedir. J Bölgesi’ndeki kurban çukurlarından ele geçen buluntuları detaylı şekilde değerlendirecek olursak:

JKÇ kurban çukurunda toplam 7 kemik parçası bulunmuştur. Bu grup 2 keçi sağ alt çene, bir koyun/keçi sol alt çene, 2 diş, yine koyun/keçiye ait bir ilk boyun omuru ve bir ikinci omur, domuza ait sol alt çene ve üst çeneden oluşmaktadır. Buluntu sayısı az olsa da en az 3 hayvanın (2 keçi, 1 domuz) sadece kafalarına ait parçalar ve bir koyun/keçinin ilk iki omurunu içeriyor olması açısından ilginçtir. Bu çukurda hayvanın yalnızca kafasını gerektiren özel amaçlı bir kurban törenine ait kemiklerin toplanmış olması mümkündür, hayvanın geri kalanı başka bir yere taşınmış olabilir. Bir diğer olasılık ise bu çukurun, hayvanın kafasından parçaların bırakılmasıyla başlayan ve bir dizi adımı içeren bir törenin ilk aşaması olmasıdır.

Kurban çukuru No 2’de, genç bir koyun ya da keçinin arka bacağı ortaya çıkarılmıştır. Uyluk, kaval kemiği ve metatarsaldan oluşan kemiklerin tümü hayvanın sağ tarafına aittir.

Kurban çukuru No 3 içerisinde bir sığır, 3 keçi ve bir koyuna ait parçalar bulunmuştur. Buradaki koyun ve keçi sayıları bütün hâlde iskeletlere değil, bulunan boynuz sayılarına dayanmaktadır. Bütün hâlde iskelet ele geçmemiştir, hayvan kemikleri oldukça parçalı hâdedir. Kafataslarına, kaburgalara ve omurgaya ait çok sayıda kemik parçalarının yanı sıra bir uyluk, bir kaval kemiği, bir dirsek kemiği, 2 ön kol kemiği, bir üst kol kemiği, 2 kürek kemiği ve 2 alt çene kemiği bulunmaktadır. Sığıra ait kalıntılar ön bacak kemiklerinden (kürek kemiği, ön kol, dirsek kemiği), arka bacağın bir parçasından (uyluk) ve alt-üst çene parçalarından oluşmaktadır.

Kurban çukuru 4’te, 8 küçük parça koyun/keçi kemiği, yine koyun/keçiye ait bir sağ alt çene, bir sağ metakarpal, bir kaval kemiği parçası, ayrıca 8 parça sığır kaburgası ve sığır uzun kemikleri açığa çıkarılmıştır.

Kurban çukuru 5, tür açısından çeşitlilik gösteren çok sayıda kemik içermektedir. Kurban için kullanılmış hayvan türleri olan koyun, keçi, sığır ve domuzun tümünden izler barındıran üç çukurdan biridir. Burada bulunan kemikler şu şekilde tanımlanmıştır: keçiye ait sağ boynuz, bir sol üst kol kemiği ve bir sol metakarpal; koyuna ait sol alt çene, bir sol üst kol kemiği ve bir sağ aşık kemiği; koyun/keçiye ait 2 alt çene, bir ön kol parçası, 3 kalça parçası, bir sol kaval kemiği; ayrıca koyun/keçiye ait birçok uzun kemik, kaburga, omur ve kafatası parçaları. Çukurda ayrıca sığır sağ ön bacağı (kürek kemiği, üst kol, ön kol, dirsek, metakarpal), sol dirsekten ve kaval kemiğinden birer parça, çok sayıda parçalar hâlde kaburga, omur, kafatası ve başka tanımlanamayan kemikler bulunmaktadır. Buna ek olarak domuza ait 2 kaval kemiği parçası (bir sol, bir sağ), alt ve üst çene parçaları, bir 1.parmak kemiği ve omur parçaları da ele geçmiştir. Kemik ve tür bakımından böylesine bir çeşitliliğe sahip bu çukurun neyi temsil ettiğini çözümlenmek güç. Törenler esnasında yenilmiş bir ritüel yemeğin artıkları olduğu düşünülebilir.

Kurban çukuru 6, aralarında tüm bir sığır kaval kemiği ve sığır çene parçası da bulunan çok sayıda hayvan kemiği içermektedir. Ayrıca kuş kemiklerinin açığa çıkarıldığı

tek kurban çukurudur. Bir kumruya (*Streptopelia decaocto*) ait kafatası ve synsacrum dışında kalan tüm kemikler koyun ve keçiye aittir. Çukurda en az bir koyun ve 2 keçi bulunmaktadır; koyun kemikleri parçalı hâldedir, keçilerden biri ise büyük olasılıkla bütün olarak çukura bırakılmıştır. Kemikler önce parçalanmış, bir tür işlemden geçirildikten sonra çukurda bir araya getirilmiştir (Res. 1). Hayvanlardan biri tamamen yakılmıştır (Res. 1). Buradaki ilginç buluntulardan biri de ikiye ayrılmış bir koyun kafatasıdır (Res. 6).

Kurban çukuru 7’de, 2 sığır kemiği (bir sol topuk kemiği ve bir dirsek kemiği), koyun/keçi kaburga parçaları, omurlar, çene, dişler, bir sol uyluk, 2 sol kaval kemiği ve ayrıca bir domuzda ait sol üst kol kemiği ele geçmiştir.

Tam iskelet adaklar

Ağılönü’nde bu parçalanmış kemiklerin yanı sıra bütün hâlde iskeletler de ortaya çıkarılmıştır. Tam bir domuz yavrusu, bir keçi ve bir koyundan oluşan bu grubun hepsi 9 aylık genç hayvanlardan oluşmaktadır. Kemiklerin eklemli oluşu bu hayvanların kurban edildikten sonra herhangi bir işleme tabi tutulmadan olduğu gibi çukura bırakıldıklarına dikkat çekmektedir. Koyun iskeletiyle birlikte bir ardıç kuşuna (*Turdus sp.* ya da *Turdus philomelos*) ait coracoid, üst kol ve göğüs kemiği parçaları bulunmaktadır. Üst kol kemiği, gövdeye yakın ucundan kırılmıştır. Ritüeli gerçekleştiren kişinin kuşun kanadını gövdesinden ayırdığı düşünülebilir.

Kemik modifikasyonları

Kurban edilen hayvanların etlerinin tüketim amaçlı ayrılıp ayrılmadığını anlayabilmek amacıyla kemiklerdeki kasaplık ve diğer modifikasyon izlerinin tespiti için çalışılmıştır. Çok sınırlı sayıda kemik üzerinde kasaplık izlerine rastlanmıştır; bu durum, kurban edilen hayvanların çoğunlukla kasaplık kesilmediğini göstermektedir. Bu izlerden, hayvan karkaslarının bir tür işleme tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Kasaplık izlerinin az görülüyor olması, bu hayvanların kesinlikle tüketilmediği anlamına gelmez; “çevirme” dediğimiz, hayvanı bütün hâlde şişe geçirmek gibi pişirme öncesi etin kemikten sıyrılmasını gerektirmeyen yöntemlerle pişirilmiş olabilirler. Bir yandan ise kasaplık hayvanın yenmiş olduğunu kesin olarak ispatlayan bir durum da değildir. Tamamen sembolik bir davranışa işaret ediyor olması da mümkündür. Sembolik ya da değil, kurban edilmiş hayvanın tüketilmesine dair bilgiler bir çok metinde mevcuttur. Örneğin, Collins’in çalışmasında (Baskıda a) koyun kurbanından bahsedilir; kasaplık kesilmesi, ciğer ve kalbin pişirilmesi ve özellikle omuz ve göğüs olmak üzere bazı parçaların ritüel için özel hazırlanmış masaya getirilmesi anlatılır. Bunun tanrıçaya bir adak olduğu açıktır ancak masada dokunulmadan mı kaldığı yoksa ritüele katılanlar tarafından mı tüketildiği anlaşılmamaktadır.

Kasaplık izleri içinde kesim (Res. 2) ve deri yüzme (Res. 3) ile ilgili izler tespit edilmiştir. Bazı diğer kemiklerde, eti kemikten sıyırmaya ve hatta karkası parçalamak üzere kullanılmış satır gibi daha büyük aletlere işaret eden izler görülmektedir. Bazı izlerin, hayvanı ikiye ayırmak amacıyla oluştuğu anlaşılmaktadır. Çukur 6’daki uzunlamasına ikiye ayrılmış koyun kafatası (Res. 6) özellikle dikkat çekicidir. Bir yarısı çukurda bulunmuş olan kafatasının diğer yarısı ele geçmemiştir. İkiye bölünen hayvanlardan bazı ritüellerde bahsedilmektedir (Collins 2006:181 ve Baskıda b).

Çukur 5 ve 6'da bulunmuş olan kemiklerin bazıları yakılmıştır (Res. 7). Yakılmış kemiklerin her seferinde yakılmamış olanlarla bir arada bulunuyor oluşu ilginçtir. Ritüeller belli ki birbirini izleyen aşamalardan oluşmaktaydı, bazı adımlarda kemikler olduğu gibi çukura bırakılırken belli aşamalara gelindiğinde adağın tamamen yakıldıktan sonra çukura bırakılması gerekmektedir. Kemiklerin siyah, gri ve beyaz renklerde olmaları uzun süre boyunca yüksek ateşe maruz kaldıklarını göstermektedir. Bu kemiklerde kasaplık izleri görülmemektedir; bu durum, hayvanın etleri ayrılmadan ve bütün hâlde yakılmış olduğunu, ayrıca etleri yakıp yok edecek ve kemikleri kömürleştirecek kuvvette bir ateşe uzun süre maruz kaldığını düşündürmektedir. Kemik buluntularının durumları, kurban törenlerinin karmaşık yapısının altını çizmektedir; bu bulgulara dayanarak her törenin birkaç gün boyunca sürmüş olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Şapinuva kurban törenlerinde en sık kullanılan hayvan keçidir. Keçinin yarısı kadar sıklıkta koyun kurban edilmiştir. Üçüncü sırada tercih edilmiş hayvan sığırdır, nadiren domuz da kullanılmıştır. Kurban çukurlarının çoğunda eklemelerinden ayrılmış hayvan kalıntıları ele geçmiştir. Bazen keçi ya da koyun iskeletleri neredeyse eksiksiz bir arada bulunurken çoğu zaman iskeletin sadece bazı parçaları çukurlara bırakılmıştır. Bazı örneklerde hayvanlar bütünlükleri bozulmadan kesilmiş, oldukları gibi toprağa bırakılmış ve tüm kemikleri eklemelerden birleşik olarak bir yanları üzerinde yatar hâlde bulunmuşlardır. Bazı çukurlarda rastgele kemikler karışık durumda ele geçerken bazı çukurlarda belirli hayvanlar bütün hâlde ya da arka-ön bacak parçası olarak ortaya çıkarılmıştır. Kurban hayvanlarının yanında bazen kuşlar da adak olarak sunulmuştur. Kemiklerin bazılarında kurban edilmiş hayvanın etlerinin kemikten ayrılmış olduğunu gösteren kasaplık izleri bulunmaktadır. Zaman zaman ele geçen yoğun şekilde yakılmış kemikler, kurban törenlerinin çeşitliliğine ve bazılarında adak yakılırken bazı törenlerde bu uygulamanın görülmediğine işaret etmektedir.

Bibliyografya:

Collins, B. J.

2006 Pigs at the Gate: Hittite pig sacrifice in its eastern Mediterranean context. *JANER* 6: 155-188.

Collins, B. J. (Baskıda a) Paskuwatti's ritual "When a Man is not a Man with Respect to a Woman" (CTH 406) In: *Hittite rituals from Arzawa and the Lower Land*. SBL Writings from the Ancient World

Collins, B. J. (Baskıda b) Huwarlu's ritual "When terrible birds (are present)" (CTH 398). In: *Hittite rituals from Arzawa and the Lower Land*. SBL Writings from the Ancient World

Hauptmann, H.

1975 "Die architektur: die Felsspalte D." In: K. Bittel, J. Boessneck, B. Damm, H. G. Güterbock, H. Hauptmann, R. Naumann and W. Schimer (eds.) *Das Hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya*, pp: 62-75, Berlin.

Popkin, P.

2013 Hittite animal sacrifice. Integrating zooarchaeology and textual analysis. In: G. Ekroth and J. Wallensten (eds.) *Bones, behaviour and belief. The zooarchaeological evidence as a source*

for ritual practice in ancient Greece and beyond, pp: 101-114. Acta Institute Atheniensis Regni Sueciae, Series In 4, 55, Stockholm.

Süel, M.

2010 Ortaköy-Şapınuva Ağılönü Kutsal alanı ve Kurban Çukurları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Yıl: 32, sayı 134, Mayıs-Ağustos, İstanbul, s. 31-52.

Türü	N	%
<i>Bos taurus</i>/Sığır	178	11,8
<i>Ovis aries</i>/ Koyun	22	1,5
<i>Capra hircus</i>/Keçi	38	2,5
<i>Ovis ya da Capra/ Keçi ya da Koyun</i>	369	24,4
<i>Sus domesticus</i>/ Domuz	47	3,1
Sığır ebatlarında	227	15,0
Koyun ebatlarında	571	37,8
Domuz ebatlarında	58	3,8
Toplam	1510	100

Tablo 1: Tanımlanmış Birey Sayısı baz alındığında memeli kalıntılarının türlere göre dağılımı

Resim 1: J alanındaki Çukur 6. (Kaynak: Aygül Süel)

Resim 2: Koyun ilk boyun omuru ve kasaplık izleri

Resim 3: Sığır metakarpalı ve deri yüzme izleri

Resim 4: Koyun/keçi omuru ve doğrama izi

Resim 5: Koyun/keçi omuru ve doğrama izleri

Resim 6: İkiye ayrılmış koyun kafatası

Resim 7: Çukur 6'dan yakılmış koyun/keçi kemikleri

ÇORUM ULU CAMİİ MİNBERİ

Hanife Nuran HAKYEMEZ*

Çorum Ulu Camii; “Sultan Alaaddin Camii”, “Cami-i Kebir”, Sultan IV. Murad Han döneminde yeniden inşa edildiği için “Murad-ı Rabi Camii” olarak da adlandırılır. Yapının ilk mimarı bilinmemekle beraber, Sultan III. Murad Han döneminde Mimar Sinan tarafından onarıldığı kaynaklarda belirtilmiştir¹. Bu dönemde dokuz kubbeli olarak tamir edildiği yazılsa da bunu doğrulayan bir bilgi yoktur.²

Ulu Camii minberinin tarihi ile caminin yapım tarihi arasında bir ilişki kurulamamıştır. Minberin nereden ve ne zaman camiye getirildiği ile ilgili kesin bir bilgi de yoktur. Halk arasında, XIII ve XIV. yüzyıllarda bir idare merkezi olduğu bilinen Demirli Karahisar’da yıkılan bir camiden getirildiği rivayet edilir.³ Caminin kapı kanatlarının da 1793 depreminden sonraki tamiratta (1810) yapılmış olma ihtimali yüksektir. Kapı kanatlarında görülen süsleme teknikleri ve desen özellikleri de kapı kanatlarının 19. yüzyıl başında yapılmış olduğu fikrini destekler niteliktedir.

Karamağaralı’nın 1964’te yayımlanan makalesinde, “Çorum Ulu Camii’ndeki minber, bir devir üslubunu, aynı zamanda, bu devir üslubu içinde beliren bir bölge karakterini ve ayrıca, bu bölgeyi temsil eden iki sanatkârın hususiyetlerini aksettirmesi bakımından Türk ahşap (ağaç) işçiliğinin, bilhassa Selçuklularla Osmanlılar arasındaki intikal devrinin en mühim eserlerinden birini teşkil ettiğini” yazar.⁴

Minber, genel olarak Selçuklu sanatını yansıtmakla beraber, ayrıntıya girildiğinde, ortaya çıkan yenilikler, ilk defa bu eserde kullanılan teknik ve desen özellikleri, eserin aslında yeni bir tarzın başlangıcı olduğunu gösterir.

Minberin yan aynalıklarında uygulanan geometrik düzenlemenin bir merkez etrafında gelişmesi, Selçuklu minberlerinde görülen yeni bir uygulamadır. Kapıdan köşke kadar yekpare uzanan korkuluklar da Osmanlı minberlerindeki korkulukların ilk örnekleridir.

Selçuklu minberlerinde yoğun bir şekilde kullanılan dini içerikli yazılar (ayet ve hadisler), bu minberde yalnızca Kelime-i Tevhid ve kısa bir hadis yazılarak uygulanmıştır. Bu durum da Çorum Ulu Camii’nin, klasik Osmanlı minberlerinin öncüsü olmasına vesile olmuştur.⁵ Minber giriş pervazlarında uygulanan zencirek tarzı silmeler, yalnızca Ankara Alâeddin ve Ahi Şerafeddin camilerindeki minberlerde uygulanmıştır.⁶ Giriş

* Sanat Tarihi Uzmanı - İç Mimar

1 Abdulkadir Dündar, Çorum Cami Ve Mescitleri (Ankara: Motif Yayınları, 2004), 99.

2 Tuğba Erzincan, “Çorum Ulu Camii” İslam Ansiklopedisi c.42 (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 92.

3 Haluk Karamağaralı, “Çorum Ulu Camii’ndeki Minber”, Sanat Tarihi Yıllığı 1964-1965, (İstanbul: y.e.y., 1965), 120.

4 Karamağaralı, agm., 127.

5 Karamağaralı, agm., 127-128.

6 Karamağaralı, agm., 122.

kemerinin oturduğu büyükçe iki rûmiden oluşan destek, bu minberden başka hiçbir yerde kullanılmamıştır.⁷ Giriş tacı, köşk yan levhaları, babalar ve külah, minberin yapım tarihi ile uyumlu değildir. Muhtemelen minberin bu camiye nakledildiği dönemde yapılmışlardır.⁸ Ulu Camii minberinin iki usta tarafından yapılmış olması, (Ankaralı Marangoz Abdullah Oğlu Davud ve Ankaralı Ebubekir oğlu Muhammed) sanat değeri açısından zengin bir eserin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Minberin Özellikleri

İnceleme Tarihi: 25.12.2018

Resim No: 1 –11

Çizim No: 1 –60

Yapım Tarihi: (H.706) –M. 1306

Ustası: Ankaralı Marangoz Abdullah Oğlu Davud ve Ankaralı Ebubekir oğlu Muhammed

Banisi: Davud oğlu Ahmed

Yapıdaki Yeri Ve Konumu: Mihrabın 460 cm. batısındadır. (*Fotoğraf 1-2*)⁷²

Ölçüleri: 635 x 378 x 100 cm. (yükseklik(alem dahil) x derinlik (kaide dahil) x genişlik) (*Çizim 1-4*)

Merdiven Basamak Sayısı: Minber 10 basamaklıdır. Ayrıca girişe de bir basamakla çıkılır. Basamak yüksekliği ortalama 23 cm. basamak genişliği ortalama 21 cm.dir.

Malzeme: Abanoz

Yapım Tekniği: Taklit künde-kârî ve geçme

Süsleme Özelliği: Düz ve yuvarlak satırlı oyma, oluklu oyma, kafes oyma, taklit künde-kârî

Bugünkü Durumu ve Geçirdiği Onarımlar: Minber, ahşap koruyucu boya ile boyanarak cami içinde kullanılmaktadır. Bazı kısımlarda eksik ve kırık parçalar olmasına rağmen, minber günümüze sağlam bir şekilde ulaşmıştır. Minberin doğu ve batı cephesi, farklı ustalar tarafından, aynı teknikle, farklı tarzlarda yapılmıştır. (*Fotoğraf 3-4*)

Kaide: Minber boyunca 9 cm. kalınlığında tek sıra olarak devam etmektedir. Girişin önünde 36 cm. genişliğinde bir basamak oluşturur.

Giriş: 100 x 255 cm'dir. (*Fotoğraf 5*) (*Çizim 5*) Girişin kapı açıklığı 60 cm. genişliğindedir. (*Fotoğraf 6*) Giriş pervazlarında; yalnızca köşelerde, zencirek tarzı bir silme uygulanmıştır. (*Çizim 6*) Pervazın dış kenarında (Minberin yan aynalıklarına bakan yüzünde), S kıvrım yapan bir hat üzerinde sıralanan ayırma rûmiler, geri dönüşte geçmeler yaparak ulama tarzında sıralanırlar. (*Çizim 7*) Girişin üst bölümünde kafes oyma tekniği ile yapılan 80 x 26 cm. ölçülerinde bir düzenleme vardır. Bu düzenleme, altı köşeli yıldızların köşelerinden çıkan hatların çevrelediği altıgenlerden oluşur. Desen kenar çizgileriyle sınırlanır. (*Çizim 8*) Bu süslemenin altında, 80 x 8 cm. Ölçülerinde bir bani kitabesi vardır. (*Fotoğraf 7*)

Bani Kitabesi: دواد نبادم حاروف غلا مبر قمحر ئىجارال دبعل لكرابملا ربنملا اذه قر امعب مسر

Okunuşu: “Reseme bi-‘imareti haze’l-minberi’l-mübareki el-abdü’r-râcî rahmete

7 Karamağaralı, agm., 122.

8 Karamağaralı, agm., 121.

Rabbihi'l-gafûri Ahmed bin Davûd”

Anlamı: “Bu Kutlu minberin yapılmasını bağışlayıcı Rabbinin rahmetini dileyen kul Davud oğlu Ahmed emretmiştir.”⁹ Girişin kapı açıklığı, 6,5 cm. enindeki pervaz ve pervaza oturan bir beşik kemerden oluşur. Pervaz, palmet ve yaprak dizilerinden oluşan bir ulama ile süslüdür. Ortadaki ay şeklinin içinde palmet yer alır. Palmet ve ay şeklinin içinden çıkan hatlar üzerinde, ulama şeklinde dizilen palmetlerin araları yaprağı andıran şekillerle dolgulanmıştır. (Çizim 9) Pervazla kemer arasında, köşelerde 10 cm. çapında iki adet usta kitabesi vardır. (Fotoğraf 8) Kitabelerin dışındaki alan da S kıvrımlar üzerindeki sade rûmillerle süslenmiştir.

Batı tarafındaki kitabe: اللهدبع نب لمع دوط

Doğu tarafındaki kitabe: يرقن علا راجنلا

Okunuşu: Amelü Davud bin Abdullah en Neccâr el-Ankariyyi Anlamı: Ankaralı dülgere Abdullah oğlu Dâvud yaptı.¹⁰ Kapı boşluğunu oluşturan kemeri, bir düğüm yaparak uçlarda palmet şekliyle sonlanan sıra süsler. Bu sırayı kemer boyunca oluşan silme sınırlar. Böylece palmet dizisi tepelik görevi üstlenmiş olur. (Çizim 10) Kemer, büyükçe iki adet rûmiden oluşan bir desteğe oturur. (Çizim 11) Minberin kapı kanatlarında, kapı açıklığının şekline uygun olarak kanatlı rûmiller S kıvrım yapan hat üzerinde ulama şeklinde sıralanırlar. Bu dizi, alt köşelerde 90° dönüş yaparken üstte kemer şeklinde tamamlanır. (Çizim 12) Ortada, sivri ucu yukarı gelecek şekilde yerleştirilmiş damla şeklinde bir göbek vardır. Bu göbek, kapı binisini merkez alacak şekilde simetriktir ve kapı kapandığında birbirini tamamlar. (Çizim 13) Şeklin dış hatlarını rûmillerden oluşan bir su tamamlar. (Çizim 14) Sivri uçta palmet özelliği kazanan rûmi şekilleri ile tamamlanır. Bu suyun içi helezoni hat üzerindeki rûmi ve rûmillerin birleşerek oluşturduğu palmet şekilleriyle dolguludur. (Çizim 15) Damla şeklinde göbeğin altında, bir çember içine yerleştirilmiş, beş köşeli iki yıldız vardır. Kapı binisi dört bölüme ayrılmıştır. Üst bölüm düz satırlı olup balık pulu şeklinde işlenmiştir. İki ve üçüncü bölüm yuvarlak satırlı olup yine balık pulu işlemelidir.¹¹ Dördüncü bölüm düz satırlı olup sadedir. İki ile üçüncü bölüm arasında (ahşaba gizlenmiş) kilit mekanizması ve tutma halkası vardır. (Çizim 16-18) Kapı kanatlarında üç adet kitabe vardır. Kapı kanatlarının üst tarafında, kemer kavisinin içinde iki kanatta tamamlanan sülüs hatla Kelime-i Tevhid yazar. (Fotoğraf 9)

الله لوسر دمحم الله لاله لاله

Okunuşu: Lâilâheillallah Muhammedü'r Resûlallah **Anlamı:** Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed (sav) O'nun Resulüdür. Kelime-i Tevhidin hemen altındaki alanda, makili kûfi hatla bir Hadis-i Şerif yazar. (Fotoğraf 9)

ني لن مؤملا دي عو نيك اسملا جح دمجل

Okunuşu: El-cum'atü haccü'l-mesâkîni ve 'îdü'l-mü'minîne **Anlamı:** Cuma miskinlerin haccı ve mü'minlerin bayramıdır. Kapı kanatlarının alt kısmında sülüs hatla tarih kitabesi vardır. (Fotoğraf 10)

9 Dündar, age., 97.

10 Dündar, age., 98.

11 Dündar, age., 98.

Okunuşu: Fi't-tarihi âşiri safere el-mübareki senete sittin ve seb'i meitin

Anlamı: Yedi yüz altı senesi mübarek saferinin onunda (21 Ağustos 1306)

Kapının altında 38 cm. yüksekliğinde bir eşik vardır. Eşikte, üstte 15 cm. altta 5 cm. yanlarda 10 cm.lik bir çerçeve içinde, dilimli birer açıklığa sahip olan beş adet niş bulunur. Eşiğin süslemesinde ayırma rûmilerle ulama tarzında uygulanan deseni, üst kısımda palmet özelliği gösteren, ince S şerit ayırır. Rûmili bölümlerde iki yandan başlayan rûmiler bir palmetle birleşirken ortadan çıkan hatlardaki çift kollu rûmiler, ikinci palmetle birleşirler. Diğer yanlardan devam eden rûmiler palmetle sonlanırken rûmili desen tamamlanmış olur. (Çizim 19) Nişlerin etrafındaki dilimli hattın içini benzer düzenlemedeki rûmili bir desen doldurur. (Çizim 20)

Giriş Tacı: Minberin girişinde 78 cm. yüksekliğinde bir taç ve 58 cm. yüksekliğinde iki baba vardır. Ortada, midye kabuğu şekli ve akantus yaprağı motiflerinden oluşan taç rokoko üslubunu yansıtır. Oluklu oyma ve kafes oyma tekniği ile yapılan tacın tepesinde, lale motifinden oluşan bir tepelik vardır. Kare bir kaide üzerine oturan babalar, silindir ve topuz şeklinde devam eder ve hilal şeklinde bir tepelikle sonlanır. (Çizim 21)

Kitabe: Girişte, biri kapının üstünde, ikisi kapının kemer köşelerinde, üçü de kapı kanatlarında olmak üzere altı adet, minberin batı tarafındaki taht korkuluğunda bir adet olmak üzere toplam yedi adet sülüs ve makili kûfi hatla yazılmış kitabe vardır. Kitabeler bulunduğu bölümlerde değerlendirilmiştir.

Yan Aynalık: 228 x 230 x 322 cm. olan yan aynalıklar, üçgen şeklindedir ve her iki tarafta farklı uygulamalar vardır. Batı tarafındaki aynalıkta, taklit künde-kârî tekniğinde, on iki ve sekiz kollu yıldızların birleşmesiyle oluşan bir geometrik düzenleme vardır. Yan aynalığın orta bölümüne yerleştirilen on iki köşeli yıldızın köşelerinden uzanan hatlar, sekiz köşeli yıldızların etrafını çeviren beş köşeli yıldızla birleşirler. Bu desen düzeni tüm aynalığı dolgular. (Çizim 22) Bu geometrik düzenlemenin ölçüleri 200 x 200 x 282 cm.dir. Bu alanın etrafında 9 cm.lik pervazlardan oluşan bir çerçeve vardır. Bu çerçevenin içinde, yuvarlak satırlı oyma tekniği ile yapılmış, üç iplik rûmilerden oluşan bir su vardır. (Çizim 23) On iki ve sekiz kollu yıldızların belli bir düzende birleşmesiyle beş köşeli yıldız, bir ucu sivri dörtgen, bir ucu basık dörtgen, bir ucu sivri altıgen ve bir ucu basık altıgen şekilleri oluşmuştur. Her bir şeklin içinde yuvarlak satırlı oyma tekniği ile yapılmış, rûmilerden oluşan süslemeler vardır. (Çizim 24-31) Sekiz köşeli yıldızların içinde palmet, on iki köşeli yıldızların içinde lotus özelliğinde süslemeler vardır. Minberin doğu tarafında, sekiz kollu yıldızlar ve sekizgenlerden oluşan bir geometrik düzenleme vardır. (Çizim 32) Ortadaki sekiz kollu yıldızlardan uzanan hatlar, sekizgen şekillerle, sekizgen şekiller de diğer sekiz kollu yıldızlarla birleşerek asıl deseni oluşturur. Yıldızlar ve sekizgenlerin belli bir düzende birleşmesiyle oluşan, beş köşeli yıldız ve bir ucu sivri altıgenin içinde yuvarlak satırlı oyma tekniği ile yapılmış, rûmilerden oluşan süslemeler vardır. Sekizgenlerin içinde, ayırma rûmilerin birleşmesiyle oluşan dördümlü bir düzenleme ile dolguludur. Sekiz köşeli yıldızın içinde ise rûmiler birleşerek palmetleri oluştururken dördümlü bir düzenle süslenirler. Sekizgen ve sekiz köşeli yıldızların birleşiminden oluşan, iki ucunda yıldız şekli olan uzun parçaların içide rûmi ve palmetlerle süslüdür. (Çizim 33-

37)

Aynalık Altı Bölümü (Süpürgelik) : Bu bölüm üç kuşaktan oluşur. Üstteki bölüm, 18 cm. yüksekliğinde olup minberin her iki tarafında farklı tarzda süslenmiştir. Batı tarafında, oluklu ve yuvarlak satırlı oyma tekniği ile yapılmış bir süsleme vardır. Alttan çıkan hatlar üzerinde yer alan rûmiler birleşerek palmetleri oluşturur. Alttaki palmetten çıkan hatlar ise lotusu andıran bir şekil ile üst palmetleri çevreler. (Çizim 38) Doğu tarafında, yuvarlak satırlı oyma tekniği ile yapılmış bir süsleme vardır. Altta ve üstte geçmeli olarak devam eden hatlar, ortalarda ulama tarzında dizili sencide rûmilerle birleşir. Bu süsleme giriş bölümünde eşikte de kullanılmıştır (Çizim 19) Orta bölümde, 19 cm. yüksekliğinde, dilimli bir açıklığa sahip 15 adet niş vardır. Nişlerin etrafı dilimli hattı dolduracak şekilde rûmilerle süslenmiştir. Minberin her iki tarafında ve girişin eşiğindeki nişlerde aynı süsleme vardır. (Çizim 20) Alt bölümde, 8 cm. yüksekliğinde dar bir kuşak vardır. Burada, ulama şeklindeki tepeliklerin birbirine geçmesiyle oluşan bir süsleme vardır. (Çizim 39) Yalnızca doğu tarafındaki aynalık altında, üstteki kuşağın altında ve üstünde 12 mm. eninde, girişin pervazlarında kullanılan zencirekli (zencerek) silmeler vardır (Çizim 6). Aynalık alt bölümü, köşkü taşıyan dikmelerle bölündükten sonra, aynı şekilde devam eder. Köşk altına gelen bölümde 5 niş bulunur.

Köşebent: Yoktur.

Korkuluk: 61 cm. yüksekliğindeki korkuluklarda, birbirine geçen onikigen şekillerin birleşmesiyle oluşan geometrik bir düzenleme vardır. (Çizim 40) On iki kenarlı şekillerin birbirine geçmesiyle, ortalarda altı köşeli yıldız, kenarlarda bir ucu basık, bir ucu sivri altıgen ve bu şekillerin aralarında kalan boşlukları dolduran şekiller oluşur. Bunlardan altı köşeli yıldızlar oyularak çıkarılmış, altıgenlerin içi rûmilerin birleşmesiyle oluşan palmetlerle, diğer şekiller ise palmetlerle, düz ve yuvarlak satırlı oyma tekniği kullanılarak süslenmiştir. (Çizim 41-42) Korkuluğun altında ve üstünde onar cm.lik pervazlar vardır. Bu pervazlarda yuvarlak satırlı oyma tekniği kullanılarak, birbirine geçen rûmilerin, ulama şeklinde birleşmesiyle oluşan bir süsleme vardır. Bu süsleme, giriş pervazının yan yüzünde uygulanan süsleme ile aynıdır. (Çizim 7) Doğu tarafındaki pervazların her iki tarafında, girişte ve aynalık altı bölümde uygulanan zencirekli silmeler vardır.

Geçit: Minberin geçit bölümü yoktur.

Köşk: Köşk, zeminden taca kadar yükselen yekpare direkler üzerine oturur. Direklerin yüzeyleri korkuluğa kadar, düz ve yuvarlak satırlı oyma tekniği kullanılarak, birbirine geçen rûmi ve palmetlerle süslenmiştir. Doğu tarafında, ayırma rûmiler ortada palmetle birleşerek, iki farklı desen özelliğiyle yüzey süslüdür. Batı tarafında, ortada birleşen rûmiler, palmet şekliyle sonlanırken palmetten yeni bir rûmi hattı çıkarak desen devam eder. (Çizim 43-44) Taç, korkuluk bitiminden, köşk tacına kadar yuvarlak dört direk üzerine oturur. Direğin ayağı ve başı Yunan iyon başlıklarına benzer. Köşk tacı sade olup ön ve yan açıklıklar, dilimli oymalarla süslüdür. Köşk tacında, ön tarafta, iki baba vardır. (Çizim 45) Doğu tarafındaki köşk korkuluğunda, minber korkuluğundaki geometrik düzenlemenin aynısı, ancak biraz küçük boyutlu uygulanmıştır. Geometrik düzenleme bir çerçeveye içine alınmıştır. Çerçevenin içi S hat üzerinde devam eden rûmilerle süslüdür.

(Çizim 46). Çerçevenin üst kısmında, ortada sülüs hatla yazılmış bir usta kitabesi vardır. (Fotoğraf 11).

یرکنل اا رکبواب نب دمحم لمع

Okunuşu: Amelü Muhammed bin Ebûbekr el-Ankariyyi

Anlamı: Ankaralı Ebûbekir oğlu Muhammed yaptı.¹²

Korkuluğun altında ve üstünde, birbirine geçen palmet, lotus dizisi ile süslenmiş 13 cm. eninde bir kuşak vardır. (Çizim 47) Batı tarafındaki korkulukta kafes oyma tekniği ile yapılmış, onikigenlerin iç içe geçmesi ile ortada altı köşeli yıldızların olduğu geometrik bir süsleme vardır. Geometrik düzenlemenin etrafında doğu tarafından iki iplik rûmilerle süslenmiş bir çerçeve vardır. (Çizim 48) Kuşaklar, doğu tarafındakilerle aynıdır. Köşk Altı: Köşk altı, minberin her iki tarafında da farklıdır. Doğu tarafında taklit künde-kârî tekniği ile yapılmış on iki köşeli yıldızların birleşmesiyle oluşturulmuş bir geometrik düzenleme vardır. On iki köşeli yıldızlardan çıkan hatların birleşmesiyle bir ucu sivri altıgen, bir ucu basık altıgen, bir ucu sivri dörtgen ve düzgün altıgen şekilleri oluşmuştur. (Çizim 49) Sivri ve basık altıgenlerin içinde, ayırma rûmiler ortada birleşerek palmet şeklini oluşturur ve tepelikle sonlanır. Bir ucu sivri dörtgenlerin içi sencide rûmi ile süslenmiştir. Düzgün altıgenlerin içinde, ayırma rûmilerle içi içe geçmiş üçlü düzenleme ile oluşan desen vardır. On iki köşeli yıldızların içi, ortadaki geçmeli hatlarla birbirine bağlanan palmet, lotus dizisi ile dolguludur. Süslemelerde yuvarlak satırlı oyma tekniği kullanılmıştır. (Çizim 50-54) Batı tarafında taklit künde-kârî tekniği ile yapılmış, sekizgen parçaların birleşmesiyle oluşan bir geometrik düzenleme vardır. (Çizim 55) Sekizgen parçaların birleşmesiyle dört köşeli yıldızlar oluşmuştur. Yıldızların içi sencide rûmilerle¹³, sekizgenlerin içi ortada geçmeli düzende birleşen palmet, lotus dizisi ile süslenmiştir. (Çizim 56-57)

Köşk Yan Levhaları: 78 x 81 cm. olan köşkün yanları, kare şeklinde düzenlenmiş, çıtakârî bir levhayla kapalıdır. (Çizim 58)

Köşk Tavanı: 77 x 79 cm. ölçülerinde olan köşk tavanında, altı kenar şeklinde düzenlenmiş, çıtakârî bir süsleme vardır. (Çizim 59) (Fotoğraf 12)

Kasnak: Külâh köşk tacının üzerine oturduğundan kasnak yoktur.

Külâh: Daire tabanlı, sade, süslemesiz olan külâh 120 cm. yüksekliğinde olup taban çapı 46 cm.dir.

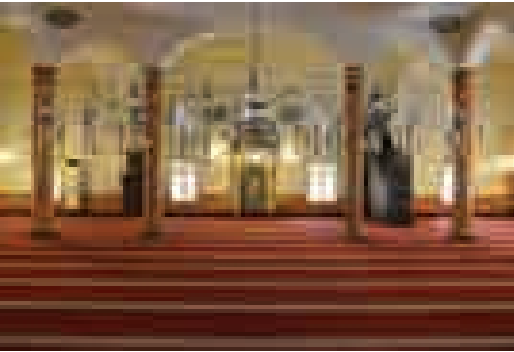
Alem: 38 cm. olan ahşap alem, silindir üzerinde bir topuz ve tepede lale şeklindedir. (Çizim 60)

12 Dündar, age., 98.

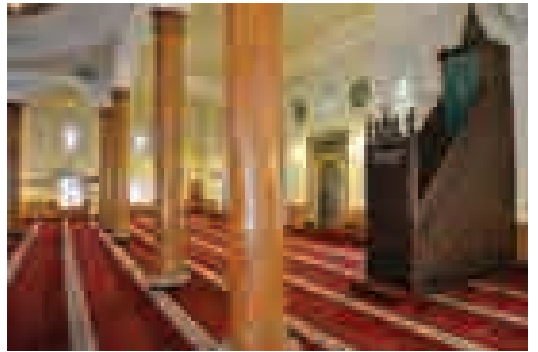
13 Dündar, age., 98.

Rerim 1: Çorum Ulu Camii. *

Fotoğraf 1: Çorum Ulu Camii Mimberi**

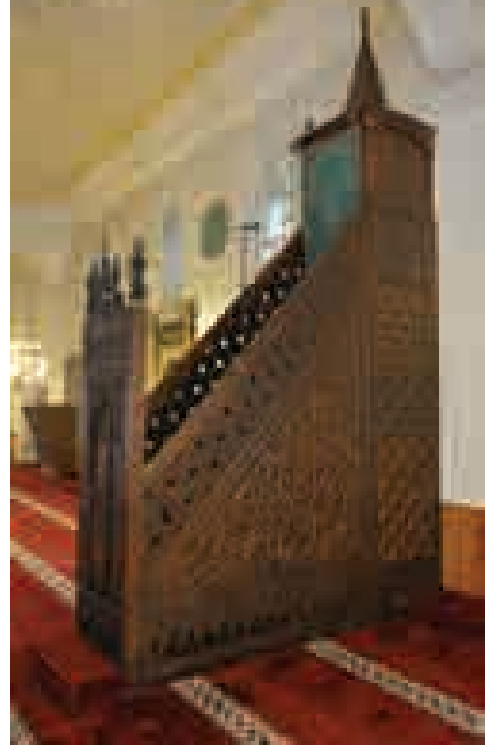
Fotoğraf 2: Çorum Ulu Camii Mimberi

* Erişim Tarihi: 8 Nisan 2019, <http://www.akmb.gov.tr/userfiles/files/>.

**Erişim Tarihi: 8 Nisan 2019, <http://www.akmb.gov.tr/userfiles/files/>.

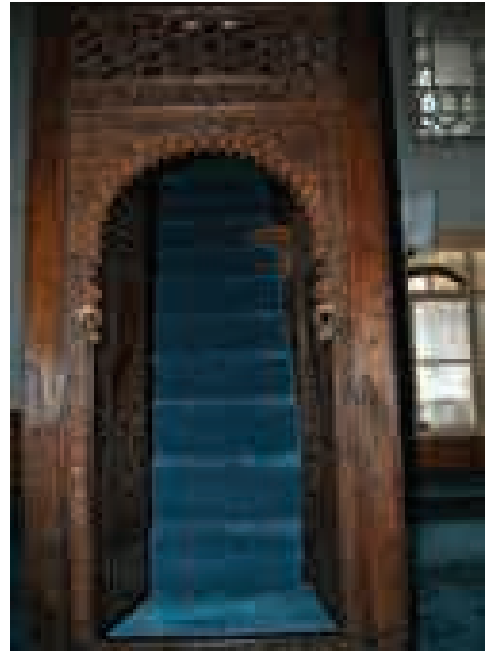
Fotograf 3: Ulu Camii Minberi Doğu Cephesi.

Fotograf 4: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi.

Fotograf 5: Ulu Camii Minberi Girişi.

Fotograf 6: Ulu Camii Minberi Girişi Kapı Açıklığı.

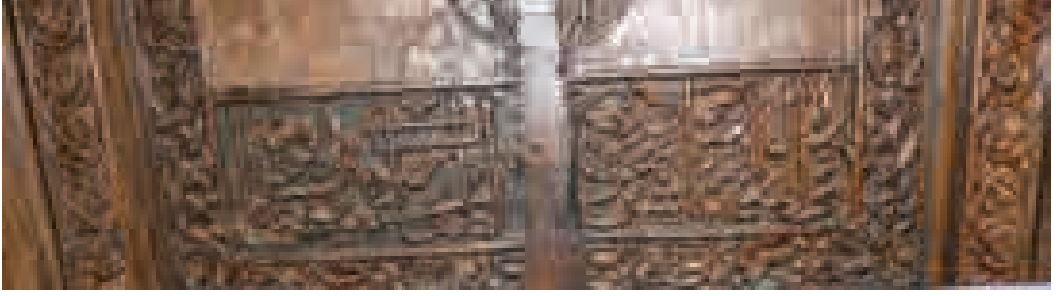
Fotoğraf 7: Ulu Camii Minberi Giriş Üstündeki Bani Kitabesi.

Fotoğraf 8: Ulu Camii Minberi Girişteki Usta Kitabeleri.

Fotoğraf 9: Ulu Camii Minber Kapısı Kitabesi (Kelime-i Tevhid ve Hadis-i Şerif)

Fotoğraf 10: Ulu Camii Minber Kapısındaki Tarih Kitabesi.

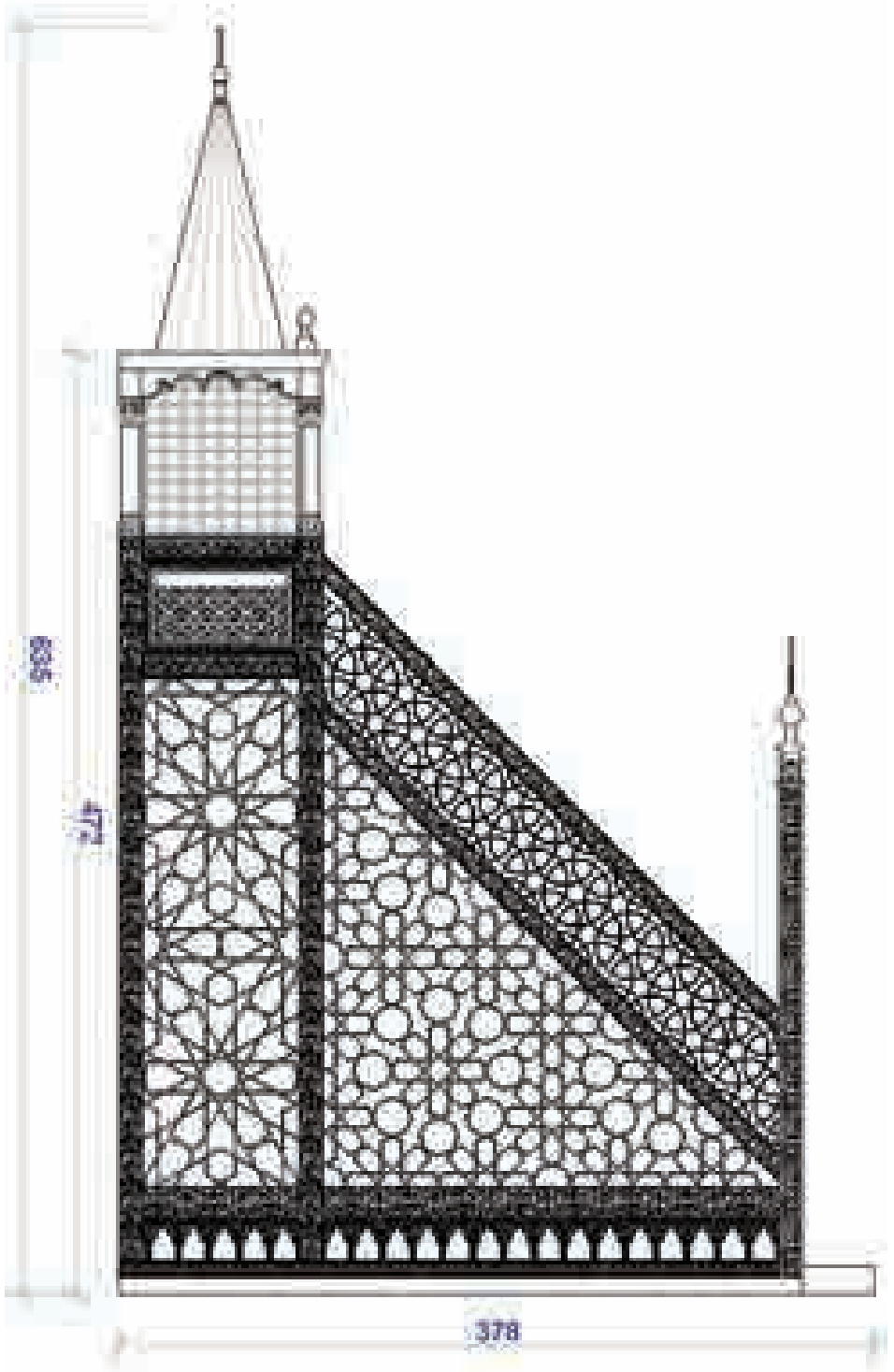
Fotoğraf 11: Ulu Camii Minberi Köşk Korkuluğundaki Usta Kitabesi.

Fotoğraf 12: Ulu Camii Minberi Köşk Tavanı.

Çizim 1: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi Görünüşü.

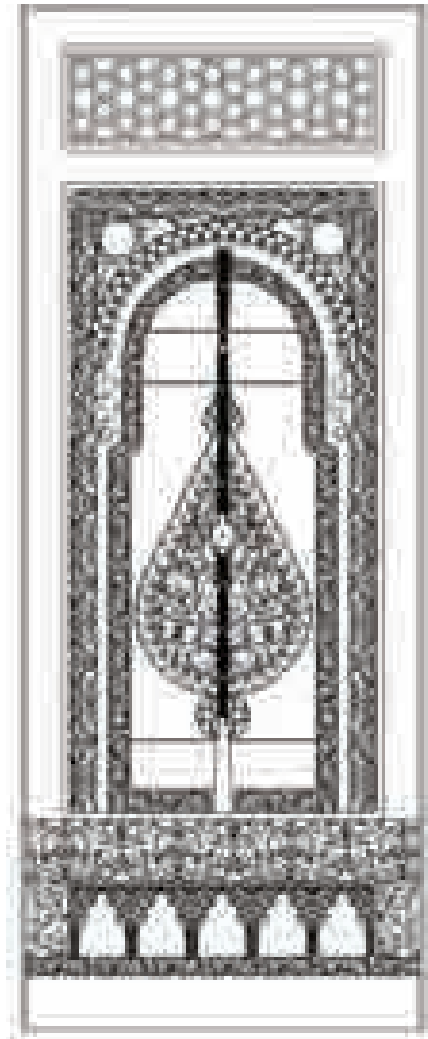
Çizim 2: Ulu Camii Minberi Doğu Cephesi Görünüşü.

Çizim 3: Ulu Camii Minberi Ön Görünüşü.

Çizim 4: Ulu Camii Minberi Planı.

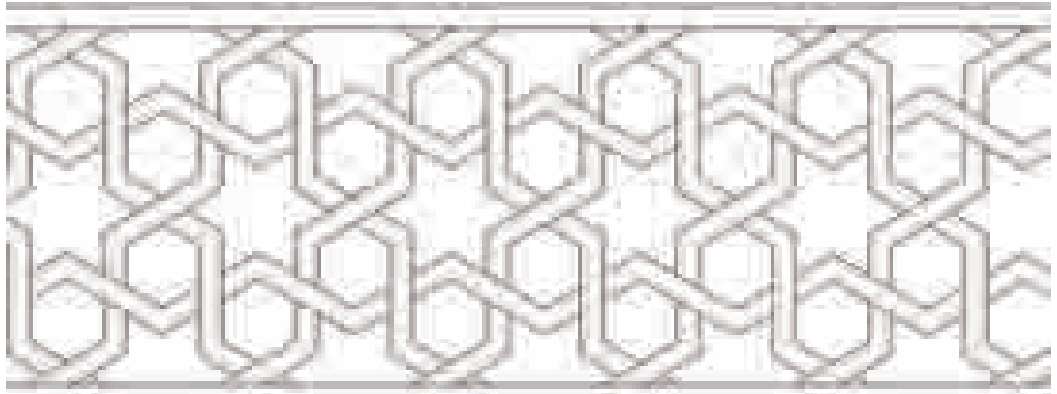
Çizim 5: Ulu Camii Minberi Girişi.

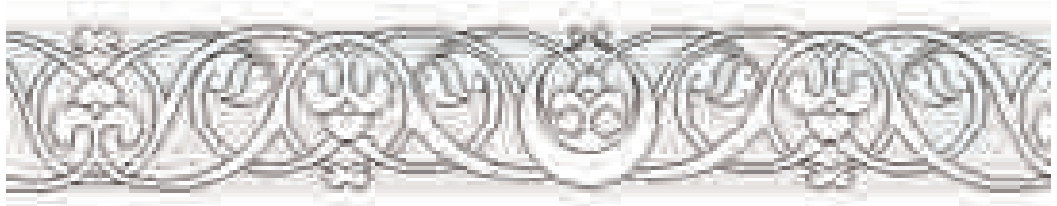
Çizim 6: Ulu Camii Minberi Giriş Pervazı Silmeleri.

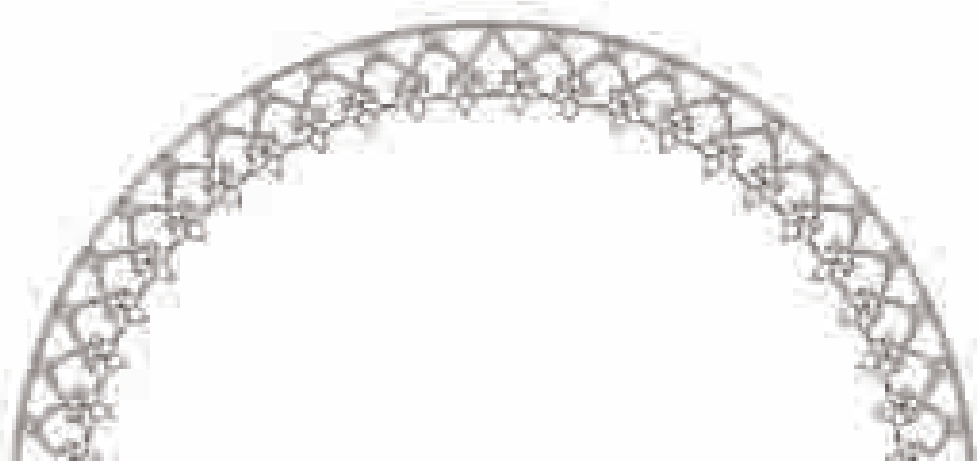
Çizim 7: Ulu Camii Minberi Giriş Pervazının Dış Kenar (Yan Aynalıklara Bakan yüzü) Süslemesi.

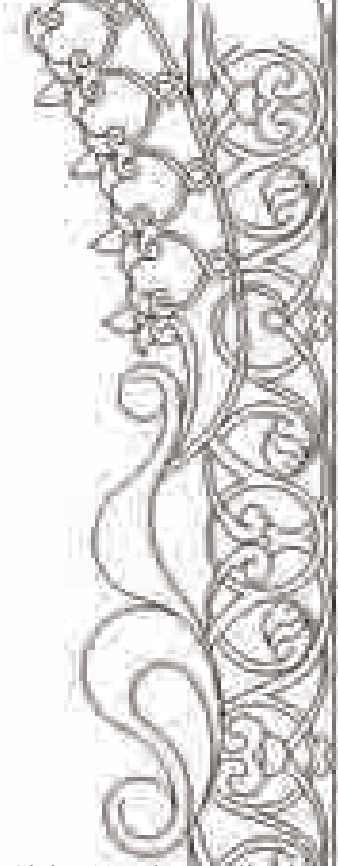
Çizim 8: Ulu Camii Minberi Giriş Üstü Süslemesi.

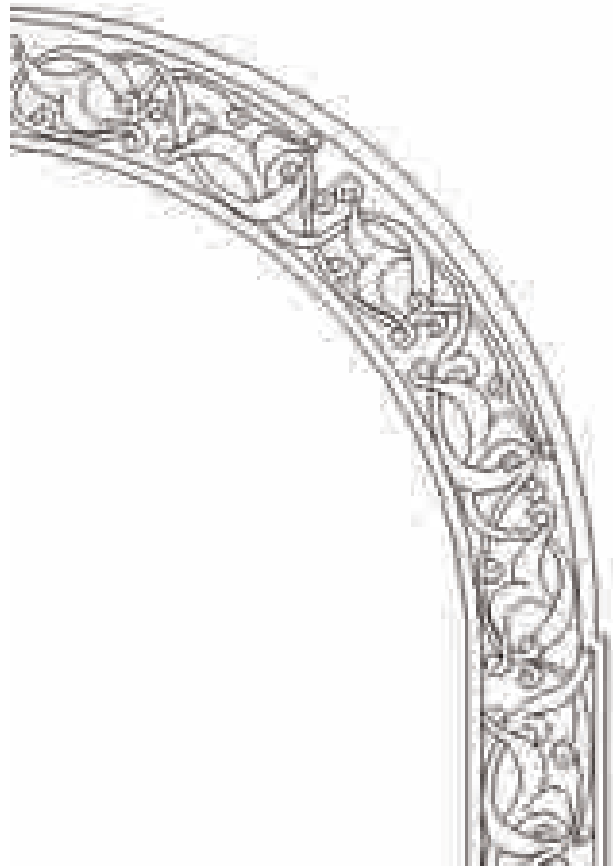
Çizim 9: Ulu Camii Minberi Kapı Pervazı Süslemesi.

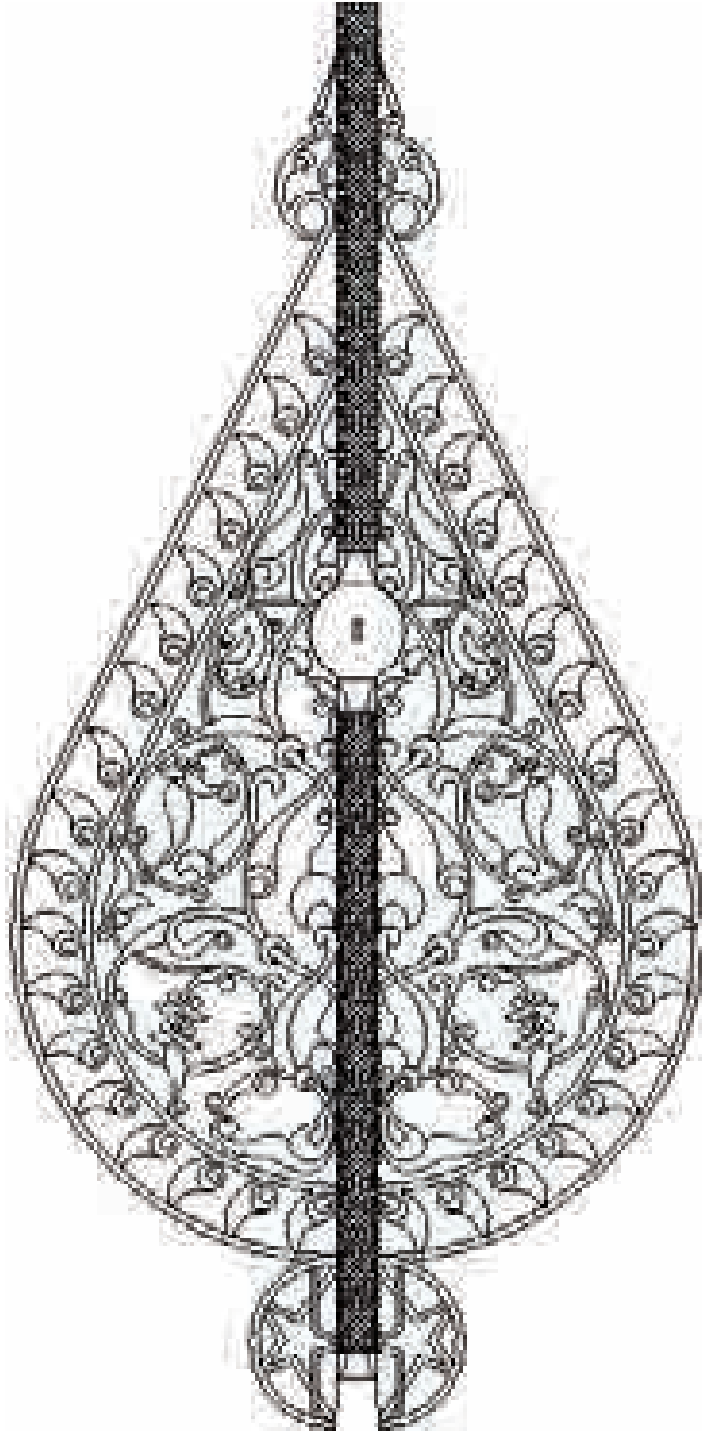
Çizim 10: Ulu Camii Minberi Giriş Kemerinin Süslemesi.

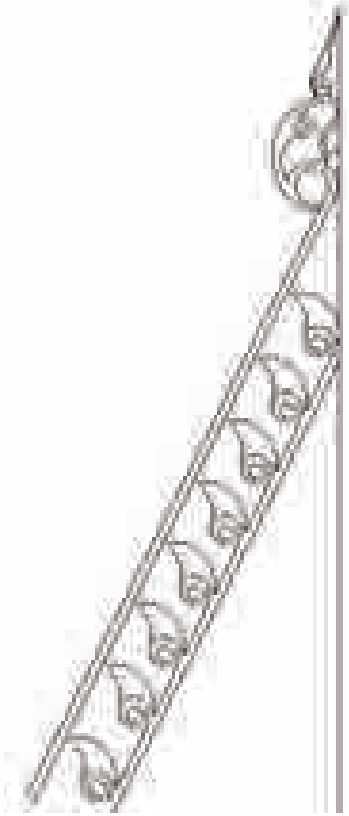
Çizim.11: Ulu Camii Minberi Giriş Kemerinin Oturduğu Destek.

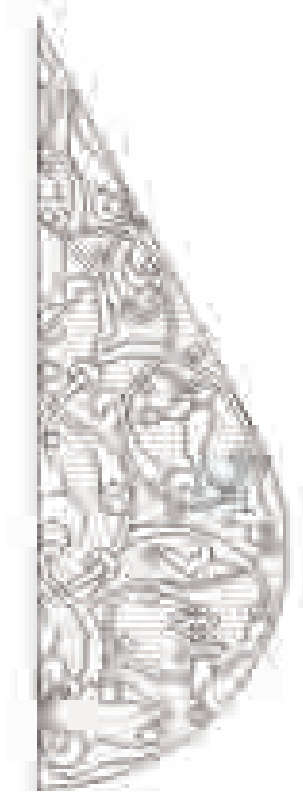
Çizim 12: Ulu Camii Minberi Kapı Kanatları Süslemesi.

Çizim 13: Ulu Camii Minberi Kapı Kanatlarındaki Göbek Süslemesi.

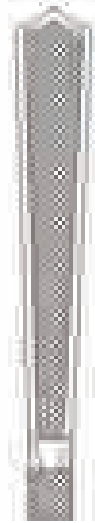
Çizim.14: Ulu Camii Minberi Kapı Kanatlarındaki Göbeği Çevreleyen Su.

Çizim 15: Ulu Camii Minberi Kapı Kanatlarındaki Göbek Süslemesi.

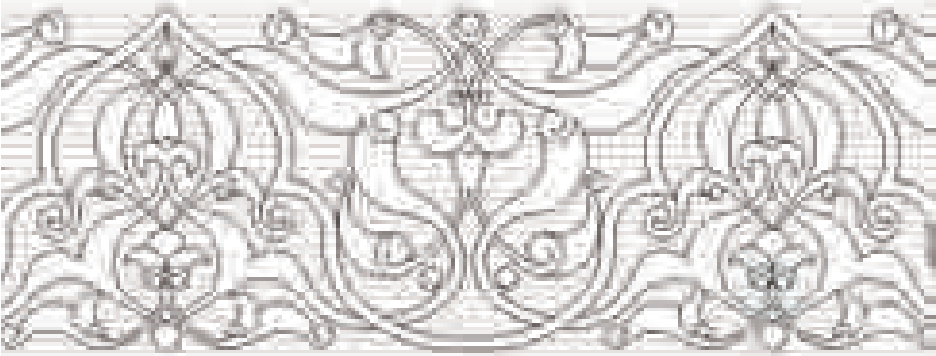
Çizim 16: Ulu Camii Minberi Kapı Binisi.

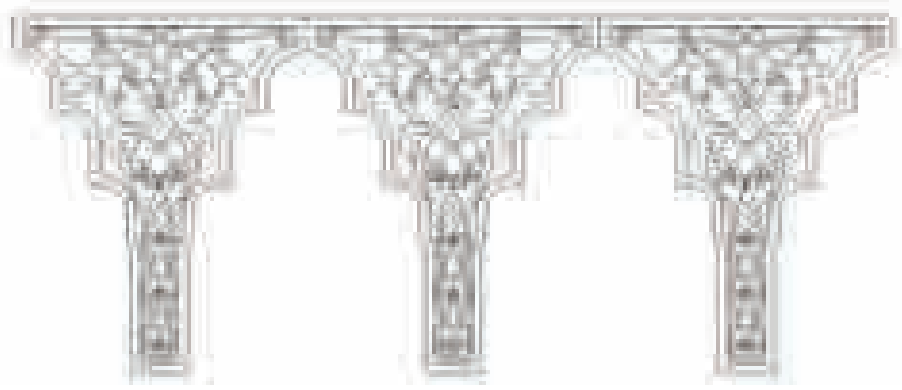
Çizim 17: Ulu Camii Minberi Kapı Binisi Süslemesi.

Çizim 18: Ulu Camii Minberi Kapı Binisi Süslemesi.

Çizim 19: Ulu Camii Minberi Kapı Altındaki Eşik Süslemesi.

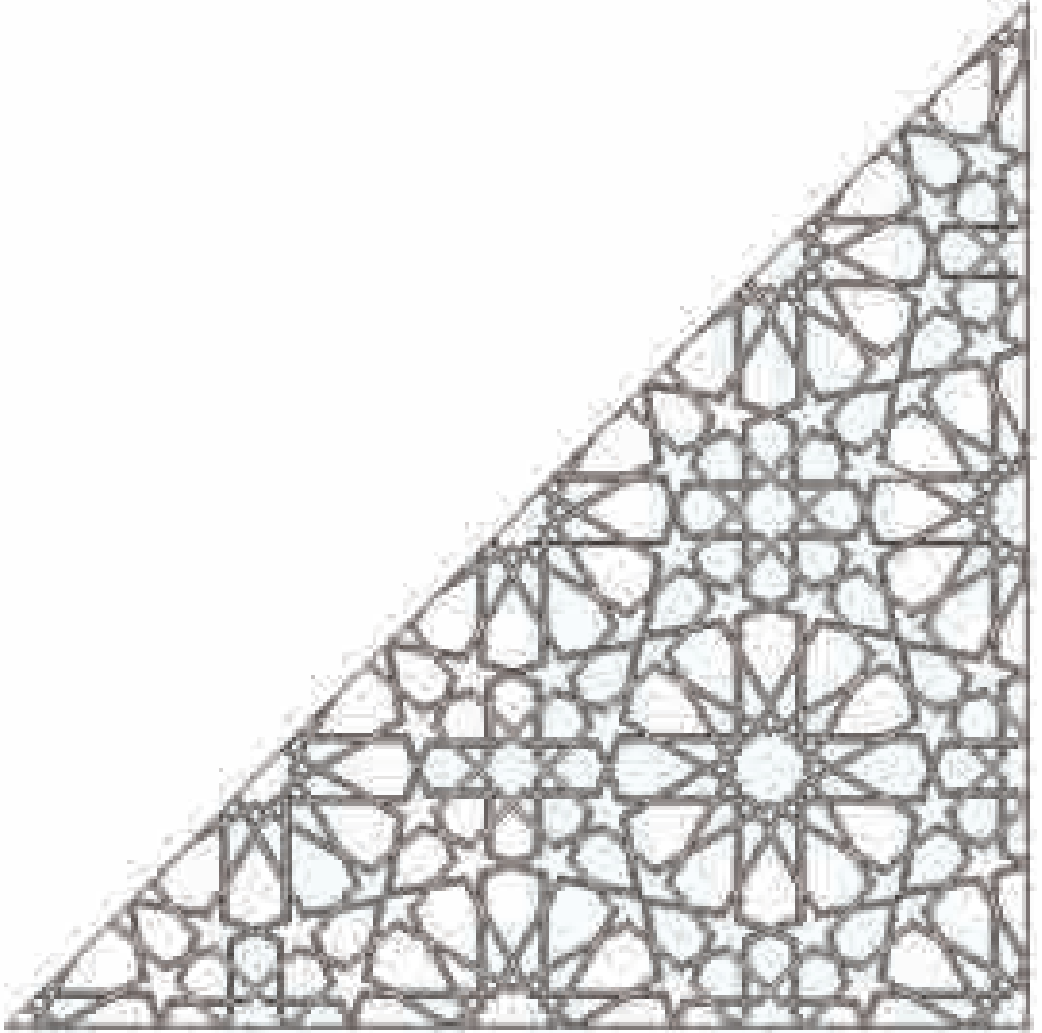
Çizim 20: Ulu Camii Minberi Kapı Eşiğindeki Niş Süslemesi.

Çizim 21: Ulu Camii Minberi Giriş Tacı Süslemesi.

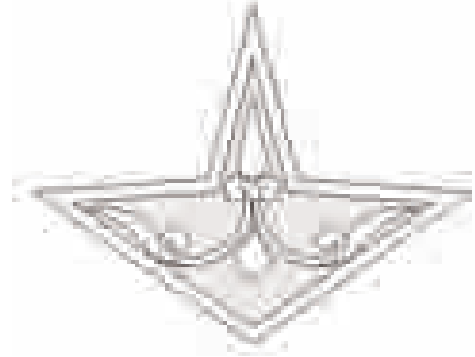
Çizim 22: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi Yan Aynalık Çerçevesi Süslemesi.

Çizim 23: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi Yan Aynalık Geometrik Düzenlemesi.

Çizim 24: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi Yan Aynalık Beş Köşeli Yıldız Şekli Süslemesi.

Çizim 25: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi Yan Aynalık Geometrik Şekil Süslemesi.

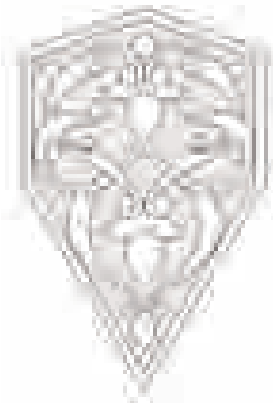
Çizim 26: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi Yan Aynalık Dörtgen Şekli Süslemesi.

Çizim 27: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi Yan Aynalık Bir Ucu Sivri Dörtgen Şekli Süslemesi.

Çizim 28: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi Yan Aynalık Basık Altıgen Şekli Süslemesi.

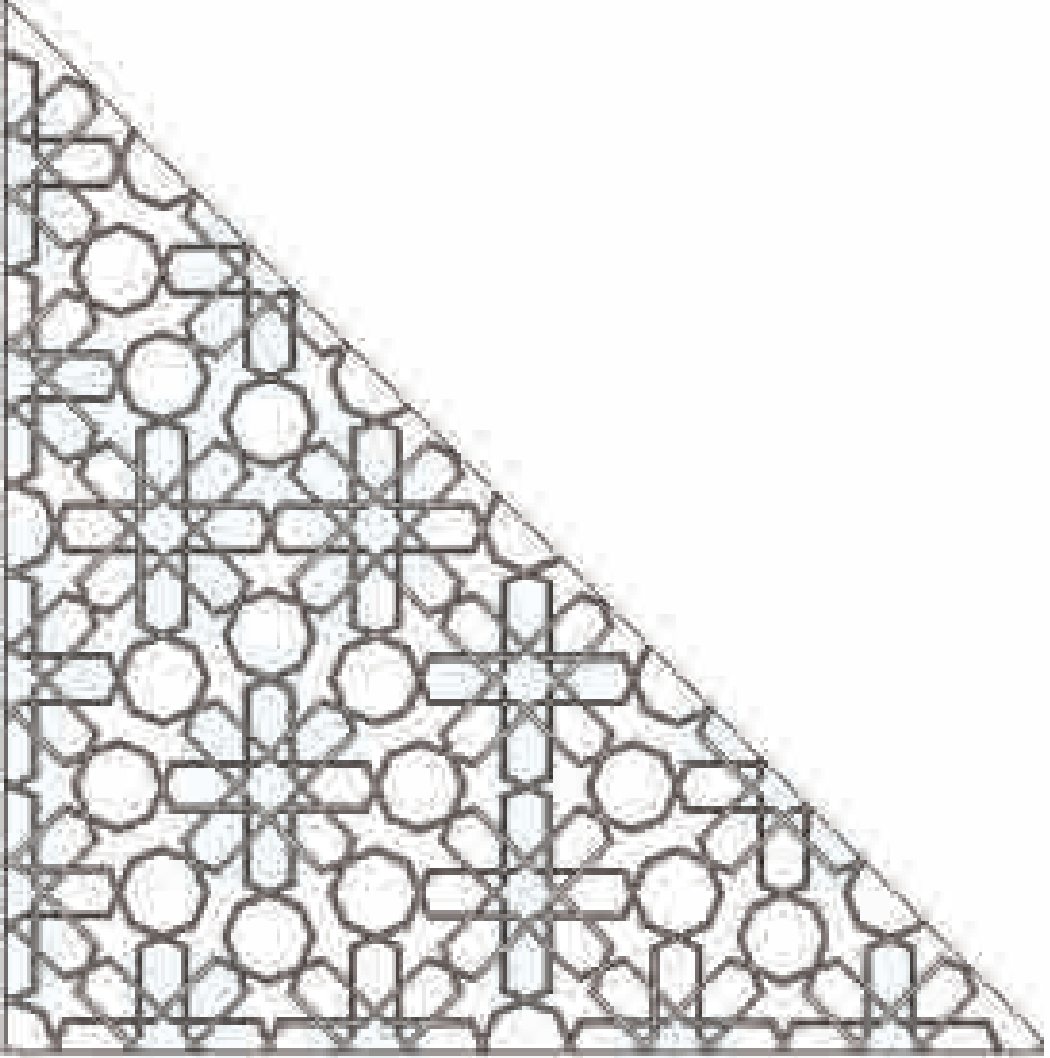
Çizim 29: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi Yan Aynalık Sivri Altıgen Süslemesi.

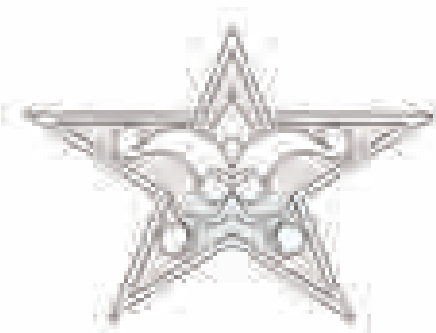
Çizim 30: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi Yan Aynalık Sekiz Kollu Yıldız Şekli Süslemesi.

Çizim 31: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi Yan Aynalık On iki Kollu Yıldız Şekli Süslemesi.

Çizim 32: Ulu Camii Minberi Doğu Cephesi Yan Aynalık Geometrik Düzenlemesi.

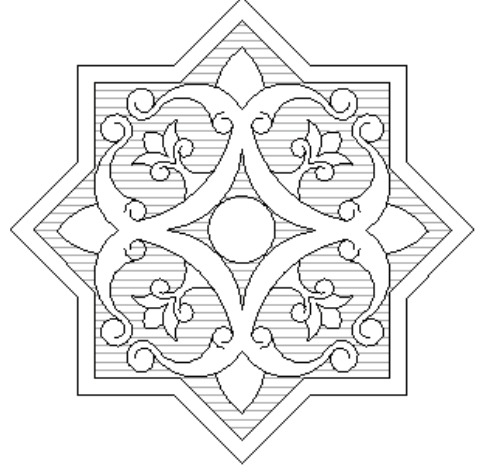
Çizim 33: Ulu Camii Minberi Doğu Cephesi Yan Aynalık Beş Kollu Yıldız Şekli Süslemesi.

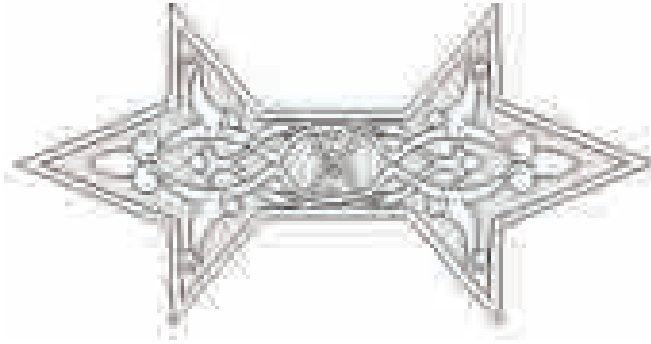
Çizim 34: Ulu Camii Minberi Doğu Cephesi Yan Aynalık Altıgen Şekli Süslemesi.

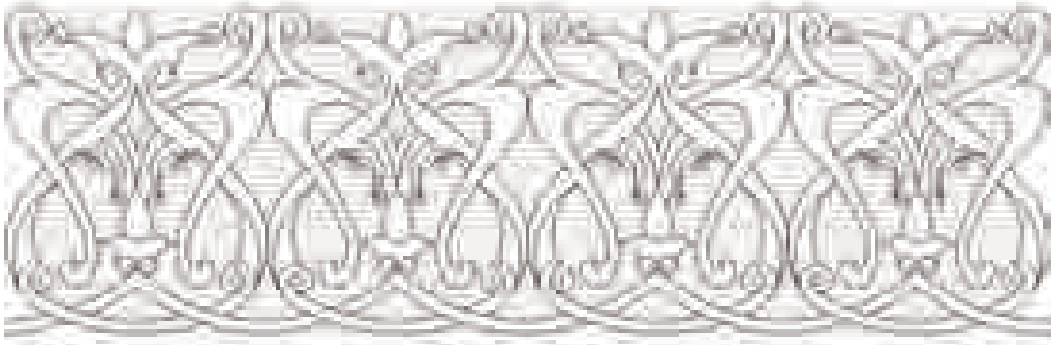
Çizim 35: Ulu Camii Minberi Doğu Cephesi Yan Aynalık Sekizgen Şekli Süslemesi.

Çizim 36: Ulu Camii Minberi Doğu Cephesi Yan Aynalık Sekiz Kollu Yıldız Şekli Süslemesi.

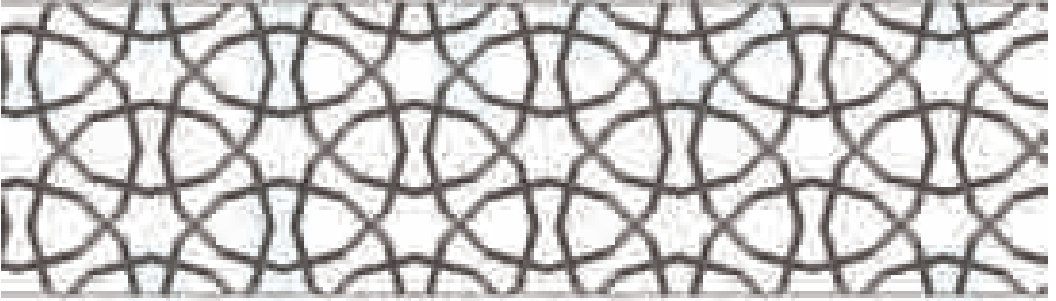
Çizim.37: Ulu Camii Minberi Doğu Cephesi Yan Aynalık İki Ucu Yıldız Şekli Süslemesi.

Çizim.38: Ulu Camii Minberi Batı Cephesi Aynalık Altı Üst Bölüm Süslemesi.

Çizim 39: Ulu Camii Minberi Aynalık Altı Alt Bölüm Süslemesi.

Çizim 40: Ulu Camii Minber Korkuluğu Geometrik Düzenlemesi.

Çizim 41: Ulu Camii Minber Korkuluğu Altıgen Parçaların Süslemesi.

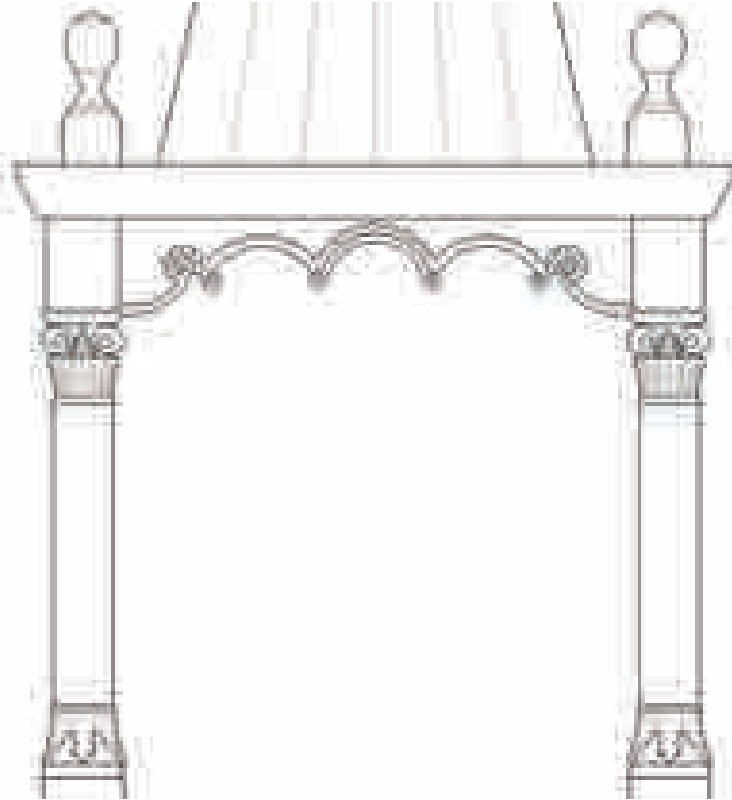
Çizim 42: Ulu Camii Minber Korkuluğu Geometrik Parçaların Süslemesi.

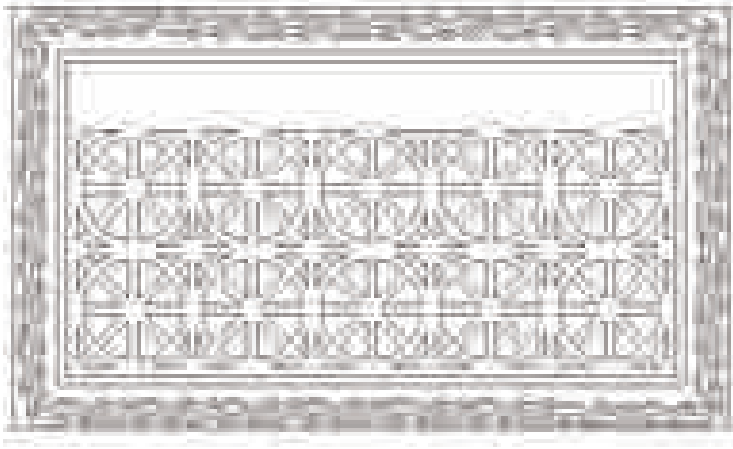
Çizim 44: Ulu Camii Minberi Köşk
Direklerinin (Batı) Süslemesi.

Çizim 43: Ulu Camii Minberi Köşk
Direklerinin (Doğu) Süslemesi.

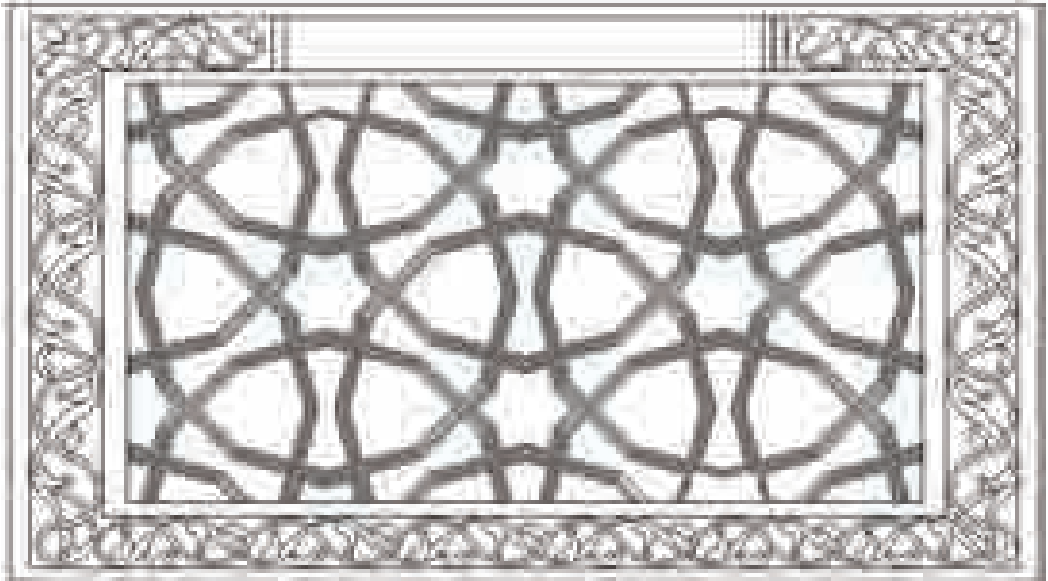
Çizim.45: Ulu Camii Minberi Köşk Tacı Ve Ayakları.

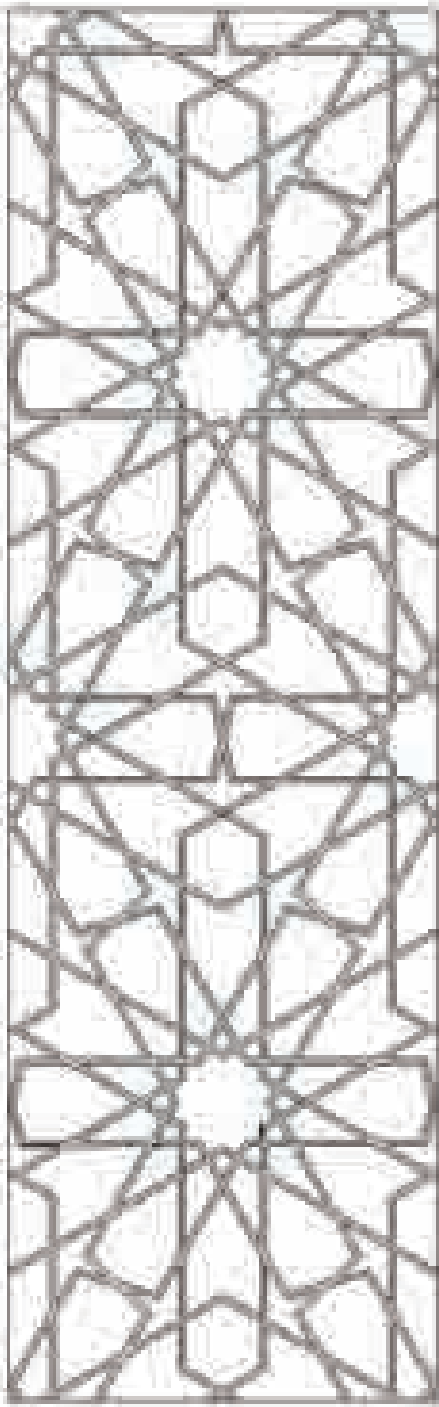
Çizim 46: Ulu Camii Minberi Köşk Korkulukları (Doğu) Ve Korkuluk Çerçevesi Süslemesi.

Çizim 47: Ulu Camii Minberi Köşk Korkuluklarının Alt Ve Üst Kuşakları.

Çizim 48: Ulu Camii Minberi Köşk Korkulukları (Batı) Ve Korkuluk Çerçevesi Süslemesi.

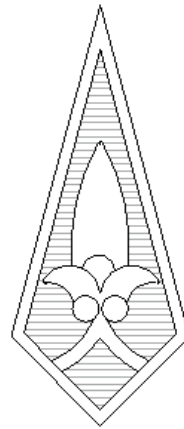
Çizim 49: Ulu Camii Minberi Köşk Altı (Doğu) Geometrik Düzenlemesi.

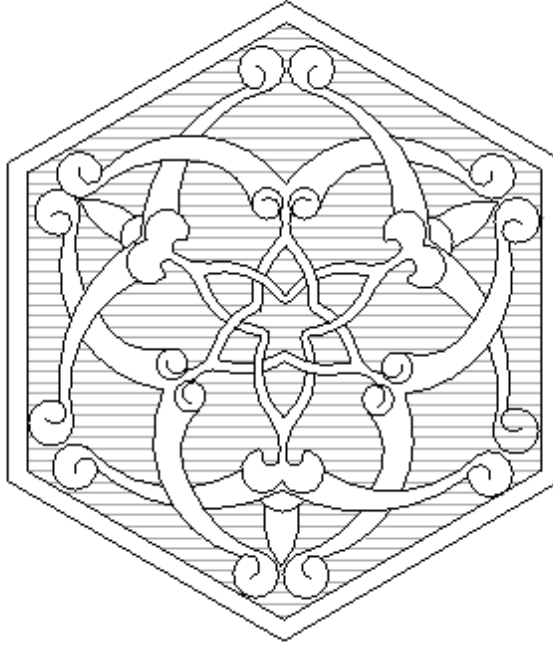
Çizim 50: Ulu Camii Minberi Köşk Altı (Doğu) Kırık Altıgen Parçaların Süslemesi.

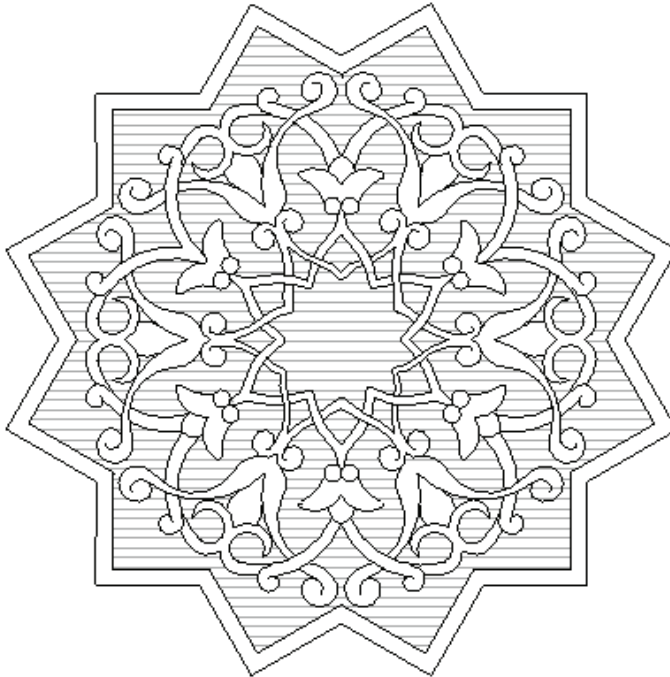
Çizim 51: Ulu Camii Minberi Köşk Altı (Doğu) Basık Altıgen Parçaların Süslemesi.

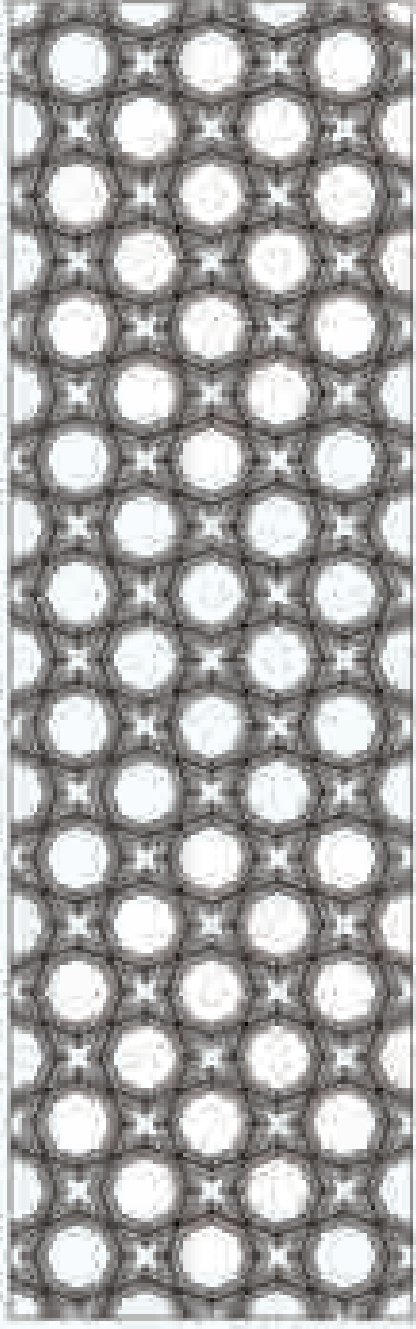
Çizim 52: Ulu Camii Minberi Köşk Altı (Doğu) Bir Ucu Sivri Dörtgen Parçaların Süslemesi.

Çizim 53: Ulu Camii Minberi Köşk Altı (Doğu) Altıgen Parçaların Süslemesi.

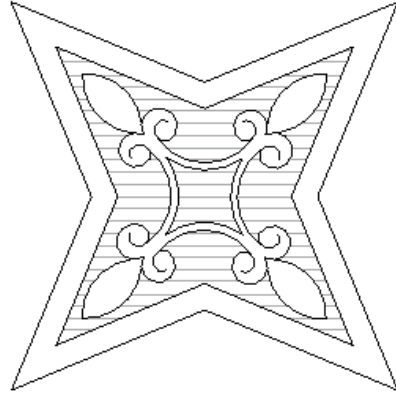
Çizim 54: Ulu Camii Minberi Köşk Altı (Doğu) On İki Kollu Yıldız Parçaların Süslemesi.

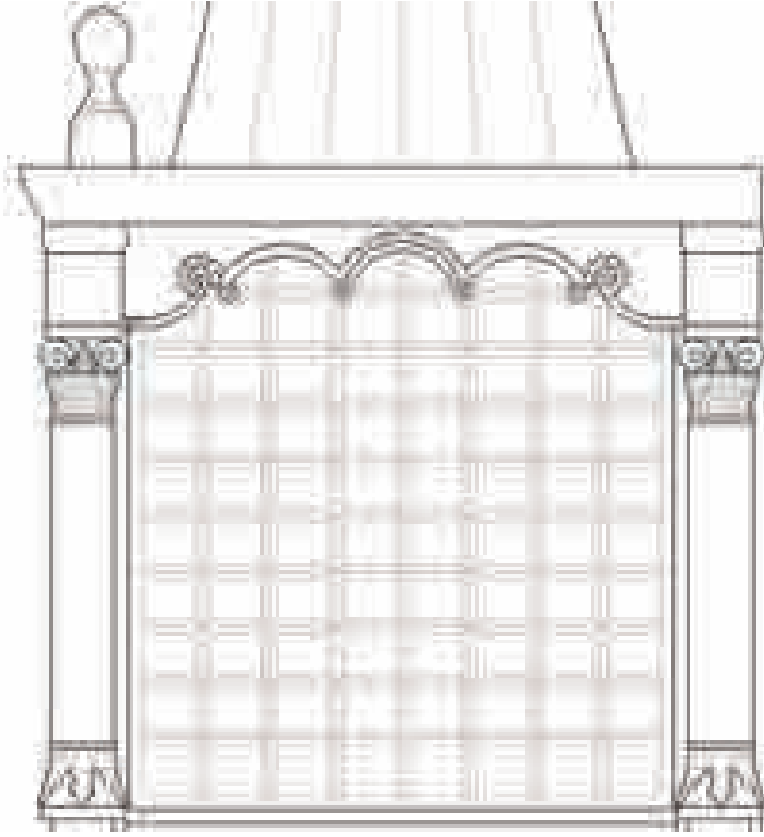
Çizim 55: Ulu Camii Minberi
Köşk Altı (Batı) Geometrik
Düzenlemesi.

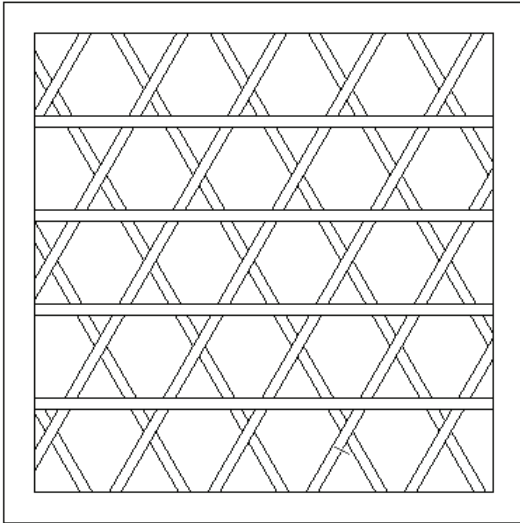
Çizim 56: Ulu Camii Minberi Köşk Altı
(Batı) Sekizgen Parçaların Süslemesi.

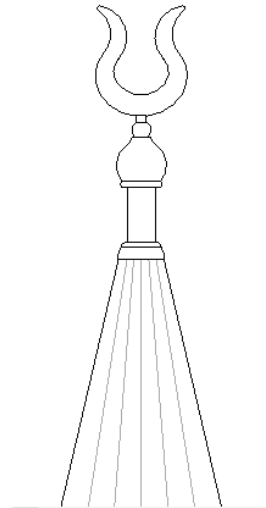
Çizim 57: Ulu Camii Minberi
Köşk Altı (Batı) Dört Kollu Yıldız
Parçaların Süslemesi.

Çizim 58: Ulu Camii Minberi Köşk Yan Levhaları Ve Köşk Tacı.

Çizim 59: Ulu Camii Minberi Köşk Tavanı Süslemesi

Çizim 60: Ulu Camii Minber Alemi.

BİLİM HEYETLERİ VE ÇORUM MÜZESİ TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN YÜZEY ARAŞTIRMALARINDA TESPİTİ YAPILAN ARKEOLOJİK ALANLARIN TESCİL ÇALIŞMALARI

Resul İBİŞ- Sümeyra BEKTAŞ- Ali ÜVEYİK*

Çorum ili sınırları içerisinde ilk tescil çalışması 1979 yılında Mülga Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun A-1711 sayılı kararı ile Hattuşa Örenyeri'nde gerçekleştirilmiştir. İlimizde 1979 yılından 2010 yılına kadar 45 adet Arkeolojik alan tescil edilmiştir. Bu alanların büyük çoğunluğunda sit sınırları o günlerin imkânları doğrultusunda 1/25.000'lik haritalar üzerinde işaretlenmiştir (Resim 1). Sayısal olmayan bu sit paftalarında tescil edilen alanların sınırları net olarak anlaşılammaktaydı. Bu durum özellikle sit sınırı kenarında kalan parseller üzerinde mağduriyetlere yol açmakta, bazı durumlarda sit alanı dışında kaldığı halde bu parsellerin tapularının beyanlar hanesine taşınmaz kültür varlığı şerhi konulmasına yol açmakta, bazılarına ise tam tersi yönde sit alanı içinde olduğu halde tapu üzerinde herhangi bir şerh bulunmamaktaydı. Çorum Müzesi Müdürlüğüne satış, kiralama, imar değişikliği, ÇED, izinsiz kazı vb. gibi konularda her yıl ortalama 500-600 civarı başvuru yapılmaktadır. Sit alanlarının sınırlarının kesin olmaması, sit sınırları içerisinde kalan taşınmazların ada ve parsel bilgilerinin eksikliği, bu başvurularda yer alan ilgili parsellerin durumlarının zemine gitmeden açıklanmasına olanak sağlamamaktaydı. Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılabilmesi ve bunun yanında Çorum İli Kültür Envanterinin çıkarılabilmesi için 2011 yılından itibaren tespit ve tescil çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Tespit ve tescil çalışmaları için ilk olarak literatür çalışması yapılarak, Çorum'da bilim adamları tarafından yürütülen yüzey araştırmaları ile Müzemiz Müdürlüğü uzmanlarınca arazi çalışmalarında tespit edilen arkeolojik alanların listesi oluşturulmuştur (Resim 2). Bu listeleme çalışması neticesinde 351 adet, höyük, nekropol, tümülüs, düz yerleşim vb. arkeolojik alanın tespit edilerek yayınlandığı, 50 adet arkeolojik alanın ise kaçak kazı, satış, kiralama gibi konular neticesinde uzmanlarımızca tespit edildiği ortaya çıkmıştır. Literatür çalışması sonrasında yayınlarda yer alan tarifler ve son yıllarda kullanılmaya başlanan el GPS ile alınmış koordinatların yardımı ile Google Earth üzerinde arkeolojik alanların yaklaşık konumları işaretlenerek gezi güzergâhları hazırlanmıştır (Resim 3). Oluşturulan gezi güzergâhları üzerinden Müzenin iş durumuna göre günlük veya haftalık programlar yapılarak zemine gidilmiş, tespit edilen alanlar gezilerek her bir yönden fotoğraflanmış, kaçak kazı, inşaat, ağaçlandırma veya tarım faaliyetleri neticesinde oluşan tahribatlar belgelendirilmiştir (Resim 4). Arkeolojik alanlardaki kültür dolgusu neticesinde oluşan topografik yapı ile yüzeyde görülebilen taşınır taşınmaz parçalarının dağılım yoğunluğuna göre alanların sınırları el GPS'si ile tespit edilmiştir.

Zeminde gerçekleştirilen çalışmalar sonrasında, elde edilen verilerin masa başında işlenmesine başlanmış, ilk olarak alınan koordinatlar Nectad programına girilmiştir

* Arkeolog-Sanat Tarihçisi-Arkeolog. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Çorum Müze Müze Müdürlüğü

(Resim 5). Sonrasında Netcad üzerinde elde edilen sayısal sınırlar 1/5000 ölçekli kadastral haritalar üzerine aplike edilerek, ilgili parsellerin tespiti yapılarak parsel sınırlarına giren küçük çaplı alanlar geri çekilerek düzeltilmeler yapılmıştır (Resim 6). Böylelikle bölge halkının mülkiyet hakkına saygı gösterilerek yaşamlarının bir parçası olan toprak işleme faaliyetlerine devam ederek mağdur olmaları engellenmiştir.

Tescil kaydı olmayan her arkeolojik alan için uzman raporları, fotoğraf albümleri ve sit fişleri hazırlanarak oluşturulan sit paftaları ile birlikte ilgili Koruma Bölge Kurulu'na gönderilerek alanların tescil işlemleri gerçekleştirilmiştir. Tescilli olanların ise sayısal haritaları yapılarak parseller tespit edilmiştir. Parsellerin netleşmesi neticesinde bunların mülkiyet durumlarını gösteren tapu kayıt örneklerinin temini sağlanmıştır. Sınırlar kesinleştikten sonra Netcad verileri Google Earth üzerine aktarılarak Çorum ili içerisinde tespiti yapılan arkeolojik alanların genel durumunu gösterir veri elde edilmiştir (Resim 7).

Günümüzde kazıları devam, Hattuşa, Alaca Höyük, Şapinuva, Eskiypar, Resuloğlu ve Derekütüğün ile ilgili olarak, yoğun bir şekilde Müze Müdürlüğüne gerek şahıs, gerek resmi kurumlar, gerekse Genel Müdürlük nezdinde yapılan kamulaştırma, takas, kamulaştırmaz el atma davaları, kaçak kazı ve zorunlu alt yapı çalışmaları ile ilgili olarak çok sayıda yazı ulaşmaktadır. Bu yazıların konusunu parsellerin sit dereceleri, hangilerinin tel çit içinde kaldığı, hangilerinin kalmadığı, bunlar üzerinde kazı yapıp yapılmadığı, hangilerinde kamulaştırma yapıldığı vb. şeklinde sorular oluşturmaktadır. Ancak mevcuttaki sit paftaları yukarıda bahsedilen sorulara cevap verecek niteliklere haiz değildi (Resim 8). Bu duruma bir sayı vermek gerekirse, Boğazköy'de 890 adet parsel, Ortaköy-Şapinuva'da 1102 adet parsel, Eskiypar 116 adet, Alaca Höyük'te 44 adet, Arkeolojik sit alanı içerisinde kalan parsel bulunmaktaydı.

2014 yılında Ortaköy/Şapinuva'da, 2018 yılında Boğazköy/Hattuşa'da sit irdeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara Genel Müdürlüğümüz Tespit Şubesi'nden 1 Arkeolog, 1 Şehir Plancısı, 1 Harita Mühendisi, Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden 1 Arkeolog, Müzemizden 2 Arkeolog katılmıştır. Toplam 2 hafta süren yüzey araştırmaları ile yapılan irdelermeler neticesinde sit paftaları sayısallaştırılmış, üzerinde hiçbir arkeolojik veri bulunmayan parsellerin Sit Derecesi 1. Dereceden III. dereceye çevrilerek vatandaşların mağduriyetleri giderilmiştir. Yapılan bu çalışma neticesinde Ortaköy'de 250 adet parsel 1. Derecede, 819 adedi ise 3. Derecede Arkeolojik Sit alanı içerisinde, Boğazköy'de 194 adet parsel, 1. Derecede, 565 adet parsel 3. Derece arkeolojik sit alanı içerisinde kalmıştır (Resim 9-10).

2011 yılından bugüne yürüttüğümüz çalışmalar neticesinde 45 adet olan tescil sayısında 138 tescil daha eklenerek 183 sayısına ulaşılmıştır. Geriye kalan tespit edilmiş alanlardan 161 adedi ise noktasal olarak Google Earth üzerine işaretlenmiş ve bunların tescil işlemleri de iş yoğunluğu ve hava şartları göz önüne alınarak tescil evraklarının hazırlanmasına devam edilmektedir.

Resim 1: 1/25.000'lik haritalar (Çorum Müze Müdürlüğü Arşivi).

A screenshot of a computer spreadsheet application showing a list of archaeological sites. The spreadsheet has multiple columns and rows. The columns contain text, likely site names and coordinates, and some cells contain numerical data. The spreadsheet is displayed in a window with a standard toolbar and menu bar.

Resim 2: Tespit Edilen Arkeolojik Alanların Listesi (Çorum Müze Müdürlüğü Arşivi).

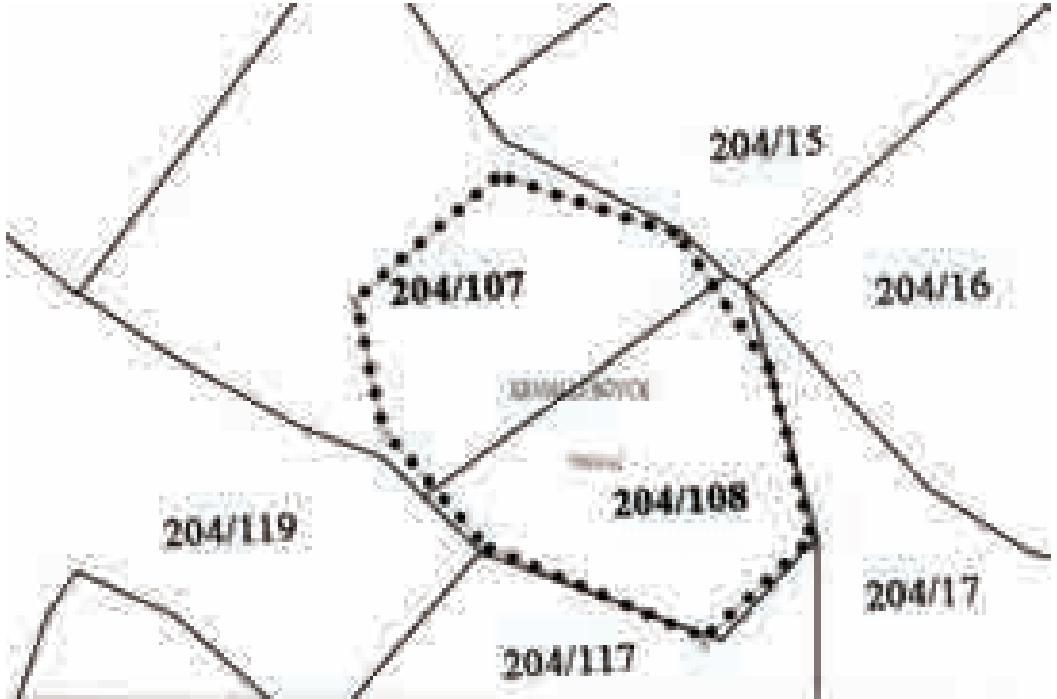
Resim 3: Google Earth Üzerinde Arkeolojik Alanların İşaretlenmesi.

Resim 4: Tespit Edilen Alanlarda İnceleme ve Belgelendirme Çalışmaları.

Resim 5: Elde Edilen Verilerin Netcad Programına Aktarılması.

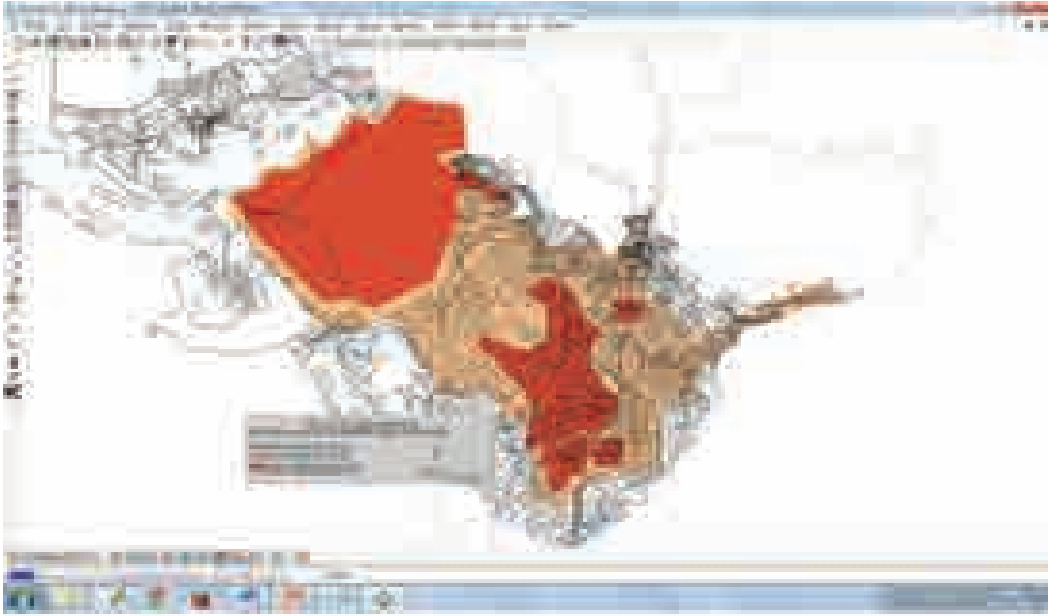
Resim 6: Netcad Üzerinde Elde Edilen Sayısal Sınırların 1/5000 Ölçekli Kadastral Haritalar Üzerine Aplike Edilmesi.

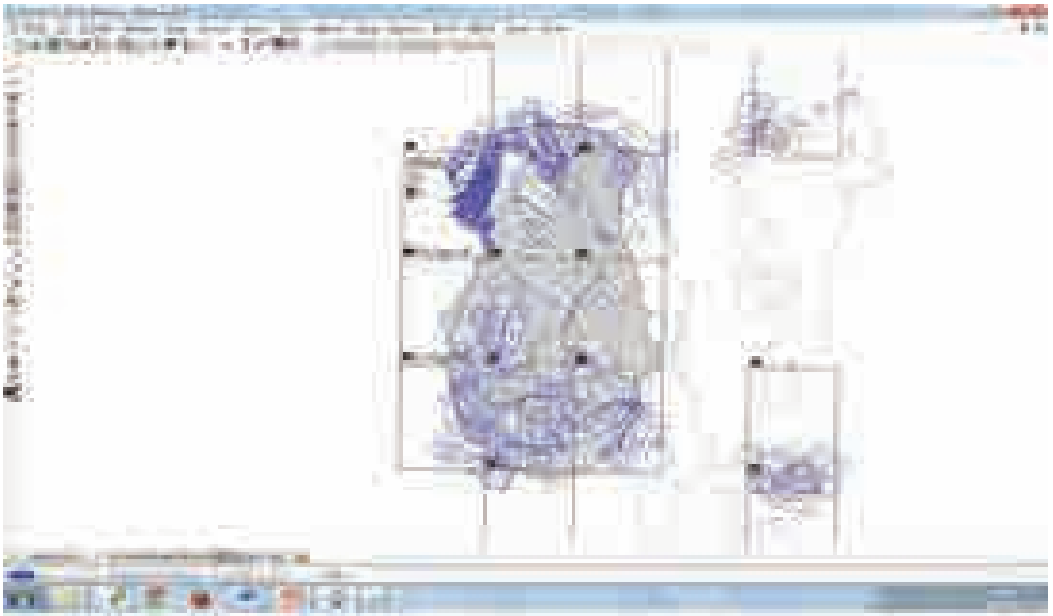
Resim 7: Netcad Verilerinin Google Earth Üzerine Aktarılması.

Resim 8: Mevcut Sit Paftaları.

Resim 9: 2014 ve 2018 Sit İrdeleme Çalışmaları Sonrası Sit Sınırları (Ortaköy).

Resim 10: 2014 ve 2018 Sit İrdeleme Çalışmaları Sonrası Sit Sınırları (Boğazkale).

ORTAKÖY-ŞAPINUVA 2016 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Aygül SÜEL* Sedef AYYILDIZ**
Murat AYDIN*** Semih GERÇEK****

Özet

Çorum İli, Ortaköy ilçesinde yer alan ve Hitit Devleti'ne bir dönem başkentlik yapan Şapinuva Şehrinde kazı çalışmaları Tepelerarası ve Ağılönü bölgelerinde devam etmektedir. Ortaköy-Şapinuva'da, Tepelerarası mevkiinde 2014 yılında 4 açma ile başlayan kazı çalışmaları, 2015-2016 yıllarında batı, kuzey, kuzeydoğu ve doğu yönüne doğru genişletilmiştir. Bu çalışmalarda bol miktarda malzeme ile karşılaşılmış, taş ve metal malzemeler, Hitit dünyası için çok önemli bilgiler veren kalıplar ve çok sayıda çanak çömlek ele geçmiştir. Körükler, körüklerin etrafında ocaklar, potalar, pota parçaları ile ele geçen bol miktarda diğer buluntulardan, bu bölgenin bir üretim yeri olduğu ve özellikle de metal üretimi ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Açığa çıkarılan metal malzemelere ve kalıplara bakarak bu alanın bir döküm atölyesi olduğunu söyleyebiliriz. Ele geçen malzemelerden hareketle Tepelerarası bölgesinde, D binasının kuzeydoğusunda yer alan bu alan "İşlikler mahallesi" olarak isimlendirilmiştir. Bu yazıda kazı çalışmaları devam eden ve Hitit Dünyasına ünik buluntularıyla son derece önemli bilgiler sunan işlikler alanında 2016 yürütülen kazı çalışmaları anlatılacaktır.

Abstract

Excavations in the city of Şapinuva, located in the Ortaköy district of Çorum, which was the capital of the Hittite State for a period, continue in the Tepelerarası and Ağılönü regions. In the Hittite city of Ortaköy-Şapinuva, the excavations started with 4 trenches in Tepelerarası area in 2014 and were expanded in the west, north, northeast and east directions in 2015-2016. During the excavation studies, plenty of materials have been encountered. Stone and metal materials, the moulds which give significant information related to the Hittite World and plenty of potteries have uncovered. Bellows, furnaces around the bellows, melting pots, melting pots fragments and other materials which were uncovered in this place, indicate that this region was a place of production and was particularly related to metal production. By looking at the metal materials and molds that were unearthed, we can say that this area was a foundry workshop. Based on the materials unearthed, this area, located to the northeast of the building D, in the Tepelerarası region, was named "Workshops District". In this article, the excavations carried out in 2016 in the area of workshops, which continue to be excavated and provide extremely important information to the Hittite World with unique finds, will be presented.

Anahtar Kelimeler: İşlikler, Şapinuva, kalıplar, ikonografi, Hitit.

Key Words: Workshops, Sapinuwa, moulds, iconography, Hittite

Çorum İli, Ortaköy ilçesinde yer alan ve Hitit Devleti'ne bir dönem başkentlik yapan Şapinuva Şehrinde kazı çalışmaları Tepelerarası ve Ağılönü bölgelerinde devam

* Prof. Dr. Aygül SÜEL, A.Ü.D.T.C.F., Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Sıhhiye/Ankara., aygulmustafasuel@gmail.com. ** Sedef AYYILDIZ (M.A.), Bitlis Eren Üniversitesi, FEF, Tarih Bölümü, ***Murat AYDIN,(M.A.) Hititolog-Eskiçağ Tarihi, Ankara Üniversitesi, Arkeoloji Lisans Öğrencisi, ****Semih GERÇEK (M.A.) Hititolog-Eskiçağ Tarihi, Gazi Üniversitesi, Arkeoloji Yüksek Lisans Öğrencisi.

etmektedir.¹ (Res.1-2).

Ortaköy-Şapinuva Hitit şehrinde, 2016 yılı kazı çalışmaları Tepelerarası bölgesinde G Binası'nda yürütülmüştür.² (Res.3). Kazı çalışmalarının yanı sıra jeofizik çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bu çalışmalarda jeomanyetik, jeoradar, rezistivite, tomografi ERT, SRT (Sismik Kırılma Tomografisi), MASW (çok kanallı yüzey dalgası analizi) teknikleri uygulanmıştır. Ayrıca, konservasyon ve restorasyon çalışmaları da yapılmıştır.

2015 yılında kazı çalışmaları Tepelerarası Bölgesinde, G alanının 19-20 m. Kuzeydoğusunda, 4 adet 5x5'lik açmada yürütülmüştü. (Res.4). Burada açığa çıkarılan G binası'nın kazı çalışmalarına 2016 yılında devam edilmiştir. Yapının batı yönünde 4 adet 5x5m'lik, kuzeybatı yönünde 2 adet 5x2.50m'lik ve güneydoğu yönünde 3 adet 5x2.50m'lik açmalarla alan genişletilerek taş temelli G yapısının batı ve kuzeybatı bölümleri tamamen ortaya çıkarılarak yapının bu yönlerde son bulunduğu görülmüştür. Güneydoğu yönündeki açmalarda ise yapının güneydoğu kısmındaki taş duvarların bir kısmı tespit edilmiştir ve 2016 yılı için bu noktada çalışmalar sonlandırılmıştır. 2017 yılında yapılacak olan çalışmalarla yapının güney ve güneydoğu yönündeki duvarların takibine devam edilecektir. (Res.5).

Taş temelli mimari yapıdaki duvarların kalınlığı 70-85 cm. arasında değişmektedir. Aynı mimari yapıda birbirinden farklı duvar kalınlıklarının olmasının sebebinin zaman içinde bozulmalarla ya da depremlerle açıklamak mümkün olabilir. Hitit döneminde ya da

1 Aygül SÜEL, "Hitit Devletinin Diğer Bir Başkenti:Şapinuva", Muhibbe Darga Armağanı, (2008), İstanbul, s.457-474; Aygül SÜEL, "Another Capital City of Hittite State: Şapinuva", Central-North Anatolia in the Hittite Period: New Perspectives in Light of Recent Research, Studia Asiana 5 (2009), Roma,s.193-205. Aygül SÜEL, "Hitit Devletinin Diğer Bir Başkenti:Şapinuva", Muhibbe Darga Armağanı, (2008), İstanbul, s.457-474; Aygül SÜEL, "Another Capital City of Hittite State: Şapinuva", Central-North Anatolia in the Hittite Period: New Perspectives in Light of Recent Research, Studia Asiana 5 (2009), Roma,s.193-205.

2 Başkanlığımızda yürütülmekte olan Ortaköy-Şapinuva 2016 yılı çalışmaları 19.07.2016 tarihinde başlamış, 14.10.2016 tarihinde sona ermiştir. Bakanlık Temsilcisi olarak İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü elemanlarından Seher GERDAN katılmıştır. Bu yıl ki çalışmalarımıza değerli katkılarından dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Çorum Müze Müdürlüğü'ne, A.Ü.D.T.C. Fakültesi Dekanlığına, TTK Başkanlığı'na, ayrıca maddi ve manevi destek veren diğer kişi ve kurumlara teşekkürlerimizi sunuyoruz.

2016 Kazı Kurulu: Prof.Dr. Aygül SÜEL (Kazı Başkanı), (A.Ü.D.T.C. Fakültesi), Doç.Dr. Esmâ REYHAN (Kazı Başkan Yardımcısı), (Gazi Üniversitesi, Tarih Bölümü), Doç.Dr. Leyla MURAT (A.Ü.D.T.C. Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü), SedefAYYILDIZ (M.A., Bitlis Eren Üniversitesi, Tarih Bölümü), Murat AYDIN (M.A.) (Hititolog-Tarihçi, Ankara Üniversitesi, Arkeoloji Lisans Öğrencisi), Semih GERÇEK (M.A.) ((Hititolog-Eskiçağ Tarihi, Gazi Üniversitesi, Arkeoloji Yüksek Lisans Öğrencisi), Fatma İSLAM (M.A.)(Ankara Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi, Doktora Öğrencisi),Burhan GÜLKAN (M.A.) (Arkeolog, Serbest), Prof. Dr. Mahmut Göktuğ DRAHOR (DokuzEylül Üniversitesi, Jeoloji Bölümü), Dr. Meriç Aziz BERGE (Dokuz Eylül Üniversitesi, Jeoloji Bölümü), Caner ÖZTÜRK (M.A.) (Jeoloji Yüksek Mühendisi, Serbest) Buket ORTAN (M.A.)(Jeoloji Yüksek Mühendisi, Serbest), Doç.Dr. Evangelia PİŞKİN (ODTÜ, Yerleşim Arkeolojisi) Prof. Dr. Emel OYBAK (Hacettepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi), Murat OZULU (M.A.), (Çorum Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu) Fazlı Engin TOMBUŞ(M.A.) (Çorum Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu) Veli İÇLİ (M.A.) (Çorum Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu) Doç. Dr. Fehmi KATIRCIOĞLU (Uzman, Sağlık Bakanlığı) (Yrd.. Doç. Dr. Bülben YAZICI (TOBB Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi), Dr.Bariş YAZICI (M. Sc.) (Öğretim Görevlisi, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi), Nazım Can CİHAN(Restoratör-Konservatör, Serbest) Nazan SÜNBÜL (M.A.)(Gazi Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Doktora Öğrencisi)Mustafa YILMAZ(Ankara Üniversitesi, Hititoloji Lisans Öğrencisi) Alpaslan ALKAÇ(Ankara Üniversitesi, Hititoloji Lisans Öğrencisi) Egehan BIRGE(Ankara Üniversitesi, Hititoloji Lisans Öğrencisi)Alper ANAYURDU(Ankara Üniversitesi, Hititoloji Lisans Öğrencisi) Ferit SİĞİNÇ(İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji Lisans Öğrencisi)Seungju CHOI (Kore Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Öğrencisi)Juseok JANG (Kore Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Öğrencisi) Kendilerine özverili çalışmalarından dolayı çok teşekkür ederim. Çok acılı günlerimde yanımda olan ve bana destek olan kazı heyetine teşekkürlerim sonsuzdur.

daha sonra meydana gelen bir deprem duvarlardaki bu türlü bozulmalara neden olmuş olmalıdır. (Res.6)

Taş temelli mimari yapının taban araştırmaları sırasında duvarların hemen altında yaklaşık 70-80 cm genişliğinde duvarlara sahip olan olası pise duvarlı farklı bir yapı tespit edilmiştir. Şu ana kadar birbirine paralel kuzeydoğu güneybatı aksına sahip 2 duvarı tespit edilen olası pise duvarlı yapının taş temelli yapı öncesine ait bir mimari evre olduğu anlaşılmaktadır. (Res.7) Taş temelli yapının temellerinde çökmelerin mevcut olması, Hitit döneminde ya da sonra bölgede meydana gelmiş bir depremi akla getirmektedir. Şapınuva ve bölgedeki depremle ilgili çalışmalar bir ekip tarafından devam ettirilmekte olup daha önceki yıllarda kazısı yapılan A ve B binalarının temellerinde de deprem sebebiyle kaymaların olduğu tespit edilmiştir.

Bu alanda meydana gelen zemindeki çökmeler, alt mimari evredeki olası pise duvarlı yapının tespit edilmesine yardımcı olmuştur. Taş temelli mimari yapının duvarlarında yer yer çökmeler görülürken bazı duvarlarında çöken temellerden daha üst seviyede olduğu tespit edilmiştir. Taş temelli yapının çökmeyen duvarlarının olası pise duvarlı yapının duvarları üzerine geldiği görülmektedir. Pise duvarların üzerine gelmeyen taş temeller tamamen çökerek alt evredeki yapının içerisine oturmuştur. Üst mimari evredeki taş temelli yapının batı yönünde devam ettiği ve temellerde çökmelerin olmadığı belirlenmiştir. 2017 yılında üst mimari evredeki taş temelli mimari yapının güney ve güneydoğu yönlerinde yapılacak çalışmalarla hem alt mimari evredeki olası pise duvarlı yapının hem de üstünde bulunan taş temelli yapının kullanım amacı tespit edilmeye çalışılacaktır. Şu ana kadar ele geçen materyal ve bilgilerle iki yapının da işlik olarak kullanıldığı ve olası pise duvarlı yapının G alanındaki işlikler alanıyla çağdaş olabileceği düşünülmektedir.

Taş temelli mimari yapının güneybatı yönündeki bir odasında ve yapının batı yönündeki avlusu olarak tanımlayabileceğimiz alanda obsidyen obje veya eşya yapımında kullanılmış yaklaşık 10 kg ağırlığında artık obsidyen parçaları tespit edilmiştir. (Res.8) Tespit edilen bu materyal mimari yapının bu bölümünde obsidyen işlendiği fikrini akla getirmektedir.³ Ayrıca mimari yapının içerisinden çok sayıda seramik kap parçaları, kemik parçaları, bronz objeler ortaya çıkarılmıştır. (Res.9) Devam eden çalışmalarla taş temelli mimarinin altında tespit edilen olası pise duvarlı yapıya ait olduğunu düşündüğümüz çok sayıda kalıp ve kalıp parçaları ortaya çıkarılmıştır. (Res.10) Kalıp ve kalıp parçalarının 2014 ve 2015 yılında G alanında ele geçen kalıplar ile benzerlik göstermesinden yola çıkarak olası pise duvarlı yapı ve G alanındaki işliklerin aynı dönemde işlevsel olduğu düşünülebilir. Alanlardan tespit edilen kalıp ve kalıp parçalarının da alt mimari evreye ait olduğu söylenebilir. Mimari yapının güneyinde serpantin taşından yapılmış aslan başı şeklinde hançer yada bıçak kabzası olarak düşündüğümüz ünük bir eser tespit edilmiştir. (Res.11-12).

Ortaköy Hitit şehrinde, Tepelerarası mevkii'nde bulunan "İşlikler Mahallesi" olarak adlandırdığımız alanda 2014 yılından beri sürdürülen kazı çalışmaları ile çok sayıda kil kalıp keşfedilmiştir. Bu kil kalıplar kazandırdığı arkeolojik-filolojik bilgiler açısından büyük önem arz etmekte ve Hitit dünyasını anlamamız bakımından eşsiz

3 Ortaköy'de obsidyenden yapılmış bir çok obje ele geçmiştir.

değerdedir. Kaya anıtlarında, mühürlerde, pişmiş topraktan ve madenden üretilen özel ritüel kaplar üzerinde betimlenen sahnelerde gördüğümüz tanrı, tanrıça, kral, asker vs.ye ait figürler bu kil kalıplara negatif olarak işlenmiştir. Kalıplar üzerine hiyeroglif yazısı ile yazılmış Büyük Kral Tuthaliya ve bu krala ait betimlemeler Hitit tarihine ışık tutacak niteliktedir. Aynı zamanda kil kalıpların üzerine işlenen figürler bazı antik yerleşimlerde, kaya anıtlarında görülen betimlemelerin tarihlendirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır. Hitit Dünyasına son derece önemli bilgiler sunan bu nadide buluntular olan kil kalıplar, Hitit tarihine, Hitit sanatına ve Hitit ikonografisine katkılarda bulunmaktadır.

20.yüzyılın sonunda keşfedilen Şapinuva, Boğazköy gibi büyük kralın ya da kralların yaşadıkları bir devlet merkezi olarak ve zengin arşivleri ile bilgilerimize yepyeni katkılarda bulunmaktadır. Şapinuva’da M.Ö.14. yüzyıl başlarında Büyük Kral III. Tuthaliya ve Kraliçe Taduhepa çifti hüküm sürmüştür. Bu bakımdan Şapinuva belgeleri devlet idaresi ile ilgilidir. Hitit tarihi ve kronolojisi ile ilgili belgeleri bilim dünyasında birçok yeni tartışmalara yol açmıştır. Hitit krallarının sırası ve saltanat süreleri Boğazköy’de açığa çıkarılan Hitit arşivleri ve mühürleri kullanılarak oluşturulmuş, ayrıca Hititlerin çağdaşı olan diğer Orta Doğu kaynaklı arşivlerle de desteklenmiştir. Buna rağmen listede boşluklar vardır. Sağlıklı bir liste oluşturulamamasının ana sebeplerinden biri Hitit katiplerinin, aynı çağdaki Mısırlı ve Mezopotamyalı meslektaşlarının aksine, dokümanlarında bir tarihleme yöntemi kullanmamış olmasıdır. Hitit kralları arasında aynı ismi taşıyan çok sayıda kral bulunması, aynı isimde kaç kral olduğu ve onların taht sıraları hakkında problemler yaratmaktadır. Bu nedenle de Hitit tarihi içerisinde kral tuthaliyalar konusu hep bir problem olmuştur. Hitit Tarihi ve kronolojisi ile ilgili son yıllarda yapılan çalışmalarda Hitit Büyük Kralları olan Tuthaliya’lar üzerinde durulmakta, bu hususta ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Hitit Büyük kralı II/III. Tuthaliya’nın varlığı, bu dönem için çok fazla tartışmalara girmek adına geçiştirilmektedir.⁴ Bu problemleri tarihi konuya, Ortaköy kalıpları, diğer Ortaköy arkeolojik ve filolojik verileriyle birlikte ışık tutmaktadır.

Bilindiği üzere geçmiş yıllarda kaçak yollarla yurtdışına birçok arkeolojik eserimiz götürülmüştür. Özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün yoğun ve ısrarlı çalışmaları neticesinde yurtdışında bulunan birçok eser ana vatanına getirilerek ülkemize kazandırılmıştır.

Bu bağlamda, Ortaköy Hitit şehrinde ele geçen kil kalıplar ve bu kalıpların bilimsel çalışmaları yapılarak (yapılan yayınların yanı sıra yeni yayın çalışmaları devam etmektedir) bilim dünyasına sunulmaktadır. Bu çalışmalar neticesinde ABD, Boston’da Fine of Art Müzesinde bulunan Anadolu menşeli olduğu anlaşılan “Gümüş Yumruk Biçimli Riton” üzerinde bulunan frizdeki figürlerin tıpa tıp benzerleri Ortaköy-Şapinuva kazısında bulunan kil kalıplarda görülmektedir. Yumruk Biçimli Riton’nun Anadolu menşeli olduğu ve bu eserin ülkemize kazandırılması gerektiği Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne iletilmiştir. Bunun yanı sıra bilimsel toplantı, kongre, sempozyum gibi etkinliklerde adı geçen eserin Anadolu menşeli olduğunun daha vurgulayıcı kanıtlarla hatta Ortaköy-Şapinuva Hitit şehrinde açığa çıkarılan ışıklarında yapılmış olabileceği yurt içinde ve yurt dışındaki konferans, toplantı, seminerlerde defalarca vurgulanmıştır.

4 Theo P. J. van den Hout, “Hitit Krallığı ve İmparatorluğu’nun Kısa Tarihi/A Short History of the Hittite Kingdom and Empire, Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites An Anatolian Empire”, Hazırlayanlar: M. Doğan-Alparslan--M. Alparslan, YKYayımları, 2013, İstanbul, ss. 22-44

2016 yılında çalışılan diğer bir alan 2015 yılında yapılan jeofizik çalışmaları sonucunda yoğun anomalilerin görüldüğü ve jeofizik bilim adamlarının büyük bir yapının olabileceği söyledikleri D binasını güneydoğusunda bulunan bölgedir. Bu bölgede jeofizik sonuçlarına göre 1 adet 5x5m'lik bir açmayla çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmaların sonuçlarında tarım ve dolgu toprağından (70 cm'den sonra) sonra yaklaşık 55-60 cm'lik bir kil/kireç dolguyla karşılaşılabilceğı ve devamında yine yaklaşık 85-90 cm kil dolgusu tespit edildikten sonra ön görülen büyük yapının izlerinin ortaya çıkabileceğı belirtilmiştir. Kazı çalışmalarında 30 cm tarım toprağından sonra 40 cm dolgu toprağı tespit edildi. Tarım toprağından 2 adet tablet parçası ele geçti. -70 cmden sonra jeofizik çalışmalarının sonucuna uygun olarak 60 cm kalınlığında kireç tabakası tespit edildi. Açmanın batı, kuzey batı ve güneybatı yönlerinde ortaya çıkarılan kireç tabakası takip edildiğinde doğu ve güney doğu yönlerinde kireçli tabakanın son bulduğı ortaya çıkarıldı. Açmanın doğu ve özellikle güneydoğu kısmında kireçli tabakaya zarar vermeden kesit alabilmek amacıyla kazı çalışmalarına bu bölümde devam edildi.Kireç tabakasının devamında 15 cm kalındığında ince kumlardan oluşan toprak (mil gibi), bu toprak yapısından sonrada 55 cm kalındığında beyaz killi kahverengi toprak tespit edilmiştir. Kazı çalışmaları açmanın yüzeyinden -2m derinliğine ulaşıldığında hem zaman hem de mali sebepler yüzünden gelecek sene devam edilmek üzere sonlandırılmıştır. Gelecek sene tespit edilen kireç tabakasının mahiyeti ve jeofizik çalışmalarının sonuçlarında ön görülen yapının izleri için açma genişletilerek kazı çalışmalarına devam edilecektir.

2015 yılında yapılan jeofizik çalışmaları sonucunda yoğun anomalilerin görüldüğü diğer bir alan ise E alanın kuzeydoğusundaki bölgedir. Bu alanı tanımak maksadıyla 1 adet 5x5m'lik açmada kısa bir süre çalışılmıştır. Yüzeyden 40-50 cm. derinlikten itibaren çok az sayıda seramik buluntulara rastlanmıştır. Bu alanda 1m derinlikte Kuzeydoğu-Güneybatı yönünde uzanan 60 cm genişliğinde bir duvar ile tespit edilmiştir. A binasının kuzeyinde önceki senelerde çalışmalar yapılmış açmaların kenar düzenlenmesi ve ot temizliği çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında 53 adet tablet parçası ve Roma İmparatoru Augustus (M.Ö.27-M.S.14) dönemine tarihlenen gümüş bir sikke tespit edilmiştir.

Ayrıca, Tepelerarası mevkiinde D binasının batısı, güneyi, güney batısı ve güneydoğusunda manyetik çalışmaları yürütülmüştür. Ölçümler öncesinde hassas GPS kullanılarak ölçüm alanları 10x10m'lik gridlere bölünmüş ve jeofizik çalışmalar bu gridler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Manyetik verilerden elde edilen ilk sonuçlara göre önem teşkil eden alanlarda jeoradar ölçümleri yapılmıştır. D binası güneydoğusunda daha önce manyetik ve jeoradar çalışmaları yapılan alanda 30x30 m'lik alanda sismik kırılma tomografisi (SRT), yüzey dalgasının çok kanallı analizi (MASW) ve elektrik resistivite tomografi (ERT) çalışmaları yürütülmüştür.(Res.13)

2016 Kazı sezonu sonucunda ele geçen 103 envanterlik eser üzerinde restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılarak Çorum Müzesi'ne teslim edilmiştir. Etüdlük eserler üzerinde de restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca açığa çıkarılan mimari yapılar üzerinde de konservasyon ve iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. Çalışılan alanların etrafları çuvalla çevrilmiş ve jeofizik ile duvarların üzerleri kapatılarak koruma altına alınmıştır.

KAYNAKÇA

Hout, Theo P. J. van den, “Hitit Krallığı ve İmparatorluğu’nun Kısa Tarihi/A Short History of the Hittite Kingdom and Empire, Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites An Anatolian Empire”, Hazırlayanlar: M. Doğan-Alparslan--M.Alparslan, YKYayımları, 2013, İstanbul, ss. 22-44.

Süel, A., “Hitit Devletinin Diğer Bir Başkenti:Şapinuva”, Muhibbe Darga Armağanı, Hazırlayanlar: Taner Tarhan, Aksel Tibet, Erkan Konyar, (2008)Sadberk Hanım Müzesi Yayını, İstanbul, ss.457-474.

_____, “Another Capital City of Hittite State: Şapinuva”, Central-North Anatolia in the Hittite Period: New Perspectives in Light of Recent Research, Acts of the International Conference Held at the University of Florence (7-9 February 2007), Studia Asiana 5, Workshop 7-10 Şubat 2007 (2009), Roma, ss.193-205.

_____, “The Religious Significance and Sacredness of the Hittite Capital City Sapinuwa”, Sacred Landscapes of Hittites and Luwians Proceedings of the International Conference in Honour of Franca Pecchioli Daddi Florence, February 6th-8th 2014, Studi Asia 9, Eds. Anacleto D’Agostino, Valentina Orsi, Giulia Torri (2015) Firenze, ss.101-112.

Süel, M., “Ortaköy-Şapinuva’da bulunan bir Grup Kalıp”, Muhibbe Darga Armağanı, Hazırlayanlar: Taner Tarhan, Aksel Tibet, Erkan Konyar (2008), Sadberk Hanım Müzesi Yayını, İstanbul, 475-484.

_____, “The Sacred City of Hittites: Sapinuwa. The New Excavations”, Sacred Landscapes of Hittites and Luwians Proceedings of the International Conference in Honour of Franca Pecchioli Daddi Florence, February 6th-8th 2014, Studi Asia 9 (2015), Firenze, ss.113-122..

Res.1 Ortaköy Şapinuva Hitit Şehri

Res.2 Ortaköy Şapinuva Hitit Şehri Haritası

Res.3 Ortaköy Şapinuva, Tepelearası, G Binası

Res.4 Ortaköy Şapinuva, Tepelearası, G Binası

Res.5 Ortaköy Şapinuva, Tepelearası, G Binası

Res.6 Ortaköy Şapinuva, Tepelearası, G Binası

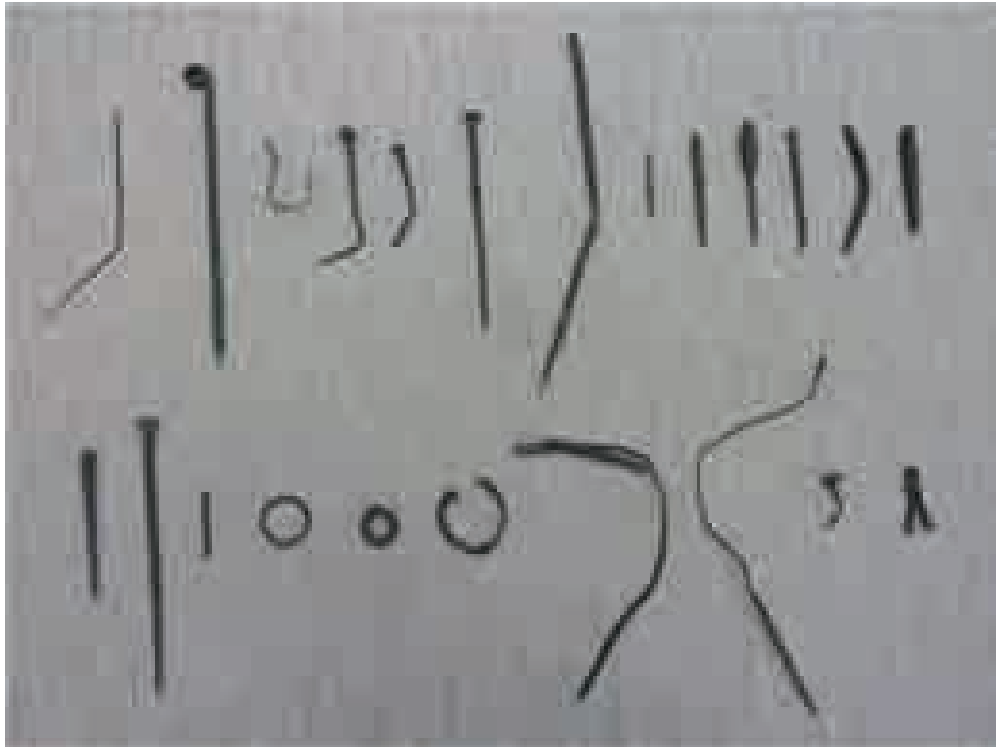
Res.7 Ortaköy Şapinuva, Tepelearası, G Binası

Res.8 Obsidyen artıkları

Res.7 Ortaköy Şapınuva, Tepelearası, G Binası

Res.9 Bronz objeler

Res.11 Aslan Başı

Res.12 Aslan Başı

Res.13 Jeofizik çalışmaları

